

ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Τετραδιο για τα γραμματα και τις τεχνες

ΧΡΟΝΟΣ ΣΤ
ΤΕΥΧΟΣ 24-25
ΧΕΙΜΩΝΑΣ -
ΑΝΟΙΞΗ '90
ΔΙΠΛΟ ΤΕΥΧΟΣ
ΖΑΚΥΝΘΟΣ

«ΕΣΠΕΡΟΣ» και «ΚΛΕΙΩ»

Δύο περιοδικά στην ελληνική παροικία της Λειψίας

Καλλιτεχνικές πληροφορίες για την προσεισική Ζάκυνθο

Το θέατρο του Μολιέρου

ΣΑΡΑΝΤΗΣ ΑΝΤΙΟΧΟΣ • ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΔΡΑΚΟΝΤΑΕΙΔΗΣ
ΜΑΧΗ ΜΟΥΖΑΚΗ • ΝΙΟΝΙΟΣ ΜΕΛΙΤΑΣ

Εκδόσεις Εμπορικής Τράπεζας. Επικοινωνία με τις πολιτιστικές μας αξίες.

Η Εμπορική Τράπεζα, πρώτη απ' όλες τις ελληνικές Τράπεζες, από το 1957, ζώντας ανεκδιήγητο ηθικό το πολιτιστικό της χρέος προς τον λαό μας, προσηλώνει εξαιρετικής αξίας καλλιτεχνικές εκδόσεις, όπου τιμωρεί και προσβάλλει την πολιτιστική μας κληρονομιά. Είκοσι ογκώδεις τόμοι και τριάντα περίπου καλλιτεχνικά ημερολόγια αποτελούν την ως σήμερα ογκομυθική και προσφορά της, η οποία συνεχώς ετοιμάζει νέα έργα-κορυφώσεις στην εκδοτική οραματισμού μεγάλης εθνικής σημασίας.

ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΡΙΘ. ΤΕΥΧΟΥΣ 24-25

ΤΙΜΗ ΔΡΧ. 450 ΤΡΙΜΗΜΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΖΑΚΥΝΘΟΣ
ΧΕΙΜΩΝΑΣ - ΑΝΟΙΞΗ '90
ΔΙΠΛΟ ΤΕΥΧΟΣ

**ΠΡΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΣ
ΕΝ ΠΛΩ
ΤΡΙΒΟΛΟΙ
ΣΧΟΛΙΑ**

186

186

(επιμέλεια: **ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ**) 187

ΚΩΣΤΑΣ ΚΩΤΟΥΛΑΣ: Κάθε δημιουργός έχει την κατάρα του (συζήτηση με τον **ΑΧΙΛΛΕΑ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ**) 188

ΝΙΚΟΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ: Ελληνικό Λυρικό Θέατρο 191

ΝΤΟΡΙΑ ΜΑΡΝΕΡΗ: Σχολιάζοντας 193

ΑΛΟΝΣΟ: Εκκλησιαστικά Β' 195

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΦΛΕΜΟΤΟΜΟΣ: Καλλιτεχνικές πληροφορίες για την προσεισμική Ζάκυνθο από έναν κώδικα του ζωγράφου Παναγιώτη Πλαίσα-Νίκα του Νεότερου 198

ΘΕΑΤΡΟΥ

ANNA ΛΑΖΟΥ: Με αφορμή την παράσταση του «Θεάτρου της Ζάκυνθος»: Ζωρζ Νταντέν του Μολιέρου 208

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΔΡΑΚΟΝΤΑΕΙΔΗΣ: Ας προσέξουμε τη διαφορά 213

ΝΙΟΝΙΟΣ ΜΕΛΙΤΑΣ: Το σκληρό γαδάκι του Μπαρμπα-Νικόλα 219

ΜΑΧΗ ΜΟΥΖΑΚΗ: Τι άγιος θα 'μαι δίχως δαύμα; 241

**ΠΟΙΗΣΗ
ΔΟΚΙΜΙΟ**

ΣΑΡΑΝΤΗΣ ΑΝΤΙΟΧΟΣ: Σύγχυση αρωμάτων (ένθετο) 225

ΖΗΣΙΜΟΣ Χ. ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ: «Έσπερος» (1881-1889) και «Κλειώ» (1885-1892). Δύο περιοδικά στην ελληνική παροικία της Λειψίας 244

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Επιστολές των κ.κ. Ντίνου Κονόμου και Α.Ι. Λιβέρη για δημοσιεύματα του προηγούμενου τεύχους 267

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΡΙΤΣΑ ΦΡΑΓΚΟΥ - ΚΙΚΙΛΙΑ: Το «Χρονικό Ενός Εφιάλτη» ή Τι καλό μπορεί να κάνει ο θυμός 268

ΦΛΩΡΙΝ ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ: Ιωάννης Γ. Λασκαράτος. Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1854) 272

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΣ: Μιχάλης Μερακλής, Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία 1945-1980. Μέρους Πρώτο 273

ΥΠ' ΑΤΜΟΝ

(επιμέλεια: **ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ**) 274

περιπλους

Τετράδιο για τα γράμματα και τις τέχνες

Έδρα: Ζάκυνθος Διον. Στεφάνου 11 (29100) τηλ.: 28446
Γραφείο Αθήνας: Αχαρνών 43 (104 39) τηλ.: 88 19 780
Διεθνής κωδικός αριθμός περιοδικού
(ISSN) 1105 0829

Ιδιοκτήτης - Εκδότης - Διευθυντής: Διονύσης Βίτσος

Αρχισυντάκτης: Διονύσης Φλεμοτόμος

Συντακτική Επιτροπή: Κατερίνα Κωστίου, Νίκος Λούντζης, Ζήσιμος Συνοδινός

Γραμματεία: Γιολάνδα Δάλκα

Λογιστήριο: Μίνα Δάλκα

Συνεργάτες στην έκδοση: Δημήτρης Αγγελάτος, Δημήτρης Αρβανιτάκης, Σπύρος Καρυδάκης,

Νίκος Κουρκομέλης, Νίκος Λυκουρέσης, Διονύσης Σέρρας, Τάκης Μαυρωτάς

Νομικός Σύμβουλος: Κώστας Βαρδακαστάνης, Γενναδίου 8, 106 78 Αθήνα

Φωτοστοιχειοθεσία: ΓΡΑΜΜΟΡΟΗ Ο.Ε. Χρήστου Λαδά 5-7 Αθήνα Τηλ.: 32.24.693 - Fax: 3224859

ΔΙΑΝΟΜΗ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ: Βιβλιοπωλείο «ΝΕΦΕΛΗ», Μαυρομυχάλη 9, Αθήνα, Τηλ.: 3604793

Ανδρούσα Παλουκοπού, Λασσάνη 9, Θεσσαλονίκη, τηλ.: 237463

ΠΕΡΙΠΤΕΡΑ - ΠΑΓΚΟΙ - ΕΠΑΡΧΙΑ: Πρακτορείο Εφημερίδων Αθηναϊκού Τύπου

Εξώφυλλο: Φωτογραφία Μπάμπη Πυλαρινού, Σύνθεση: Γιώτης Παυλογιάννης

Προς Αναγνώστη

Η τόση σύγχυση των ημερών φέρνει την απόγνωση. Εκτός κι αν η Τέχνη παρέμβη. Έτσι αυτή τη φορά κουβεντιάσαμε με σας, αναγνώστες μας, παραδέτοντας σκόρπιους στίχους από το LXVI σονέτο του Σαίξπηρ: «Αποσταμένος μ' όλα αυτά... Να βλέπω την Αζία ζηπιάνα γινωμένη/Και τ' αδειανό το Τίποτα πλουμιάδα στολισμένο/Και την ατόφια Πίστη αισχρά απαρνημένη/Και τη χρυσόζωστη Τιμή άπια μοιρασμένη/άδλια ταπεινωμένη/Και την Αντρεία από μίαν άστατη Αρχή σακατεμένη/Και από την εξουσία την Τέχνη φιμωμένη/Και την βλακεία την Μαστοριά να κρίνει... Κι υπόδουλο το Αγαδό να προσκυνά για Αρχηγό του την Κακία... Αποσταμένος μ' όλα αυτά...»

Ο ευδοτῆς

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ:

Ετήσια εσωτερικού: 2.000 (φιλική: 3.000)
Ετήσια ΝΠΔΔ - Οργανισμών: 5.000
Ετήσια εξωτερικού: 3.000

Οι συνδρομές θα πρέπει να στέλνονται στη διεύθυνση:
ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΒΙΤΣΟΣ, Αχαρνών 43, Αθήνα 104 39
• Με ταχυδρομική επιταγή

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 450

ΕΝ ΠΛΩ

- Μέσα στη δίνη των φετεινών εκλογών — πόσων άραγε; — είπαμε να ενοποιήσουμε το χειμωνιάτικο με το ανοιξιάτικο τεύχος μας.
- Κεντρικό θέμα του τεύχους είναι μια έρευνα του ΖΗΣΙΜΟΥ ΣΥΝΟΔΙΝΟΥ για δύο περίφημα περιοδικά του περασμένου αιώνα που εξέδιδε ο ελληνισμός της Λειψίας: Τον «ΕΣΠΕΡΟ» και την «ΚΛΕΙΩ». Θέλοντας να ικανοποιήσουμε και τον αναγνώστη που επιθυμεί να γνωρίσει τα περιοδικά και εκείνον που θέλει να προχωρήσει στη μελέτη τους καθώς και της εποχής που τα εξέδραγε, αποσάσαμε πλήθος στοιχείων της μελέτης και τα παραθέσαμε με τη μορφή των υποσημειώσεων. Τα σκίτσα και οι γκραβούρες που δημοσιεύουμε προέρχονται από τα ίδια τα περιοδικά.
- Σε ένδετο παρουσιάζουμε τη «ΣΥΓΧΥΣΗ ΑΡΩΜΑΤΩΝ», ποιητική συλλογή του ζακυνθινού ποιητή ΣΑΡΑΝΤΗ ΑΝΤΙΟΧΟΥ.
- Ο ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΦΛΕΜΟΤΟΜΟΣ βρήκε ανέκδοτο κώδικα του ζωγράφου Παν. Γλαΐσα-Νίκα του Νεότερου και από εκεί αντλεί καλλιτεχνικές πληροφορίες για την προσεισμική Ζάκυνθο. Παράλληλα δημοσιεύουμε για ά' φορά σχέδια αγιογραφιών του ζωγράφου.
- Η ANNA ΛΑΖΟΥ, λέκτορας στη φιλοσοφική σχολή Αθηνών, με αφορμή παράσταση Μολιερικής κωμωδίας από το «ΘΕΑΤΡΟ ΤΗ ΖΑΚΥΘΟΣ», επιχειρεί μια συνολική τοποθέτηση του Μολιέρου στο θέατρο.
- Στις λογοτεχνικές σελίδες ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΔΡΑΚΟΝΤΑΕΙΔΗΣ με ένα εν πολλοίς... επίκαιρο πεζό του, η ΜΑΧΗ ΜΟΥΖΑΚΗ με πεζό επίσης, αν και ποιήτρια, με πεζό και ο ΝΙΟΝΙΟΣ ΜΕΛΠΑΣ, που μας περιγράφει την παράξενη ιστορία που είχε «Το σκληρό μαδάκι του Μπαρμπα-Νικόλα».
- Ο ΚΩΣΤΑΣ ΚΩΤΟΥΛΑΣ μας ξαφνιάζει αυτή τη φορά. Αντί για κλαυσιγελαστικό σχολιασμό της επικαιρότητας φιλοξενεί στις σελίδες του μια συνομιλία με το συγγραφέα ΑΧΙΛΛΕΑ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ. Τίτλος της: «Κάθε δημιουργός έχει την κατάρα του». Συνήθισε φαίνεται από τις συνομιλίες που κάνει σχεδόν καθημερινά στις εκπομπές του στον 9.84... Πείτε του και σεας καμιά κουβέντα μπας και δεν μας ξαναδώσει σχόλιο...
- Τι κακό κι αυτό όλοι οι συνεργάτες μας γίνανε ραδιοφωνικοί... Η ΝΤΟΡΙΑ ΜΑΡΝΕΡΗ με διακοπή ενός τεύχους είναι και πάλι μαζί μας. Είχε φούριες με τις δύο εκπομπές που ανάλαβε σε ισάριθμους ραδιοσταθμούς και εμείς την ανάγκη φιλοτιμίαν ποιούμενοι την αφήσαμε να ξελασκάρει στο περασμένο τεύχος μας. Ως εδώ όμως! Ακούστε την κιάλας αν θέλετε. Εμείς συνιστούμε «Τα 60 δευτερόλεπτα της Ντόριαν» κάθε πρωί στις 10 στον Δίαυλο 10.
- Ο ΑΛΟΝΣΟ στη δεύτερη πράξη των «ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ» του κι ο Θεός να τον φωτίσει να μην υπάρξει και τρίτη, γιατί την τέταρτη θα τη γράψει μάλλον από τη φυλακή παρέα με τον εκδότη μας.
- Ο ΝΙΚΟΣ ΛΟΥΝΤΖΗΣ μιλά για έναν ακόμη έρωτά του: το ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΥΡΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ. Παραδόξως για εραστή εξυμνεί έναν αντεραστή του, τον ΣΤΑΘΗ ΑΡΦΑΝΗ.
- Η φωτογραφία του εξωφύλλου είναι του ΜΠΑΜΠΗ ΠΥΛΑΡΙΝΟΥ, όπως και εκείνη της σελίδας 218. Τη φωτογραφία της σελίδας 224 μας παραχώρησε ο ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ, που κι από εδώ τον ευχαριστούμε.

επιμέλεια: Διονύσης Βίτσος

χορωδιακά

Είκοσι εννέα χορωδίες συμμετείχαν στο φεστιβάλ χορωδιακής μουσικής που δόθηκε τον περασμένο Δεκέμβρη στο «Παλλάς». Της Αλεξανδρούπολης, της Ξάνθης, των Σερρών, της Ηγουμενίστας, της Βέροιας, του Τύρναβου, της Λάρισας, του Βόλου, της Καρδίτσας, των Φαρσάλων, της Κορίνθου, του Άργους, της Πάτρας, της Πρέβεζας, της Σαλαμίνας, της Σπάρτης, της Καλαμάτας, του Ηράκλειου, της Κέρκυρας, του Ζωγράφου, της Πλάκας, της Νίκαιας κλπ. Ευτυχώς που υπάρχει και η Κέρκυρα που κρατά τα επανησιώτικα προσχήματα. Ξέρετε περί μουσικοφίλων και καλικελάδων και κανταδόρων και άλλων παρελθόντων φαντασμάτων...

του ραδιοφώνου και της ΕΡΑ

Άς το γράψουμε για να μείνει τουλάχιστον στην ιστορία, αφού τώρα πια ποιος νοιάζεται για υπεύθυνους και ευδύνες... Με την αναδιάρθρωση του τοπικού προγράμματος του ραδιοφωνικού σταθμού Ζακύνθου της ΕΡΑ, που έγινε την περασμένη Άνοιξη (ένεκα η προεκλογική περίοδος και η χρεία για διορισμούς), τοποθετήθηκε επαμελής επιτροπή της οποίας τα μισά τουλάχιστον μέλη είναι ζήτημα αν είχαν ξαναπεράσει έξω από το κτίριο του σταθμού. (Φυσικά είχαν άλλα προσόντα που φαίνεται πως εκτιμήθηκαν). Στην επιτροπή δεν συμμετείχε η διευθύντρια του σταθμού!

τα δύσκολα-τα εύκολα

Ο τοπικός σταθμός με τη νέα του επιτροπή — τριμελής αυτή τη φορά και με τη διευθύντρια μέσα — αποδέχτηκε πρότασή μας για δημόσια ερτζιανή συζήτηση ανάμεσα σε επιτροπή παλιά, επιτροπή νέα, σταθμούς ελεύθερης ραδιοφωνίας, τοπικό τύπο, παραγωγούς σταθμού και ακροατών τηλεφωνικών για μια συζήτηση γύρω από τα προβλήματά του. Ή η διπύδυνη ο εκδότης μας και κράτησε διόμισυ ώρες! Και η αθηναϊκή «Πρώτη» έγραψε για χειρός «αερτζή»: «Πολύ χάρηκα που το θέμα της ελεύθερης συζήτησης στον κρατικό Ρ/Σ Ζακύνθου ήταν — πρωτοχρονιάτικα — τα αδιέξοδα του κρατικού σταθμού Ζακύνθου της ΕΡΑ. Μπράβο παιδιά του περιοδικού «Περίπλους» που τους πείσατε...». Ευχαριστούμε, αλλά για να πούμε την αλήθεια καθόλου δεν δυσκολευτήκαμε να τους πείσουμε. Στο πώς θα σιάξουν τα πράγματα είναι τα δύσκολα.

συλλεκτικά

Ένας από τους μεγαλύτερους συλλέκτες έργων τέχνης του αιώνα μας ο Γ. Κωστάκης πέθανε πρόσφατα. Ήταν ζακυνθινής καταγωγής και λίγο πριν το θάνατό του αποκάλυψε σε συνέντευξή του σε αθηναϊκή εφημερίδα γεμάτος πίκρα ότι ενώ είχε στείλει σημαντικό αριθμό έργων τέχνης ως δωρεά στη Ζάκυνθο, όταν αργότερα την επισκέφτηκε και τα αναζήτησε κανείς δεν ήξερε να του πει πού βρίσκονται. Η αποκάλυψη δε φάνηκε να συγκίνησε κανέναν αρμόδιο. Ξέρει κανείς τίποτα;

επανησιακές χαρακτηριστικές διακρίσεις

Με χρυσό μετάλλιο της 9ης Έκθεσης Χαρακτικής, που έγινε στη Νορβηγία, τιμήθηκε η ελληνίδα χαράκτρια Τόνια Νικολαΐδη. Αν και η ιθακσία καλλιτέχνηδα ήταν γνωστή στο διεθνή χώρο, δεν παύει το βραβείο που πήρε να αποτελεί σημαντικό γεγονός για τη χαρακτηριστική τέχνη στη χώρα μας, αφού δίνεται σε χαράκτες που το έργο τους έχει συμβάλει στην εξέλιξη της χαρακτηριστικής σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Δεν είναι και λίγο να δοθεί σε ελληνίδα χαράκτρια — της οποίας έργο κοσμούσε το προπερασμένο τεύχος μας — βραβείο που έχει απονεμηθεί και στον Μιρό!

Κώστας Κωτούλας

Κάθε δημιουργός έχει την κατάρτα του

Μια συζήτηση του Αχιλλέα Κυριακίδη

Το τελευταίο σας βιβλίο («Διεστραμμένες ιστορίες», εκδ. Ύψιλον, 1989) δεν διαφέρει εκ πρώτης όψεως από τα προηγούμενα: είναι κι αυτό μικρό, πυκνό, ολιγόλογο, και το διατρέχει υπογείως ένα μαύρο χιούμορ – χαρακτηριστικό σας άλλωστε γνώρισμα. Παρ' όλα αυτά, διαβλέπει κανείς μια τάση να ξεφύγετε (έστω «εν παικτοίς») από την προηγούμενη θεματολογία σας.

Ναι, γιατί αυτή τη φορά όλα ξεκίνησαν από μια διάθεση να «παίζω». Να παίζω με τις λέξεις, με τους μύθους... Αν, όπως λέει ο Μπόρχες, όλες οι ιστορίες έχουν ειπωθεί κι εμείς δεν κάνουμε τίποτ' άλλο απ' το να τις επαναλαμβάνουμε, ο καθείς με τον τρόπο του, τότε γιατί να μην τις παραλλάξουμε «κατά το εικόν»; Στα βήδη του χρόνου και της μνήμης των ανθρώπων, τι διαφορά έχει πια ο Μύθος απ' το ιστορικό γεγονός; Τι διαφορά υπάρχει (ή: ποια είναι η σημασία της τυχόν διαφοράς) μεταξύ του ιστορικού Μακμπέδ και του σαιξπηρικού ήρωα; Και ο Μύθος και το ιστορικό γεγονός είναι πια *τετελεσμένα*: μας παραδίδονται δηλαδή όπως συνέβησαν ή όπως τα φαντάστηκαν να συμβαίνουν οι εμπνευστές τους. Και στις δύο όμως περιπτώσεις, κάποια εναλλακτική λύση (που δεν προτιμήθηκε ή δεν ίσχυσε τελικά) έμεινε μετέωρη. Προσπάθησα μ' όλη τη σοβαρότητα που ενέχει ένα παιχνίδι (πόσο μάλλον όταν παίζεις «εκτός έδρας», αλλά με δικούς σου κανόνες), να φανταστώ αυτή την εναλλακτική λύση, αυτό το «κι αν είχε γίνει έτσι»...

Που μένει όμως εκεί, έτσι δεν είναι; Θέλω να πω η δική σας εκδοχή του Βαραβθά λ.χ. σταματά στο σημείο που κορυφώνεται ή τερματίζεται η αγωνία του: με την καταδίκη του στο Σταυρό αντί του Χριστού...

Σωστά το επισημαίνετε, αλλά αυτό δείχνει ότι (αν μη τι άλλο) υπήρξα συνεπής ως προς τους κανόνες μου, ως προς τα όρια που είχα θέσει εγώ ο ίδιος στο παιχνίδι. Με γοήτευσε η ιδέα να αφηγηθώ ένα γεγονός ή ένα μύθο, όπως *θα μπορούσε* να έχει συμβεί ή να μας έχει παραδοθεί, αφήνοντας στο τέλος ένα σωρό αποσιωπητικά, ελπίζω γόνιμα... Θεωρείστε τις *Διεστραμμένες ιστορίες* μια σειρά φωτογραφικά ενσταντανέ, που πιστοποιούν μια άλλη «πραγματικότητα» και που, ακριβώς επειδή είναι φωτογραφικά, μπορεί να φαίνονται στατικά, αλλά εμπεριέχουν μια απίστευτη δυναμική.

Μια δυναμική, όμως, που ανήκει στη σφαίρα του δυναμικού. Μ' άλλα λόγια, μας αφήνετε να τις προεκτείνουμε όπως θέλουμε;

Ναι: γιατί όχι; Στο κάτω-κάτω, κάθε λογοτεχνικό έργο δεν ανήκει (και όχι μόνο εν δυνάμει) στο χώρο του δυναμικού; Θα μου πείτε πως εδώ, σε πολλές περιπτώσεις, καταπατούμε τα (αδιανόητα;) χωράφια της δυναμικής...Ιστορία! Ε, περί διαστροφής δεν κουβενιάζουμε;

Φαντάζομαι ότι οι κανόνες, στους οποίους αναφέρατε, αφορούν και αυτή την αξιοποίηση του βασικού σας ευρήματος, της «διαστροφής» δηλαδή γνωστών ιστοριών. Πιστεύετε ότι η αξιοποίηση αυτή είναι πληρέστερη (μ' άλλα λόγια, η απόλαυση του αναγνώστη μεγαλύτερη), αν ο αναγνώστης καταλαβαίνει περί ποιας γνωστής ιστορίας πρόκειται κάθε φορά;

Θέλω να ελπίζω ότι οι *Διεστραμμένες ιστορίες* μου έχουν πάρει πια ένα δρόμο ανεξάρτητο από εκείνον των «διαστρεφόμενων», αν και δεν μου είναι δύσκολο να παραδεχτώ ότι αντλούν από τις δεύτερες ένα σημαντικό ποσοστό της (όποιας) γοητείας τους. Γι' αυτό και οι επιλογές μου των «προς διαστροφήν» ιστοριών ήταν τουλάχιστον προσεκτικές, γι' αυτό και ο εκ μέρους μου χειρισμός κάθε ιστορίας ήταν τέτοιος ώστε οι μύθοι ή τα ιστορικά γεγονότα που υποκρύπτονται, να μη μένουν ως το τέλος εντελώς κρυπτά. Επαναλαμβάνω, πάντως, ότι θα με συγκινούσε ιδιαίτερα αν κάποιος μου έλεγε ότι του άρεσε η τάδε ιστορία μου, καίτοι δεν μπόρεσε να διαγνώσει το θεμέλιο ή δάνειο μύθο.

Είπατε πριν «ως το τέλος» – κι αυτό μου δίνει την αφορμή να σας ρωτήσω για τον εντελώς ιδιαίτερο τρόπο που είναι γραμμένες όλες οι «Διεστραμμένες ιστορίες» – ή μάλλον, όλες πλην της τελευταίας – με τη βαρύτητα που δίνετε στις τελευταίες φράσεις (ή, καμια φορά, και στις τελευταίες λέξεις), που ωθεί τον αναγνώστη να ξαναδιαβάσει όλη την ιστορία απ' την αρχή.

Ναι, ήθελα η «αποκάλυψη» να караδοκεί στο τέλος – ένα τέλος-τοίχος, όπου συσσωρεύονται ή και συντρίβονται οι λέξεις. Ένας τοίχος, ένα αδιέξοδο, πίσω απ' το οποίο ξανοίγεται, όπως είπαμε και πριν, η μόνη δυνατή ελευθερία: η φαντασία του αναγνώστη. Ήθελα ακόμα, η «αποκάλυψη» αυτή να 'ρχεται ταυτόχρονα με την ανάσα του αναγνώστη, αν υποθεθεί ότι υπάρχει αυτός ο ιδεώδης αναγνώστης που ακολουθεί πειθήνια τους συντακτικούς κανόνες του παιχνιδιού μου και διαβάζει κάθε ιστορία κυριολεκτικά απνευστί. Αυτό θα δικαίωνε άλλη μια απ' τις προθέσεις μου: να συμπυκνώσω ένα ολόκληρο γεγονός, ένα επεισόδιο (όσο κεφαλαιώδες κι αν θεωρηθεί στη ζωή του εκάστοτε ήρωα) σε κάτι τόσο «στιγμιαίο» και τόσο φευγαλέο, όσο η ζωή μας.

Πέρα από την προφανή αναφορά σας στην ταινία «Καζαμπλάνκα», δεν είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς και σε άλλες ιστορίες τη ματιά ενός ανθρώπου που λατρεύει τον κινηματογράφο...

Κι ωστόσο, μπορεί να σας φανεί περίεργο, μα θεωρώ τις «Διεστραμμένες ιστορίες» ως τα λιγότερο «κινηματογραφικά» πράγματα που έχω γράψει. Ενσυνείδητα, τουλάχιστον. Μ' άλλα λόγια αναφέρομαι και πάλι στις προθέσεις, όχι στο αποτέλεσμα. Θα ήθελα δηλαδή να αισθάνεται κανείς διαβάζοντας τις ιστορίες μια έντονη «κινητικότητα», που να μην έχει όμως να κάνει με τον «ρυθμό» της γραφής, αλλά να *προκύπτει* – όπως έλεγα πιο πριν – από μια «δυναμική ανάγνωση της φωτογραφίας». Τι τα θέλετε, άβολο εργαλείο κι αυτή η γλώσσα... Αισθάνομαι ανήμπορος να διατυπώσω ακόμα κι αυτό που γυροφέρνει στο μυαλό μου, έμμοιο και βασανιστικό. Ίσως γιατί, πολλές φορές, σκέφτομαι με εικόνες.

Αν ήσαστε δηλαδή κινηματογραφιστής...

Μην το λέτε: κάθε δημιουργός έχει την κατάρτα του. Δεν αποκλείεται, αν είχα διαλέξει τον κινηματογράφο για να εκφραστώ, να σκεφτόμουν με λέξεις! Σίγουρα, πάντως, ο κινηματογράφος είναι η κατ' εξοχήν τέχνη που σου παρέχει τη δυνατότητα να αποδώσεις την όποια ενόρασή σου κατά

τη μεγαλύτερη δυνατή προσέγγιση – αν και δε γνωρίζω παρά μόνο ένα δημιουργό που να το κατόρθωσε, με μια σχεδόν υπεράνθρωπη εντέλεια: τον Αντρέι Ταρκόφσκι.

Ας ξαναγυρίσουμε στις «Διεστραμμένες ιστορίες». Τι ακριβώς είναι αυτό που «διαστρέφεται»;

Ποικίλει. Αλλού, είναι το ίδιο το ιστορικό γεγονός που ανα-στρέφεται: οι Τρώες, για παράδειγμα, που αποφασίζουν την έξοδο και λιανίζουν τους Έλληνες πολιορκητές τους, παραδομένους στη χαίνωση των αιώνων. Αλλού αντι-στρέφονται οι ρόλοι: η Πηνελόπη είναι αυτή που ζει μια εικοσαετή Οδύσεια μέσα στα κουζινικά της, ώσπου να ξαναβρεί το γερασμένο, αλλά πάντα ατάρρεσκο εραστή της: αλλού, κατα-στρέφεται η καδεσπηκία ηθική των παραμυθιών: μια «τρομερή» Κοκκινোসκουφίτσα εκτελεί εν γυχνώ τον «τελευταίο, μικρό, κακό λύκο» σε μία περίπτωση, διαστρέφεται το ίδιο το εύρημα του συγγραφέα – έχουμε δηλαδή το «παιχνίδι μέσα στο παιχνίδι»: ο αναγνώστης, εθισμένος να «εκπλήσσεται» στο τέλος της ιστορίας, εκπλήσσεται βλέποντας την ίδια την ιστορία να του επιδεικνύει την ταυτότητά της στην αρχή! Ελπίζω, με το τερτίπι αυτό, η προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνώστη να επικεντρώνεται στο πώς διαστρέφεται πλέον η ιστορία και όχι ποια ιστορία διαστρέφεται, που δεν είναι άλλη από την ιστορία της ανάστασης του Λαζάρου και δηλώνεται, όπως είπα, εξαρχής.

Διατέλλετε συνεχώς τις «προδέσεις» και το «αποτέλεσμα», θαρρείς και τα θεωρείτε ασύμβατα. Είστε λοιπόν τόσο απαιτητικός αναγνώστης των βιβλίων σας;

Μου είναι αδύνατο να μιλήσω για το αποτέλεσμα, μου είναι αδύνατο να το παρατηρώ και να το ανατέμνω με γυχναιμία. Ακόμα κι αυτός ο αναγνώστης, στον οποίο θα προσέξατε ότι αναφέρομαι συχνά, είναι πάντοτε ο «ιδεώδης» αναγνώστης, αυτός δηλαδή που κάθε συγγραφέας έχει προ οφθαλμών όταν γράφει. Από μια άποψη, αυτός ο «ιδεώδης αναγνώστης» είναι ο πληρέστερος χαρακτήρας που μπορεί να πλάσει ένας συγγραφέας...

Υπογιάζομαι την απάντησή σας, κι ωστόσο δ' αποτολμήσω την ερώτηση: Οι «Διεστραμμένες ιστορίες» είναι 19. Γιατί;

Το 20 είναι ένας αριθμός φαινομενικά τέλειος. Αντιθέτως, το 19, όπως κάθε περιττός αριθμός άλλωστε, σου δίνει την αίσθηση μιας εκκρεμότητας, ότι κάτι λείπει. Εντάξει το κι αυτό στα «αποσιώπητικά» που λέγαμε πριν, στην «ανοιχτή πόρτα» για τους αναγνώστες.

Όμως, η τελευταία ιστορία σας «κλείνει» το βιβλίο με μια πόρτα που «ανοίγει» κατευθείαν στον εφιάλτη...

Η δέκατη ένατη ιστορία είναι κι αυτή ένα «παιχνίδι μέσα στο παιχνίδι»: Είναι γραμμένη με εντελώς διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι οι προηγούμενες, δηλώνει ευθέως και εξαρχής, με μια προμετωπίδα, την (έστω μακρινή) καταγωγή της, καλύπτει επαρκώς τη δεύτερη (αλλά πιο καθιερωμένη) έννοια της αμφίσημης λέξης «διεστραμμένες». Ήθελα να γράψω ένα διήγημα του Φανταστικού, που να έχει όλη την αποτρόπαιη «πραγματικότητα» ενός εφιάλτη. Προσπάθησα, με τον «ακαδημαϊκό» τρόπο γραφής της ιστορίας, να τονίσω αυτό το αποτρόπαιο: δεν χρειάζονται κι άλλα τερτίπια τα όνειρα, δεν παίζουμε με τους εφιάλτες...

Νίκος Λούντζης

Ελληνικό Λυρικό Θέατρο

«Υπάρχουν στιγμές που είμαι ταυτόχρονα καθρέφτης, όραση και ομορφιά».
ABU SAID'

Ο ορφικός άνθρωπος είναι εξαίσιος και σπάνιος! Η έκφραση με το τραγούδι δεν περιορίζεται στη μουσικότητα, προϋποθέτει γυχνική εμπλοκή και απολλώνια δώρα.

Η χώρα που προίκισε το Θεό του φωτός με μία λύρα, μύθηκε, από ιστορικές συγκυρίες, όμιμα στο θαύμα της Ευρωπαϊκής μουσικής. Κι αυτό κάνει ακόμα συναρπαστικότερη την ελληνική εισφορά στην παγκόσμια ιστορία του τραγουδιού. Οι αμήπτοι θεωρούνε το «φαινόμενο Μαρία Κάλλας» σαν μια απλή σύμπτωση. Η Κάλλας υπήρξε αναμφισβήτητη the one and only², αλλά το υπέρτατο αστέρι της βρίσκεται ενταγμένο σ' ένα λαμπρό γαλαξία ελληνικού έντεχνου τραγουδιού, που οι πολλοί αγνοούνε ή έχουνε λησμονήσει.

Το γεγονός δεν είναι εύκολο να σπριχτεί λογικά. Όλα αρχίζουνε στο τελευταίο τρίτο του περασμένου αιώνα. Η χώρα είναι μικρή, φτωχιά, δίχως παράδοση, με αυτή παρθένο ύστερ' από βάρβαρη δουλεία, δίχως ωδεία, δίχως θέατρα. Κι όμως μια προσπάθεια σκαπανέων σ' ελάχιστο διάστημα εξελίσσεται μαγικά σε έργο μαστόρων! Τούτο δε μοιάζει για κατόρθωμα του καθενός. Οι Έλληνες γίνανε αρχιτραγουδιστές, επειδή είναι άνθρωποι ορφικοί και τραγουδήσανε με την γυχνή τους και (για να θυμηθούμε τον Ανδρέα Κάλβο) χάρι στο «Απόλλωνος τα χρυσά δώρα».

Στις 14 Μαρτίου 1888 ανεβαίνει στη σκηνή του θεάτρου Μπούκουρα, στην Αθήνα, ο «Υπογύφιος βουλευτής» του Κερκυραίου μαέστρου Σπυρίδωνος Ξύνδα. Η πρώτη ελληνική όπερα, σε ελληνικό λιμπρέτο, από ελληνικό θίασο. Γενιέται το «Ελληνικό Μελόδραμα»! Ψυχή του αγωνιστική και πάναγνη, ο Κεφαλλονίτης μουσουργός Διονύσιος Λαυράγκας.

Ένας άνθρωπος που συνδυάζει τα οράματα και το ήθος του Δον Κιχώτε, με την καταποσοσύνη σύγχρονου manager. Από τα χέρια του Λαυράγκα, από τους κόλπους του «Ελληνικού Μελοδράματος», βγήκανε οι αρχιτραγουδιστάδες που προανάφερα. Άλλοι σπάσανε τα σύνορα, όπως ο Αποστόλου, ο Νικολάου, ο Οδυσσεύς Λάππας, η Μαργαρίτα Πέρρα ή ο Νίκος Μοσχονάς, άλλοι γίνανε ινδάλματα του ελληνικού χώρου όπως ο Γιάννης Αγγελόπουλος και ο Πέτρος Επιτροπάκης. Και φυσικά μιλάω επιγραμματικά και όχι εξαντλητικά.

Η ιστορία των Ελλήνων τραγουδιστών γράφηκε σε δίσκους με το αρχίνισμα του 20ου αιώνα, όπως και των Ευρωπαίων συναδέλφων τους. Με μία διαφορά! Οι δίσκοι των Ευρωπαίων διασωθήκανε σε αρχεία, ιδρύματα και ιδιωτικές συλλογές, των Ελλήνων πεταχθήκανε στα σκουπίδια. Ευτυχώς ένας ευγενικός και καλλιεργημένος άνθρωπος, ο κ. Στάθης Αρφάνης, αφιέρωσε τη ζωή και το ταλέντο του στο να μάχνη αυτά τα σκουπίδια. Ο κ. Αρφάνης βρήκε και διέσωσε πολύτιμα καλλιτεχνικά πετράδια! Για τον ίδιο τώρα με τη βοήθεια του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών και για μας.

Κυκλοφόρησε πρόσφατα μια κασετίνα τριών δίσκων, με τίτλο «ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΥΡΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ», παραγωγής Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, με στοιχεία της συλλογής Αρφάνη που σκιαγραφούνε τη μαγική πορεία του ελληνικού έντεχνου τραγουδιού. Συνοδεύεται από καλαίσθητο τεύχος με ιστορικές και κριτικές σημειώσεις του κ. Γιώργου Λεωτσάκου, που ξεπερνάει κατά πολύ τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά και διεκδικεί θέση σε βιβλιοθήκες μουσικολογικών συγγραμμάτων. Επειδή πίσω από κάθε ταμπέλλα υπάρχει ένα ανθρωπινό πρόσωπο, αποκαλύπτω πίσω από το Υπουργείο τον κ. Νίκο Ζωρογιαννίδη, που εισπήδηκε και κατεύθυνε την παραγωγή με πυγμή και ευαισθησία.

Ο κ. Αρφάνης, στην πεζή, άμουση και αχάριστη εποχή μας, κινήθηκε στον ονειρικό χώρο του ήδους και του πάδους του Διονυσίου Λαυράγκα και των ορφικών μαθητών του. Με το έργο του διέσωσε από τους ίσκιους και τη σιωπή μορφές της απολλώνιας τέχνης και του φωτός! Διέσωσε ακόμα, στον τομέα αυτό, την τιμή και διεκπεραίωσε το χρέος των συγχρόνων Ελλήνων. Ο κύριος Λεωτσάκος και ο κύριος Ζωρογιαννίδης σταθήκανε άξια στο πλευρό του, με σκέψη και με πράξη.

1. Πέρσης ποιητής.

2. «Η μία και μόνη». Lanfranco Rasponi: The last Prima Donnas.

μπουζουκότοπος

«Μπουζουκότοπος καταπτήσαμε» λέει ο αρχιμουσικός Ανδρέας Παρίδης ανησυχώντας για τους στίχους στους οποίους εδίζονται οι νεαροί βλαστοί των νεοελλήνων. «Οι στίχοι που ακούν είναι: θα σε σφάξω μια νύχτα, θγάλε μου τα ματάκια, κάμε με σαν το σανίδι. Αυτό λειτουργεί αρνητικά πάνω τους. Πρέπει κάποιος να φροντίσει για την εξευγένιση αυτών των πλασμάτων. Καλός είναι ο Νταλάρας, αλλά πρέπει να μάθουν ότι υπάρχει και σοβαρή κλασική μουσική! Είναι ανήκουστο να μην υπάρχει μια υποτυπώδης παιδεία στη χώρα μας...». Και τα αποτελέσματα αυτής της ανυπαρξίας τα βλέπουμε στην καθημερινότητα της πολιτικής ζωής μας κ. Παρίδη μου...

Ο Κονρούά

«Ο Κονρούά και οι κόπιες του» το έργο που τόλμησε – επιτέλους – να παρουσιάσει η Λυρική Σκηνή στάθηκε ικανός να ανανεώσει το ακροατήριο του μοναδικού λυρικού θεάτρου μας. Κι ο συνθέτης Περικλής Κούκος, που γεννήθηκε μόλις το 1960, μπόρεσε με αυτό το μουσικό του κατόρθωμα να προκαλέσει την αποθέωσή του από ένα κοινό νέων ανθρώπων. Για τον Γιάννη Ιορδανίδη, τον επίσης νέο όσο και ικανό σκηνοθέτη της παράστασης, άλλο δεν μπορούμε να πούμε παρά ότι μας έδειξε με την απλότητα του γνώση και δεξιοτέχνη πώς σκηνοθετείται σήμερα η όπερα στην Ευρώπη. Άρα δεν είναι το μελόδραμα ξεπερασμένο, αλλά εκείνοι που το φροντίζουν – τάχα – στον τόπο μας. Και που αφήνουν δημιουργούς σαν εκείνους του «Κονρούά» να παραμένουν εργαζόμενοι στα Παρίσια και τα Λονδίνα, αντί να τους παραχωρήσουν τη θέση τους.

επιχορηγήσεις της πυρκαγιάς

Καλά έκανε το κράτος και ο αρμόδιος φορέας του και επιχορήγησαν με διαδικασίες δύο-τριών ημερών το θέατρο «Αθήναιον» που κάπκε με 15.000.000 για να αντιμετωπίσει τα έξοδα αποκατάστασής του. Όπως πρέπει η καταστροφή ενός θεάτρου να θεωρείται εθνική συμφορά. Φαντάζομαι πως δεν θα αργήσουν να βρουν τα εκατομμύρια που θα πάνε για να διασωθεί το σπίτι του Κ. Καρυωτάκη στην Τρίπολη, ας πούμε, ή του Κ. Πολίτη στο Ψυχικό, ή του Μακρυγιάννη στο Άργος, για να πούμε τα λιγότερο δαπανηρά καθήκοντα του ίδιου φορέα Υπουργείου Πολιτισμού. Ή ακόμα πως θα υπάρξει κάποιος φορέας να επιχορηγήσει τον πρώτο φουκαρά μαγαζάτορα που θα του καεί το κατάστημα, το οποίο ενδέχεται να μην είναι τόσο ανδούσα επιχείρηση όσο το ανωτέρω θέατρο. Έστω κι αν δεν λειτουργούν το ίδιο αποδοτικές δημόσιες σχέσεις όπως εκείνες του ζεύγους Καρέζη-Καζάκου...

ό,τι προαιρείσθε

Επειδή όμως μπορεί κάποιος αρμόδιος να ξεχαστεί και να μην στείλει τα λεφτά για το σπίτι του Καρυωτάκη σημειώνουμε το λογαριασμό που άνοιξε η Χωροδία Τριπόλεως στην Εθνική Τράπεζα για τη συγκέντρωση του αναγκαίου ποσού για τη διάσωσή του: 478/296019-22. Ό,τι προαιρείσθε λοιπόν.

Ντόρια Μαρνέρη

Με σύμβαση από τη δουλειά σου και φορολογική δήλωση, να πας στην Τράπεζα για κάρτα πιστωτική. Περνάει παντού εκτός από την αγορά τη Λαϊκή της γειτονιάς σου, περίπτερα και υλικά. Ρούχα στις βιτρίνες όλα δικά σου, στο Super Market ό,τι ποθείς.

Αυτοκίνητο δεν έχεις, θα πάρεις. Η ευτυχία σου έπιπλο, ελεφαντόδοντο και όνυχας.

Ξανθά μαλλιά, μάπα γαλανά, σαν τους ήρωες του σήριαλ που δαυμάζεις δ' αποκτήσεις. Φήμη και δόξα. Εύκολος ο πλουτισμός. Χρήμα πλαστικό, λαϊκός καπιταλισμός.

Στο ξενοδοχείο τον έρωτα, με κάρτα θα πληρώσεις και η αγάπη-γάμος τις κάρτες μας να ενώσουμε.

★

«**Η** Ελλάδα απεργεί», μόλις είχε προλάβει να δει τον τίτλο εφημερίδας και βγήκε στο δρόμο να το διαπιστώσει.

Κατηφόρισε επικίνδυνα για την υγεία της το δρόμο που έσκaban την προηγούμενη, για να τον παραδώσουν σε λίγο όπως και πριν. Η πίσσα κολλούσε στα παπούτσια της.

Αναγκάστηκε να σταματήσει για λίγο στο κρεοπωλείο της γωvίας, που, προς μεγάλη της έκπληξη, ήταν ανοιχτό.

Πελάτισσες στην ουρά περίμεναν και το μεσημέρι θα έλεγαν στα παιδιά τους: «τόσο ακριβά το αγόρασα κι εσύ δεν τρως».

Βγήκε στην Πατσίωv. Η Ακρόπολη στο βάθος και πάλι δολή. Τα καταστήματα ανοιχτά, διάπλατες οι πόρτες, γυναίκες με τσάντες και παιδιά απ' το χέρι ρωτούσαν για τις τιμές, τα εμπόρευμα, το ένα μαγαζί δίπλα στο άλλο, όλα μαζί οδηγούσαν στο Super Market και στους γεμάτους από αυτοκίνητα δρόμους – ένας οδηγός στο κάθε αυτοκίνητο – μα πού πήγαινε; Πού πήγαινε όλος αυτός ο κόσμος; Ο τίτλος της εφημερίδας καρφωμένος στα μάτια της «Η Ελλάδα απεργεί». Θα καταγγείλω την εφημερίδα και τον τίτλο και όλα, σκέφτηκε. Μπήκε σ' ένα φαρμακείο, ήθελε να αγοράσει ένα προϊόν που είχε πληροφορίες ότι βοηθάει στο κόγυμο του τσιγάρου. Δεν το αγόρασε. Ήταν πανάκριβο για την τσέπη της. Φεύγοντας ρώτησε: «Μα γιατί δεν είσατε κλειστά, σήμερα;». Είμαι ο ιδιοκτήτης ήταν η χαμογελαστή απάντηση. Πήγε να του απαντήσει κι εκείνη, προτίμησε να μονολογεί μετά μόνη της. Το φαρμακείο σου, το μαγαζί της, το σπίτι μου ιδιοκτησία, μα κάθε μέρα, κάθε ώρα η δουλειά μας δουλειά. Πέπει Κόλα, Κόκα Κόλα, Κρουπ. Δουλεύουμε για το δικό τους οξυγόνο. Πήγε στο σταθμό, πήρε το τραίνο. Έφτασε στη δουλειά της. Δεν μπόρεσε χωρίς αυτήν. Στο παρελθόν η θάλασσα η γαλανή, ο ήλιος, η γη και οι ισημερίες.

συνειρμοί

Και εδώ είναι που θυμήθηκα αυτό που είχε γράψει στην «Ελευθεροτυπία» ο επίσης συμπατριώτης δημοσιογράφος Στάθης Τσαγκαρουσιάνος: «Λένε πως η ελεύθερη ραδιοφωνία πέτυχε. Απορώ γιατί. Πέτυχε ίσως σαν το Λευτέρη Πανταζή. Όλα τα μωρά στην πίστα. Να ξερνάνε τον καημό τους...».

Και την παιδεία που έχουμε, θα πρόσθετα.

νέοι συνειρμοί

Και μια και το έφερε η κουβέντα και μιλάμε για τον «Λε-Πα», ας θυμηθούμε πως το Σωματείο Ελλήνων Ηθοποιών έκανε στο μαγαζί του κ. Πανταζή τον αποκριάτικο χορό του. Ίσως η Συνασπισμένη κ. Υψηλάντη, που είναι η πρόεδρος αυτού του κατά τεκμήριον σωματείου καλλιεργημένων, να ερμήνευσε μ' αυτή της την απόφαση το λαϊκό παλμό. Μόνο που μια ερμηνεία είναι ασφαλώς θέμα ταλέντου, ευαισθησίας και παιδείας...

και τα καλά μας

Όπως θυμήθηκα και τις τόσο καλές εκπομπές που κάνουν σε σταθμούς της Ζακύνθου παραγωγοί σαν τους Νίκο Τσουκαλά, Γιάννη Κοπανά, Νίκο Λυκούρεση, οι οποίοι έχουν ξεχωριστή αίσθηση της γλώσσας ή ακόμη η πολυδιάστατη πλέον του ζακυνθινού ραδιοφώνου Ντιάνα Χαϊκάλη. Τους συντελεστές του περιοδικού που κάνουν και εκπομπές αφηνύμε να τους παινέγουν οι άλλοι.

πολυτίμων σταχυολογήσεις

Και για να μην κατηγορούμε μόνο τα ξένα, σταχυολογούμε από την αλιευτική σπλήη της εφημερίδας «Ζακυνθινή Ενημέρωση» μερικά από τα μαργαριτάρια της σοδειάς της, που προέρχονται από τους τρεις ραδιοφωνικούς σταθμούς της πατρίδας της δημοτικής γλώσσας:

– Παρουσιαστής εκπομπής προσπαθεί να επικοινωνήσει τηλεφωνικώς με ανταποκρίτρια του σταθμού: «Έλα, έλα, με ακούς λίγο;» κραυγάζει.

Μην τον ακούσει και πολύ και πάθει τίποτα η κοπέλα!

– Από συνέντευξη με στέλεχος σταθμού: «Δημιουργήθηκε νέα επιτροπή μετά την παραίτηση της προηγούμενης». «Ναι, φτιάξαμε μια αυτοσχέδια».

Προσοχή μήπως σας εκραγεί!

– «Στο συνέδριο συμμετέχουν γνωστοί και ιδιαίτερα εξαιρετικοί»

– Τις μέρες των Χριστουγέννων οι ευχές έδιναν και έπαιρναν: «Επί την ευκαιρία των εορτών» και για «την επέτειο του νέου έτους».

– «Όποιο παιδάκι ξαναπεί στο ραδιόφωνο «υπερσεία» θα το ...γράφουμε στην εφημερίδα, προσφέροντάς του υπηρεσία και δε θέλουμε να μας χρωστάει και χάρη».

Δε μας λέει όμως η συμπατριώτισσα συνάδελφος τι θα κάνει σε όσους λένε για «κρέατα» και «λεφορεία».

και να σκεφτεί

Και να σκεφτεί κανείς πως αυτά λέγονται στην πατρίδα του Διονυσίου Σολωμού, που δεν είχε άλλο «πάρεξ γλώσσα και ελευθερίαν».

πολύ θα θέλαμε

Μια γυναίκα που χρόνια τώρα μοχθεί για τη διάσωση και συντήρηση των μνημείων της τέχνης στην Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά, η κ. Μαρία Ρουσσέα, μετατέθηκε στην Αθήνα. Πολύ θα θέλαμε η μετάθεση αυτή να συνδυαστεί με κάποιες εκθέσεις ζωγραφικής της γνωστής και καλής ζωγράφου, που η πολλή δουλειά του εγκαταλειμμένου Ιονίου δεν την άφηναν να προετοιμάσει.

Εκκλησιαστικά Β'

«...Αύτη η θάλασσα η μεγάλη και ευρύχωρος, εκεί ερπετά, ων ουκ έστιν αριθμός...»
Δαυίδ, Ψαλμοί ΡΓ'

Η γνώριμη, ένρινη φωνή του διάκου, με τον χαρακτηριστικό χρωματισμό του βουνήσιου, απλωνόταν από τον άμβωνα μέσα στον ιερό χώρο, ξαναφέροντας τον αναστατωμένο νου σε άλλους γαλήνιους τόπους.

Αρμονία... «Εξαγνισμός» σκέφτικα, καθώς έβλεπα τον Francesco να προχωρεί στη συνηθισμένη του διαδρομή.

Η ίδια αγαπημένη μορφή του γέροντα καλόγερου... Το ασπμένιο βασιέλι... Τα κεριά... Και στα σκοτάδια του πουνέντε, μορφές που λες και χτίστηκαν μαζί με το ναό... Το χέρι άναγε το κερί μηχανικά... Το βλέμμα πλανήθηκε προς την αγιασμένη θύρα...

«...Εκεί πλοία διαπορεύονται, δράκων ούτος, ον έπλασα, εμπαιζειν αυτή. Πάντα προς σε προσδοκούσε δούνην την τροφήν αυτούς εις εύκαιρον...»... «Ήτω η δόξα Κυρίου εις τους αιώνας, ευφρανθήσεται Κύριος επί τοις έργοις αυτού...».

Οι ακτίνες του ήλιου, που έγερνε σιγά-σιγά στον καθάριο ορίζοντα, εκεί κατά τον Κοιλιωμένο, περνούσαν μέσα από τα παρεθύρια της όστριας κι όπως συναντούσαν τα γαλάζια σύγνεφα του θυμιατού, ζωντάνευαν εικόνες που έδειχναν να 'ρχονταν από χρόνους απόμακρους... Ιεζεκιήλ, Δανιήλ, Ιωνάς...

«...Εβόσα εν θλίγει μου προς Κύριον τον Θεόν μου, και εισήκουσέ μου· εκ κοιλίας άδου κραυγής μου, ήκουσας φωνής μου· απέρριγές με εις βάθη καρδίας θαλάσσης και ποταμοί εκύκλωσάν με· πάντες οι μετεωρισμοί σου και τα κύματά σου επ' εμέ διήλθον. Και εγώ είπα· απώσμαι εξ οφθαλμών σου· άρα προσθήσω του επιθλέγαι με, προς ναόν τον άγιόν σου;... Ο διάκος ύψωσε το γαλήνιο βλέμμα προς τον ουρανό, κλείνοντας το ασπμοστόλιστο βιβλίο... «Όσοι εις Χριστόν εβαπτίσθητε...».

Η μελωδική πρόσκληση συμπλήρωνε την ευωδία που ξεχυνόταν από το Ιερό Βήμα.

Οι μορφές των γαλτών έμοιαζαν να μετουσιώνονται καθώς το φως άρχισε να λιγοστεύει. Το βλέμμα πλανήθηκε προς τα επάνω. Κι οι εικόνες που συνάντησε έδειχναν να ανήκουν αλλού... Η πιο σωστά, να μην ανήκουν πουθενά.

«Με τι έχουν βάγει τους τοίχους;» αναρώτησε ο Prospero.

Ζωγραφική είναι, προσπάθησα να του εξηγήσω... Το ύφος του μου έδειξε πως δεν ανεχόταν ειρωνίες... Αγιογραφίες, μέλισσα, θέλοντας να διορθώσω.

Ο Francesco δεν προχωρούσε πια... Κοιτούσε γύρω του σαν χαμένος... Οι εικόνες που χοροπδούσαν μέσα στο νου άρχισαν να γίνονται πάλι συγκεχυμένες.

Ο νότισσος, ανάλαφρη, σιωπηλή παρουσία, χαιρέτησε περνώντας με μια αδιόρατη ευγενική κίνηση. Άναγε τα ωραιόσχημα παμπάλαια μανουάλια, το ένα μετά το άλλο, μπρος από το Ιερό.

Το ασπμένιο αριστούργημα του Διαμαντή Μπάφα δάμπωνε την οπτική...

Το βλέμμα έμενε καρφωμένο επάνω του, ζητώντας έτσι προστασία για να αποφύγει την αισθητική δοκιμασία. Μα το περίεργο χρωματικό συνονθύλευμα, που γέμιζε το μεγαλύτερο μέρος της οροφής, ήταν αδυσώπητο.

Ο νότισσος χάθηκε πίσω από το βημόδυρο του γρέγου...

Τα κρεμαστά καντήλια, στις εικόνες του τέμπλου, ολόφωτα τώρα πια, έδειχναν τόσο γνώριμα στα μάτια... Ο Francesco αναρωτήθηκε πόσες γενεές είχανε προσκυνήσει... Το παλιό μοναστήρι έστεκε ακόμα εκεί. Η μνήμη για την παλιά εκκλησία, άσθητη.

Πισκοπιανή, Άγιος Ανδρέας, Αγία Βαρβάρα, Φανερωμένη, Άγιος Χαράλαμπος... Φωτοστέφανο λατρείας και τέχνης... Τέχνης αξεπέραστης... Ο νους του Prospero δούλεγε με γρήγορο συνειρμό... Πισκοπιανή, Γουζέλης, Χάσης.

Και τώρα τέτοιο απόκλεισμα, όμως κερατοχάσει...»

Η γαλιωδία συνέπαιρνε το νου σε άλλους κόσμους κι οι γαλιτάδες πρόσδιδαν στην ακολουθία την «άλλη» διάσταση. Μα ο Prospero συνέχιζε να σκέπτεται τον Γουζέλη:

«Μ' ένα τρομπόνι ο Διαμαντής και να μας τεταρτιάσει;...»

Το μυαλό προσπάθησε να δικαιολογήσει, για λογαριασμό άλλων, την παρουσία των εικόνων, που το βλέμμα απόδιωχνε σαν ξένο... Κι όχι μόνο...

Ο Francesco γύρισε απότομα προς την είσοδο. Την σκέψη του την ακολουθήσαμε σαν από ένστικτο και μεις. Τα μάτια στράφηκαν γηλά, εκεί στο γυναικωνίτι.

Ναι, ο Κοράης ήτανε ακόμα εκεί.

Η λιτανεία ανέγγιχτη, ζωντάνευε σαν τότε... Τότε... Πριν από την εισβολή.

Μην το σκέφτεσαι, του γιθύρισα.

Γιατί, όμως; Γιατί; Ήταν μια ερώτηση χωρίς απάντηση, που ξεπήδαγε μέσα από την ίδια την γυχή.

Γιατί ο Άγιος; Γιατί η λατρευτική εστία του Ζακυνθινού να γίνει «κέντρον διερχομένων πειραματισμών...».

Για τα αρχιτεκτονικά, τα ζωγραφικά, τα αισθητικά...

Τα Ζακυνθινά...

Και το μεγάλο «φωτιστικό» στη μέση, αισθητικό εξάνθημα αραβικής και μεσοποτάμιας καρικατούρας, ανέλαβε το ρόλο της δυσπρόσιτης αισθητικής ισορροπίας, με το άλλο νέο, «υπερήφανο» απόκτημα, που ακουμπούσε στην πρώτη αριστερή κολώνα...

«Σοφία, ορθοί ακούσωμεν...», γνώριμη, αέναη επίκληση, μελωδικά ριζωμένη στο υποσυνείδητο, συνταιριασμένη με την αισθητική, σεβάσμια μορφή του ηγούμενου... Ήταν πάλι εκεί, στην Ωραία Πύλη...

Και το ευλαβικό εκκλησίασμα, διαπεράστηκε από το ίδιο ρίγισμα που μας ένωσε όλους... Η ευλαβική προσήλωσή στο άγιο κορμί.

Κι ο νους αφέθηκε για λίγο από την περιπλάνηση στο εγκόσμιο συνειδητό περίγραμμα.

«Του Αγίου Ευαγγελίου...», συνέχισε η αζεπέραστη φωνητική αρμονία από το Ιερό.

Το βλέμμα, συνεπαρμένο κι αυτό, στριφογύρισε στις φτωχά φωτισμένες πλευρές ανάμεσα από τα παρεθύρια και τση κολώνες.

Ο Prospero φάνηκε να θέλει να αποκόψει έναν εφιάλτη!

«Prospero», του γιθύρισα. Prospero! Το σκοτάδι, που είχε πια απλωθεί όζω από την εκκλησία, είχε κυριαρχήσει και μέσα στο ναό.

Μάτια τα φωτιστικά πασχίζανε να το λιγοστέγουν... Οι πολυέλαιοι έμοιαζαν αδύναμοι... Ο Francesco ήρθε πιο κοντά... Έδειχνε κι αυτός να μην πιστεύει αυτό που η όραση και η λογική προσπαθούσε να του δείξει...

Κι όμως! Δεν ήταν εκεί...

Ναι, είχανε διώξει τον Κουτούζη!

Και τα συναισθήματα αλλόκοτα, πλημμύρισαν το είναι.

Ακόμα κι ο Κουτούζης, λοιπόν! Μα τι άλλο πια; Η αίσθηση κοινή σε όλους.

Νεορθοδοξία, είπε ο Prospero.

Νεοζακυνθινισμός, σκέφτηκα. Χειρότερο.

Κι ο Άγιος, σταθμός στον άξονα, πορθημίο, αεροδρόμιο, Λαγανάς...

Ναι, είπε ο Francesco... Σταθμός τουριστικών καρβατιών.

Απ' όζω, γύρω από το Ναό, multicolor αναπαράσταση του δειού, απλωμένη στα κινητά τουριστομάγαζα, ανάκατη με χάρτες και ημίγυμνες «καλλονές».

Και στο εσωτερικό, arabesque ζωγραφισμένη πληροφόρηση...

Κι όλα αυτά μαζί, επιτασόμενη επιβολή σε χώρους και χρόνους, έξω από τον Κουτούζη, πριν από τον Ιερώνυμο Πλακωτό.

Επιβολή σ' αυτούς τους χώρους και σ' αυτούς τους χρόνους, που γεννήσανε, χτίσανε και ζωγραφίσανε... Επιβολή στο Τζάντε, τον Καντούνη, τους Δοξαράδες.

«Καλύτερα που πήρανε τον Κουτούζη», σκέφτηκε φωναχτά ο Prospero.

Τα βήματα μάς οδηγήσανε έξω, στο μισόφωτο...

Χαθήκαμε, αμίλητοι, στα σκοτεινά καντούνια του Άμμου...

Ακολουθήσαμε τον Ariel, σαν χαμένοι...

Αναζητώντας τον Κουτούζη... Αναζητώντας την Ευαγγελίστρια... Τον Γουζέλν... Τον Λάτα, τον Κατραμή...

Στα χείλη ήρθαν άδεια οι σίχοι που γεννήθηκαν στον πληγωμένο νου.

«Ν' ακούω γιουλάκια ολόμπλαβα, κι ο Άγιος να σημαίνει»...

Ξημέρωνε Κυριακή.

ALONSO

σκασιαρχεία

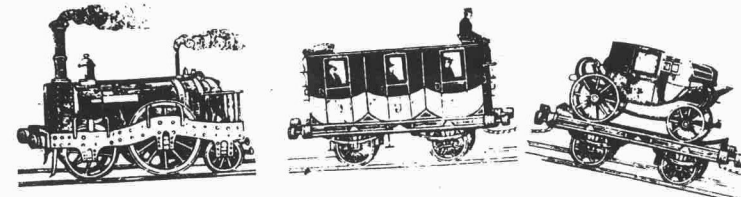
Επίδοξος λαογράφος – κι όχι μόνο – παραγωγός του κρατικού ραδιοσταθμού Ζακύνθου ερμηνεύει την παροιμία «Του Αγίου σήμερα και τα γαϊδούρια σχόλη» και λέει μέσω των ερτζιανών: «Είναι τόσο μεγάλη εορτή, που ακόμα και τα γαϊδούρια πάνε σήμερα σχολείο». Και Ζακυνθινός ακροατής αγανακτεί σε τηλεφώνημά του «στον αέρα»: «Σα δε ντρέπεται ο κ. Χ., μέρα που είναι σήμερα, να κάνει σκασιαρχείο!»

ελπίδες

Δύο νέα παιδιά, γύρω στα 25, ο Σπύρος Καμπιώτης και η Αγγελική Ξενοφου άρχισαν να ξοδεύουν δυνάμεις, κέφι και χρήματα και βγάζουν τον «Τύπο της Ζακύνθου», εφημερίδα σύγχρονη αλλά ακομμάπιστη. Ποιος είπε τη νέα γενιά αδιάφορη; Ποιος αμφισβήτησε τις ευαισθησίες της; Μήπως οι ίδιοι που μετέτρεγαν την κοινωνία σε ανάληπτη και κακόγουστη;

και άλλες ελπίδες

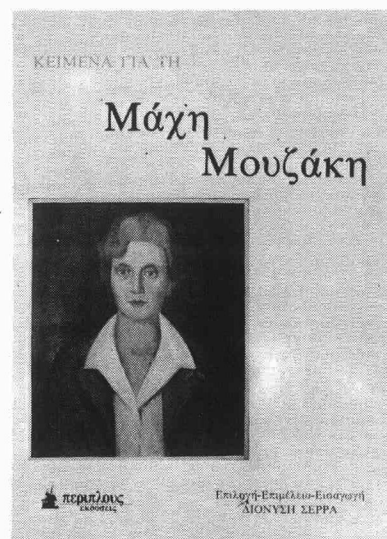
Με ελίδα μας γέμισε η ζακυνθινή χορωδία «Ζακυνθινή Αναγέννηση, που εμφανίστηκε το Μάρτιο στο «Παλλάς» της Αθήνας προσκεκλημένη από τους «Φίλους του Μουσείου Σολωμού και Επιφανών Ζακυνθίων». Οι ελπίδες μεγαλώνουν σκεπτόμενοι τον ερασιτεχνικό χαρακτήρα της. Μάεστρος της ένας γιατρός: ο κ. Γιάννης Σούλης. Και υπάρχουν κι άλλες ανάλογες ερασιτεχνικές προσπάθειες. Τώρα πια στην τρέλα τέτοιων ερασιτών της τέχνης μπορούμε να ελπίζουμε μόνο.

Α. Ι. ΛΙΒΕΡΗ

ΤΡΕΙΣ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ
ΚΑΙ
ΕΝΑΣ ΑΓΙΟΣ

(Ιστορικές Νωπογραφίες)

 ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Διονύσης Φλεμοτόμος

Καλλιτεχνικές πληροφορίες για την προσεισμική Ζάκυνθο από έναν κώδικα του ζωγράφου Παναγιώτη Πλαίσα Νίκα του Νεοτέρου

Ο σεισμός και προπάντων η φωτιά που ακολούθησε τον Αύγουστο του 1953, στέρησαν τη Ζάκυνθο από πολύτιμα αρχεία, που θα μπορούσαν σίγουρα να φωτίσουν πολλές μεγάλες ή μικρές στιγμές της μακρόχρονης ιστορίας της. Ο σύγχρονος όμως μελετητής, παρά την καταστροφή, μπορεί να βρει και σήμερα αξιόλογες πηγές που θα βοηθήσουν το έργο του, δίνοντάς του σημαντικές πληροφορίες για το Τζάντε των προηγούμενων αιώνων ή ακόμα να επιβεβαιώσουν ή και να απορρίψουν παλιότερες πληροφορίες. Οι πηγές αυτές βρίσκονται σκορπισμένες στην πόλη και την ύπαιθρο του νησιού, σε εκκλησίες και σπίτια και δεν έχουν ακόμα δει το φως της δημοσιότητας. Μια από αυτές τις πηγές, που για πρώτη φορά παρουσιάζεται εδώ, είναι σίγουρα και ένας κώδικας του γνωστού Ζακυνθινού ζωγράφου και αγιογράφου Παναγιώτη Πλαίσα Νίκα του Νεοτέρου¹, που, όπως θα δούμε και παρακάτω, μας δίνει αρκετές πληροφορίες για την προσεισμική Ζάκυνθο.

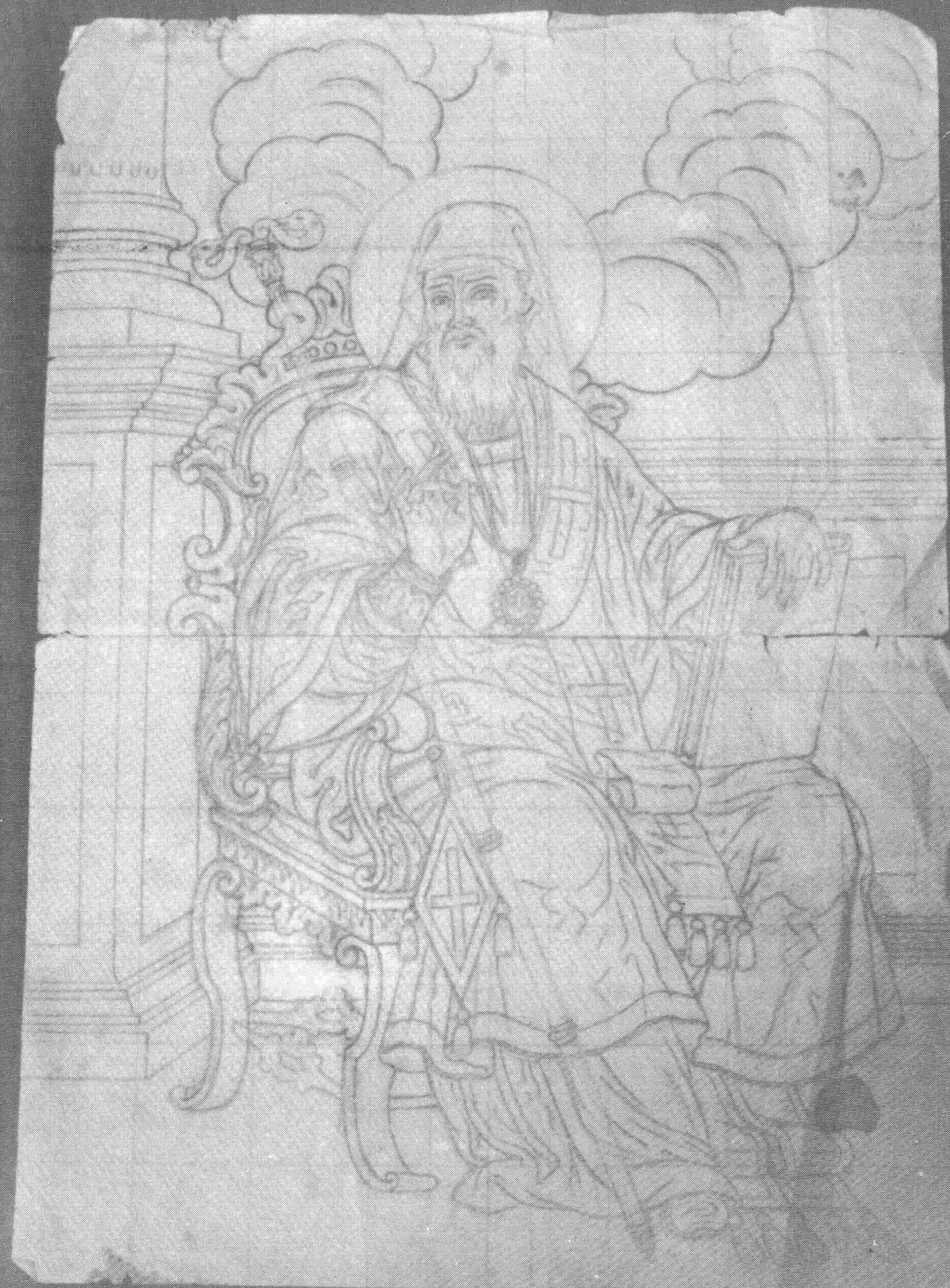
Ι. Ο ΚΩΔΙΚΑΣ

Ο κώδικας αυτός βρίσκεται σήμερα στο σπίτι της απογόνου του ζωγράφου Μαρίας Πλέσσα²-Σταμίρη. Έχει διαστάσεις 20 x 30 εκ. του μέτρου και 112, χωρίς αρίθμηση, σελίδες. Πρόκειται για χαρτόδετο τετράδιο, που στο εξώφυλλό του έχει τον τίτλο «Βιβλίον Α^ον επιστολογραφίας», γραμμένο καλλιτεχνικά από τον ίδιο το δημιουργό του. Στην πραγματικότητα όμως μόνο επιστολές δεν συναντάμε στις σελίδες του. Στον κώδικα αυτό ο ζωγράφος έχει κυρίως αντιγράψει αποσπάσματα από διάφορα βιβλία ή περιοδικά της εποχής του ή και παλιότερα, καθώς και αρκετά ολόκληρα άρθρα τους, που τον ενδιέφεραν για τη δουλειά του. Για παράδειγμα, στις σελίδες αυτού του κώδικα συναντάμε αντιγραμμένο ένα πολύτιμο άρθρο για τις ιστορικές εικόνες της Χρυσοπηγής³ και της Παναγίας της Λαουρένταινας⁴ από το περιοδικό «Πινακοθήκη» του μηνός Οκτωβρίου του 1901⁵, άρθρα για την «Ιδέα του καλού παρά Πλάτωνι» και για την «Περί του καλού ή του ωραίου φιλοσοφία», καθώς αποφθέγματα διαφόρων διασήμων ανδρών του παγκοσμίου στερεώματος για το χώρο της τέχνης.

Στο τέλος του κώδικα έχουν προστεθεί από τον ίδιο το ζωγράφο ή πιθανόν και από τους απογόνους του, 22 σελίδες από κάποιο άλλο τετράδιο στο ίδιο μέγεθος, αλλά ελάχιστα διαφορετικές από τις προηγούμενες, από τις οποίες οι 14 μόνο είναι γραμμένες. Στις σελίδες αυτές υπάρχουν σημαντικές πληροφορίες για την ίδια την καλλιτεχνική δουλειά του Πλαίσα, μια και εκεί βρίσκονται σημειωμένες οι περισσότερες από τις παραγγελίες για φορητές εικόνες, διορθώσεις ή και επιχρυσώσεις που έκανε ο Ζακυνθινός πιτόρος σε διάφορες εκκλησίες της πόλης και των χωριών του νησιού.

Για δείγμα αντιγράφουμε δύο μόνο χαρακτηριστικές τέτοιες σημειώσεις από τις 69 που περιέχει ο κώδικας. Η μια αφορά τον ζωγράφο και η άλλη τον επιχρυσωτή Πλαίσα.

1. Σμειώση αριθ. 21: «Συνεφώνησα μετά του Ιωάννου Λιβέρη εν Τρίμορφον δια τον Ναόν της Ζωοδόχου Πηγής εν Ρωμιρίω, ήτις δε είναι αφιέρωμα του Δημητρίου Ιωάν. Λιβέρη αντί δρχ. 40, ως επίσης

Περίπλους

και την εικόνα του Αγίου Διονυσίου, αντί δρχ. 60». Δίπλα ακριβώς ο Πλαίσας έχει σημειώσει με μολύβι τη λέξη «εξωφλήθη».

2. Σημείωση αριθ. 28: «Συμφώνησα μετά των επιτρόπων Αντωνίου Μουζάκη, Ευσταδίου Μουζάκη και Νικολάου Μουζάκη την χρύσωσιν του θρόνου⁶ της Θεοτόκου του εν Γερακαριώ Ανω θείου Ναού της Θεοτόκου Λαγκαδιώτισσης⁷ αντί δρχ. 800 οκτακοσίας» και στην επόμενη γραμμή:

«Έλαβον την 25η Νοεμβρίου	1910 δρχ. 250	επί Αποδ(είξει).
Έλαβον την 4η Ιανουαρίου	1911 δρχ. 50	Δεν εδώθη απόδειξις.
Έλαβον την 24η Μαρτίου	1911 δρχ. 100	Δεν εδώθη απόδειξις.
Έλαβον την 14η Σεπτεμβρίου	1911 δρχ. 100	Δεν εδώθη απόδειξις.
	1912 δρχ. 100	Δεν εδώθη απόδειξις.
	1912 δρχ. 100	Δεν εδώθη απόδειξις.

Επίσης ένθετες μέσα στις σελίδες του κώδικα υπάρχουν σημειώσεις του ζωγράφου, αποδείξεις καθώς και δυο ερωτικά ποιήματά του, στο ύφος της εφτανσιώτικης γραφής των λογίων του καιρού του⁸.

Με τον κώδικα όμως αυτόν του σχεδόν αγνοημένου αυτού Ζακυνθινού καλλιτέχνη, που με τόσες λεπτομέρειες παρουσιάζει το έργο, αλλά και την πολύ συμπαθητική προσωπικότητά του, δ' ασχοληθούμε μια άλλη φορά. Θέμα της σημερινής μας εργασίας είναι οι πληροφορίες που μας δίνει ο ζωγράφος στο χειρόγραφο του και αφορούν μερικούς μόνο από τους ζωγράφους κι αργυρογλύπτες της Ζακύνθου, που έζησαν πριν από αυτόν στο νησί.

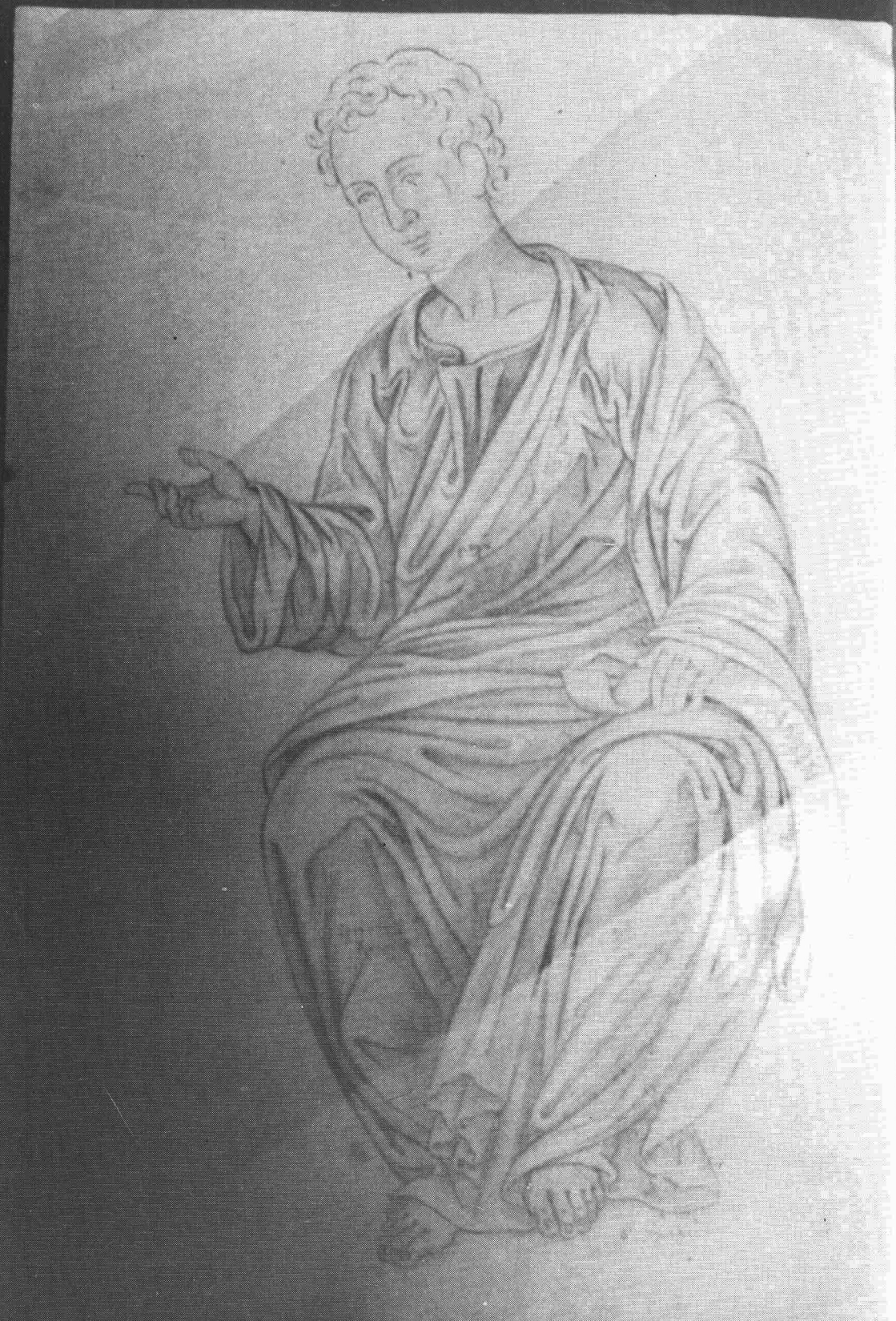
Οι πληροφορίες αυτές υπάρχουν στις δίχως αρίθμηση σελίδες 79, 80, 81, 82 και 83 του κώδικα και είναι, μάλλον, προϊόν μιας προσωπικής έρευνας του ίδιου του καλλιτέχνη. Χωρίζονται σε δυο κεφάλαια. Το πρώτο, που έχει έκταση μιας μόνο σελίδας, έχει τίτλο «Οι εν Ζακύνθω κατά διαφόρους καιρούς εργασθέντες ζωγράφοι» και το δεύτερο, που καλύπτει τις υπόλοιπες τέσσερις σελίδες, τιτλοφορείται «Οι εν Ζακύνθω κατά διαφόρους εποχάς αργυρογλύπται». Στο πρώτο κεφάλαιο υπάρχουν κυρίως ονόματα, αλλά και μερικές σύντομες πληροφορίες για ζωγράφους που δούλεγαν στο Τζάντε. Το δεύτερο αρχίζει με ονόματα αργυρογλυπτών, αλλά πολύ σύντομα συνεχίζει με πληροφορίες για διάφορες φορητές εικόνες και τους δημιουργούς τους, που στην εποχή του Πλαίσια βρισκόνταν στις διάφορες εκκλησίες της πόλης και των χωριών της Ζακύνθου.

Πολλές από τις πληροφορίες αυτές είναι ήδη γνωστές από διάφορα δημοσιεύματα ντόπιων και ξένων ερευνητών και ιστορικών. Μερικές όμως είναι εντελώς άγνωστες και φωτίζουν σημαντικές στιγμές της καλλιτεχνικής δημιουργίας του νησιού μας. Εμείς, στην εργασία μας αυτή, δ' ασχοληθούμε με τις δεύτερες και θα παρακάμψουμε τις πρώτες, πιστεύοντας πως έτσι, με τη βοήθεια-πάντοτε του δημιουργού του κώδικα, προσθέτουμε κάτι, πιθανόν σημαντικό, στο ατέλειωτο αυτό κεφάλαιο που λέγεται «Επτανησιακή Τέχνη».

II. ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ

Τα περισσότερα από τα ονόματα των ζωγράφων που υπάρχουν σημειωμένα από τον Παναγιώτη Πλαίσια Νίκα; στην σελίδα 79 του κώδικά του, είναι ήδη γνωστά. Τρία μόνο από αυτά μας είναι εντελώς άγνωστα και δεν υπάρχουν ούτε στο βιβλίο του Ντίνου Κονόμου «Ζακυνθος, πεντακόσια χρόνια (1478-1978), τόμος Πέμπτος, τέχνης Οδύσσεια, τεύχος Α', θρησκευτική τέχνη, ζωγραφική, Αθήνα 1988», αλλά ούτε και στο γνωστό «Ιστορικό και Λαογραφικό Λεξικό Ζακύνθου» του Λεωνίδα Χ. Ζώνη. Πρόκειται για τους Ανδρέα Κοράν, Αντώνιο Καραβά και Ιωάννη Λίτινο.

Ζωγράφο Κοράν⁹ με το βαπτιστικό όνομα «Ανδρέας», για πρώτη φορά συναντάμε σ' αυτόν εδώ τον

κώδικα. Αντίθετα, συνεπώνυμοί του μας είναι ήδη γνωστοί από παλιότερες δημοσιεύσεις. Ο πρώτος από αυτούς είχε το όνομα Μιχαήλ ή Μικέλης και ξέρουμε πως το 1705 παρέδωσε στη Ζάκυνθο μαθήματα ζωγραφικής. Ο δεύτερος είναι πολύ πιο διάσημος και ονομαζόταν Ιωάννης. Είναι ο δημιουργός της μακρόστερνης και πολυπρόσωπης σύνθεσης που, προερχόμενη από την εκκλησία του Αγίου Χαραλάμπους στο Ποτάμι, βρίσκεται σήμερα στον προθάλαμο του Μεταβυζαντινού Μουσείου Ζακύνθου και απεικονίζει την Λιτανεία του «Ιερού Οστού» του Ιερομάρτυρα στα χρόνια των Βενετών¹⁰. Υπάρχει και ένας τρίτος ζωγράφος της οικογένειας με το όνομα Ιωάννης, ανηγιός του προηγούμενου, που έργα του κοσμούσαν τις προσεισμικές εκκλησίες της Οδηγήτριας¹¹ και του Αγίου Νικολάου των Γερόντων¹².

Ας προσδέσουμε, λοιπόν, με κάθε επιφύλαξη βέβαια, στην καλλιτεχνική αυτή οικογένεια, που ήρθε από τη Χίο στο Τζάντε και επειδή κατοικούσε στο Φρούριο πήρε και το όνομα «Καστρινού», και το όνομα ενός ακόμα πιτόρου, του Ανδρέα. Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως δίπλα από το όνομά του ο Πλαίσας έχει σημειώσει την χρονολογία 1755. Ας ευχιστούμε σύντομα να βρούμε ενυπόγραφα έργα του κι έτσι να επιβεβαιώσουμε με σιγουριά την ύπαρξή του.

Ο Αντώνιος Καραβάς, ο άλλος άγνωστος ζωγράφος του κώδικά μας, είναι αρκετά πιο νέος από τον προηγούμενο. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του Πλαίσα, το 1816 έφτιαξε τις δεσποτικές εικόνες του Χριστού και της Παναγίας στην εκκλησία της «έξω» Αγίας Τριάδας¹³. Κατά τον κώδικα, οι δυο αυτές εικόνες είχαν στο κάτω τους μέρος την υπογραφή: «Χείρ Αντωνίου Καραβά, 1816 Δεκέμβριος».

Οικογένεια Καραβά, σύμφωνα με τον Ζώνη, υπήρχε στη Ζάκυνθο από το 1700¹⁴.

Ο Ιωάννης Λίπινας, σύμφωνα πάντα με τις πληροφορίες του Πλαίσα, είχε ζωγραφίσει την εικόνα που βρισκόταν στην Πρόθεση του πιο πάνω ναού. Δυστυχώς, ο κώδικας δεν μας δίνει εδώ περισσότερες λεπτομέρειες και προπάντων δεν σημειώνει καμιά χρονολογία. Έτσι δεν μπορούμε ούτε καν να προσδιορίσουμε την εποχή του ζωγράφου. Οικογένεια Λίπινα ή Λιπίνου πάντως υπήρχε στη Ζάκυνθο από το 1534¹⁵, ενώ το 1669 ήρθε στο νησί και άλλη ομώνυμή της από την Κρήτη. Γόνος αυτής της οικογένειας με το όνομα Ιωάννης, ήταν ο διαπρεπής και ευπαιδευτος κληρικός που έγραψε ανάμεσα στ' άλλα και σημαντικά εκκλησιαστικά συγγράμματα. Είναι όμως αρκετά επικίνδυνο να υποθέσουμε πως πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο και μάλλον αδύνατον.

III. ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΑΡΓΥΡΟΓΛΥΠΤΕΣ

Περισσότερες, αντίθετα, είναι οι πληροφορίες που μας δίνει ο Πλαίσας στον κώδικά του για τους αργυρογλύπτες που δούλεψαν στη Ζάκυνθο. Βέβαια, πρέπει να πούμε εδώ πως ο ζωγράφος μνημονεύει στις σελίδες του χειρογράφου του τους τεχνίτες μόνο του είδους που δούλεψαν στις εκκλησίες του νησιού και έφτιαζαν διάφορα ιερά λατρευτικά σκεύη και όχι αυτούς που ασχολήθηκαν με κοσμικής χρήσης ασπικά. Αυτό γιατί ο καλλιτέχνης κινήθηκε στο χώρο μόνο που λόγω της εργασίας του τον ενδιέφερε περισσότερο, τις εκκλησίες.

Οι ασπουργοί, όπως είναι γνωστό, σπάνια υπέγραφαν τα έργα τους. Μερικές φορές μόνο έβαζαν κάπου διακριτικά τα αρχικά τους. Πολύτιμες, λοιπόν, είναι οι πληροφορίες που μας δίνει ο Πλαίσας και σίγουρα φωτίζουν μια αρκετά άγνωστη πτυχή της τοπικής καλλιτεχνικής ιστορίας της Ζακύνθου.

Πρώτα απ' όλα μάς γνωρίζει ονόματα δημιουργών του ασπιού. Παραλείπουμε τους ήδη γνωστούς από το βιβλίο του Ντίνου Κονόμου «Ζάκυνθος, Πεντακόσια χρόνια (1478-1978), τόμος πέμπτος, τέχνης Οδύσεια, τεύχος β', Αρχιτεκτονική-Ξυλογλυπτική-Αργυρογλυπτική, Αθήνα 1989» και δημοσιεύουμε εδώ τα άγνωστα μόνο:

1. Νικόλαος Τσάμνας
2. Νικόλαος Μπότσαρης

3. Διονύσιος Δακουρός
4. Γεώργιος Βυθούλκας
5. Δημήτριος Καπλιανός
6. Σπυρ. Καρδιανός και
7. Μανώλης ή Εμμανουήλ Μάργαρης.

Πρέπει επίσης να αναφέρουμε πως, από τις σημειώσεις αυτές του Πλαίσα, πληροφορούμεθα πως το μικρό όνομα του αργυρογλύπτη Δικόπουλου, που ο Σπυρίδων δε Βιάζης στο άρθρο του «Η χρυσοχοϊκή τέχνη εν Ζακύνθω»¹⁶ αναφέρει μόνο με το επώνυμο, είναι Γεώργιος.

Μια άλλη, ίσως και η πιο πολύτιμη πληροφορία που αντλούμε από το χειρόγραφο, είναι πως το ποικύμιο (αργυρογλυπτή σύνθεση) της εικόνας του Αγίου Χαραλάμπους της Παναγίας της Ντούσενας¹⁷, που σήμερα βρίσκεται σε πρόχειρη καθέδρα στην μετασεισμική εκκλησία της Αγίας Τριάδας της Πόλης, είναι έργο του Δημητρίου Καπλιανού. Πράγματι, αν δούμε με προσοχή την εικόνα, θα διαπιστώσουμε πως στην αριστερή της πλευρά και κάτω ακριβώς από την ημερομηνία «1814 ΜΑΡ.» υπάρχουν τα αρχικά του αργυρογλύπτη: «Δ.Κ.».

Πολύτιμη, τέλος, είναι η πληροφορία πως ο γνωστός αργυρογλύπτης Γεώργιος Αρβανιτόπουλος¹⁸ είχε φτιάξει ένα ασπένιο θυμιατό στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου των Γερόντων¹⁹.

IV. ΑΛΛΕΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Εκτός όμως από τις παραπάνω πολύτιμες πληροφορίες, στον κώδικά μας υπάρχουν και αρκετές άλλες, εξίσου σημαντικές, που κυρίως μας δίνουν στοιχεία για κατεστραμμένες ή και άγνωστες φορητές εικόνες που υπήρχαν στις εκκλησίες της προσεισμικής Ζακύνθου.

Πρώτη από αυτές, και μια από τις σπουδαιότερες, είναι πως στην εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου των Κήπων²⁰ υπήρχαν δύο πολύτιμες εικόνες. Η μια παρίστανε Προφήτη της Παλαιάς Διαθήκης που κρατούσε ειλιτάριο με την επιγραφή: «Ανατέλλει άστρον εξ Ιακώβ και ανασπύσεται...» και είχε την υπογραφή: «Χείρ Νικολάου Καλέρη²¹ Α.Ψ.Κ.Β.» Η εικόνα αυτή βρισκόταν κρεμασμένη στον δυτικό τοίχο της εκκλησίας. Η άλλη βρισκόταν στον βόρειο τοίχο και είχε την υπογραφή του Δημητρίου Νομικού²². Ήταν φτιαγμένη στις 20 Ιουλίου 1725 και παρίστανε κι αυτή κάποιον άλλο Προφήτη.

Εξίσου σημαντικές είναι και δύο πληροφορίες που μας δίνει ο Πλαίσας για την ιστορική εκκλησία του Εσταυρωμένου της πόλης²³. Η πρώτη είναι πως το τρίμορφο (Δέσις) της εκκλησίας είχε την υπογραφή: «Χείρ Κωνσταντίνου Χίου 1817» και η δεύτερη πως στο ναό βρισκόταν τότε μια παράξενη σύνθεση «έχουσα άνω τον Άναρχον Πατέρα, κάτω τον Ιησού Χριστόν (και) εκατέρωθεν την Θεοτόκον και (τον Άγιον) Γεώργιο κρατούντα την απομηνθείσαν κεφαλήν του». Η εικόνα είχε την υπογραφή «Α.Χ.Μ.Θ. Χείρ Λέου (Μόσχου)».

Ο Λεωνίδας Χ. Ζώνης σε άρθρο του για τους «Μόσχους» στο περιοδικό του «ΑΙ ΜΟΥΣΑΙ» γράφει²⁴: για την ίδια εικόνα: «Τω 1648, κατά δήλον γίνεται (ο Ηλίας Μόσχος) εξ υπογραφής του εν Τριμόρφω. Προς τα άνω ο Θεός εν νεφέλαις και το Άγιον Πνεύμα και κάτω ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος κρατών την κεφαλήν του κεκομένην, καθαρώς κρητικής τέχνης... εχούσης ούτω: ΑΧΜΘ ΧΕΙΡ ΛΕΟΥ». Ο Ζώνης δηλαδή θέλει το πρόσωπο που κρατεί το κομμένο κεφάλι και ο Πλαίσας το παρουσιάζει σαν Άγιο Γεώργιο, να είναι ο Ιωάννης ο Πρόδρομος και η εικόνα Τρίμορφο. Η πληροφορία του βέβαια είναι πιο λογική γιατί ο Πρόδρομος μπαίνει πάντα, και μάλιστα απαραίτητα, σαν το τρίτο πρόσωπο της παράστασης της «Δεήσεως». Δεν μπορούμε όμως, αν σκεφτούμε βέβαια πως σαν αγιογράφος ήταν πιο ειδικός στο θέμα, να μην δεχθούμε και την άποψη του Πλαίσα. Ας πούμε εδώ, για να βοηθήσουμε τον ζωγράφο.

πως εικόνες μαρτύρων που κρατούσαν το κομμένο τους κεφάλι υπάρχουν κι άλλες στη Ζάκυνθο. Για παράδειγμα αναφέρουμε μόνο την εικόνα της Αγίας Παρασκευής που βρίσκεται σήμερα στην εκκλησία της Ανάλητης και προέρχεται από προσεισμική εκκλησία του νησιού. Αν δεχθούμε βέβαια την άποψη του Πλαίσα, πρέπει να πούμε πως η εικόνα αυτή ήταν μάλλον αναθηματική.

Τέλος, ας σημειώσουμε και την πληροφορία που μας δίνει ο Ζώης στο επόμενο φύλλο των «Μουσών» του, που δημοσιεύεται και η συνέχεια του παραπάνω άρθρου του: «Το τρίμορφον», αναφέρει, «περί ου έγγραφα εις το προηγούμενον φύλλον και ου η ανακάλυψις οφείλεται εις τον φίλον αγιογράφον κ. Παναγ. Πλαίσαν Νίκαν, μέλος της Επιτροπής της Διασώσεως...» Άρα η ανακάλυψη της εικόνας οφείλεται στον ίδιο τον κάτοχο του κώδικά μας και μάλλον πρέπει να του έχουμε περισσότερη εμπιστοσύνη. Δυστυχώς η εικόνα αυτή δεν υπάρχει σήμερα, όπως δε σώζεται και ο κώδικας της εκκλησίας αυτής. Έτσι, προς το παρόν, μόνο υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε γι' αυτό το θέμα.

Πολλές πληροφορίες έχει το χειρόγραφο μας και για την ονομαστή εκκλησία της Φανερωμένης, που όμως όλες είναι αρκετά γνωστές από τις άπειρες για την ιστορική αυτή ιερή στέγη δημοσιεύσεις. Άγνωστη είναι μόνο η πληροφορία για μια κορνίζα που υπήρχε στον γυναικωνίτη και είχε την επιγραφή: «1663. Δέσις του δούλου του Θεού Νικολ. Χειμώνα»²⁵.

Μερικές άλλες σημαντικές πληροφορίες που αντλούμε από τις σελίδες του Πλαίσα είναι και οι εξής:

1. Στον γυναικωνίτη της εκκλησίας της Αγίας Παρασκευής²⁶ στο βόρειο νεκροταφείο της πόλης, υπήρχε εικόνα της Αγίας Τριάδας με την χρονολογία 1757.
2. Η δεσποτική εικόνα του Προδρόμου της «Εξω» Αγίας Τριάδας είχε την χρονολογία Α.Ψ.Λ.Θ.
3. Οι εικόνες της Βάπτισης και της Ανάστασης του ναού του Εσταυρωμένου είχαν την εξής υπογραφή: «1809. Χειρ Διονυσίου Γεωργοπούλου». Του ίδιου ζωγράφου ενυπόγραφο έργο ήταν και η εικόνα του Αγίου Διονυσίου που βρισκόταν στην παραπάνω εκκλησία.
4. Οι δεσποτικές εικόνες του Ιησού Χριστού και του Προδρόμου που βρίσκονταν στην εκκλησία της Ντούσενας ήταν ενυπόγραφα έργα του Ιερέα Νικολάου Κουλούρη.
5. Οι εικόνες του Χριστού και του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου που βρίσκονταν στο τέμπλο της αλλοτινής εκκλησίας της Αγίας Μαρίας στον Πετροπόλεμο²⁷, είχαν την υπογραφή του Αντωνίου Βαφειοπούλου.
6. Το Τρίμορφο της εκκλησίας του Αγίου Βασιλείου του Επάνω²⁸ είχε την υπογραφή: «Χειρ Αποστόλου Κρεζία».

Τέλος, αρκετά σημαντική και πολύτιμη είναι η πληροφορία που μας δίνει ο κώδικας και βρίσκεται στις δύο τελευταίες γραμμές των σημειώσεων αυτών του Πλαίσα, γραμμένη με μολύβι²⁹. Εδώ μαθαίνουμε πως στην εκκλησία της Αγίας Σοφίας στο χωριό Κούκεσι³⁰ υπήρχε μια ημικατεστραμμένη τότε εικόνα που παρίστανε τον Αρχάγγελο Μιχαήλ και «είχε την υπογραφή του Ηλίου Μόσχου».

V. Η ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ ΤΟΥ ΚΩΔΙΚΑ

Πολύτιμες είναι βέβαια οι πληροφορίες που μας δίνει ο Παναγιώτης Πλαίσας Νίκας ο Νεότερος στον άγνωστο αυτό κώδικά του. Γεννάται όμως το ερώτημα αν όλες αυτές είναι και αξιόπιστες. Δυστυχώς μετά την ανεπανόρθωτη καταστροφή του 1953 με δυσκολία μπορούμε να τις διασταυρώσουμε. Έτσι, με κάποια πάντα επιφύλαξη, τις δεχόμαστε, έχοντας εμπιστοσύνη στον σημαντικό αυτό αγιογράφο και ζωγράφο της Ζακύνθου. Αν σκεφθούμε μάλιστα πως όλες οι άλλες πληροφορίες που μας δίνει στο χειρόγραφο του και δεν δημοσιεύτηκαν εδώ, επειδή ήταν ήδη γνωστές, είναι απόλυτα ακριβείς και σωστές, τότε η εμπιστοσύνη μας αυτή μεγαλώνει. Ας επαναλάβουμε, τέλος, πως την εποχή που ο Πλαίσας έγραφε τις σημειώσεις του, ήταν κατά την πληροφορία του φίλου του Λεωνίδα Χ. Ζώη, μέλος της Επιτροπής της Διασώσεως. Η θέση του λοιπόν ήταν αρκετά υπεύθυνη, άρα το ίδιο και οι πληροφορίες που μας άφησε.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο Παναγιώτης Πλαίσας Νίκας ο Νεότερος γεννήθηκε στο χωριό Σκουλικάδο της Ζακύνθου την 1η Οκτωβρίου 1862. Γονείς του ήταν ο Κωνσταντίνος και η Μαρνέτα Πλαίσα. Διδάχθηκε τα στοιχεία της ζωγραφικής από τον αγιογράφο Ιωάννη Ταμβάκη και ετελειοποιήθηκε διαβάζοντας μελέτες ιταλικών συγγραμμάτων για την τέχνη. Εκτός από ζωγράφος ήταν και πολύ καλός επιχρυσωτής. Έργα του υπάρχουν στις περισσότερες σχεδόν εκκλησίες της Ζακύνθου, αλλά και στην Πελοπόννησο, Ήπειρο, Ιθάκη, Οδυσσό και Αμερική. Μια από τις πιο αξιόλογες δουλειές του είναι η εικόνα του Αγίου Διονυσίου που βρίσκεται σήμερα στον Ελληνοορθόδοξο ναό του Καναδά. Έργα του Πλαίσα υπάρχουν σήμερα στις εκκλησίες της Αγίας Παρασκευής στο Μπελούσι, της Αγίας Βαρβάρας στα Πηγαδάκια, της Παναγίας στο Μουζάκι, του Αγίου Νικολάου στο Φιολίτι, της Χρυσοπηγής στο Ρωμίρι, καθώς και σε πολλές άλλες ιερές στέγες του νησιού. Σε πολλές εκκλησίες της Ζακύνθου υπάρχουν επίσης και έργα επιχρυσώσής του. Η ζωγραφική του Πλαίσα έμοιαζε πολύ με αυτήν του δασκάλου του, του Ταμβάκη, και μπορούμε τους δυο αυτούς καλλιτέχνες να τους τοποθετήσουμε στην ίδια σχολή.

Ο Πλαίσας ασχολήθηκε με επιτυχία και με την κοσμική ζωγραφική. Από τα πιο γνωστά έργα του, αυτού του είδους, ήταν και το πορτρέτο του ποιητή Ούγου Φώσκολου που φιλοτέχνησε για την πολιτική λέσχη «Ο Ζάκυνθος» και για το οποίο το διοικητικό συμβούλιο του σωματείου τού έστειλε στις 1 Απριλίου 1906 ευχαριστήριο επιστολή με πολύ κολακευτικά λόγια.

Ο Πλαίσας πέθανε φτωχός και μόνος, όπως όλοι οι καλλιτέχνες.

2. Το επώνυμο έχει μείνει γνωστό με δύο γραφές: «Πλαίσας» και «Πλέσας». Εμείς, όταν αναφερόμαστε στον ζωγράφο, χρησιμοποιούμε την πρώτη, που και ο ίδιος φαίνεται πως προτιμούσε, όπου σε απογόνους του την δεύτερη που έχει ήδη καθιερωθεί και είναι και η πιο διαδεδομένη. Ας σημειωθεί, τέλος, πως την γραφή του επωνύμου με «αι» προτιμούσε, και μάλλον καθιέρωσε ο Αρχιεπίσκοπος Ζακύνθου Διονύσιος Πλαίσας, ένας από τους τελευταίους μεγάλους Ιεράρχες αυτού του νησιού.

3. Για την εικόνα της Χρυσοπηγής βλ. Ντίνος Κονόμος, Ιστορικές εικόνες της Παναγίας στη Ζάκυνθο, Αθήνα 1973, σσ. 47-49, όπου και φωτογραφία της εικόνας.

4. Για την εικόνα της Λαουρένταινας βλ. α) Λεωνίδα Χ. Ζώης, Εκκλησία Ζακύνθου εκλιπούσαι. Η Λαουρένταινα, Νέα Ιερουσαλήμ, έτος Ε', αριθ. 60-63, Ζάκυνθος 1 Δεκεμβρίου 1932 έως 31 Ιανουαρίου 1933. β) Άρης (Ανδρέας Αβούρης), Ιστορικά σημειώματα. Το κόνισμα, Καθημερινή, φ. 274, Ζάκυνθος 15 Απριλίου 1963, σ. 1, καθώς και γ) Ντίνος Κονόμος, Ιστορικές εικόνες..., ό.π., σσ. 27-30, όπου και φωτογραφία της εικόνας.

5. Πρόκειται για το άρθρο του Σπυρίδωνος δε Βιάζης, Δύο αρχαίες βυζαντινές Παναγίες εν Ζακύνθω που πρωτοδημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Πινακοθήκη», έτος Α', τεύχος 8, Αθήνα Οκτώβριος 1901, σ. 178.

6. Πρόκειται για το θρόνο (καθέδρα) που έχει την νεότερη εικόνα της Παναγίας της εκκλησίας και όχι για το θρόνο της περίφημης αμφιπρόσωπης εικόνας της Ψαριώτισσας, που υπάρχει στον ίδιο ναό.

7. Για την εκκλησία αυτή βλ. Ντίνος Κονόμος, Εκκλησίες και Μοναστήρια στη Ζάκυνθο, Αθήνα 1967, σσ. 79-80.

8. Τα ποιήματα αυτά δεν παρουσιάζουν, βέβαια, κάποια φιλολογική αξία. Χαρακτηρίζουν όμως μια εποχή. Για την ιστορία και μόνο αντιγράφουμε εδώ το ένα από αυτά, διατηρώντας την ορθογραφία του χειρογράφου. Τα ποιήματα είναι και τα δυο άπτα.

1.
Επέρυσι δεν ήξερα
αν έπαλλε η καρδιά σου
για μένανε τον δύστυχον
αν ήτο η ματιά σου.

2.
Όταν γλυκό χαρούμενο
το βλέμμα σου με κήτα
και την καρδιάν μου έσφαζε
σαν νάτουνα σαΐτα.

3.
Αλλά εφέτο έμαθον
μου τόπε η καρδιά σου
σούδοσα την καρδιά μου
και συ τον έρωτά σου.

4.
Και ευτυχής εγίνικα
εσύ μ' έκαμες φως μου
που μου 'δωσες τον έρωτα
το ποθητόν του κόσμου

5.
Του χρόνου ίσως σύντροφον
του βίου θα σε έχω
σε σένα όλα άφθονα
τα πάντα θα παρέχω.

6.
Ω! Τι ζωή ευδαιμονη
φως μου, θα σε ρωτώ
με αγαπής, αγάπη μου;
Θα λες σε αγαπάω.

Έγγραφον εν Ζακύνθω
Τη 15/2/(18)91
Π.Κ. Πλαίσας

9. Για την οικογένεια Κοράβη βλ. Λεωνίδα Χ. Ζώης, Λεξικόν Ιστορικών και Λαογραφικών Ζακύνθου, Τόμος Α', Ιστορικών-Βιογραφικών, Αθήνα 1963, σ. 315.

10. Περιγραφή αυτού του πίνακα βλ. Ντίνος Κονόμος, Ζάκυνθος πεντακόσια χρόνια (1478-1978), τόμος πέμπτος, τέχνης οδύσσεια, τεύχος Α', θρησκευτική τέχνη, ζωγραφική, Αθήνα 1988, σσ. 134, 135.

11. Για την εκκλησία αυτή βλ. Ντίνος Κονόμος, Εκκλησίες..., ό.π., σσ. 112-114.

12. Αυτόδι, σσ. 95-97.

13. Έξω Αγία Τριάδα λεγόταν η ομώνυμη εκκλησία του Τζιμπ, που βρισκόταν προσεισικά στο νότιο άκρο της πόλης. Για την εκκλησία αυτή βλ. Ντίνος Κονόμος, Εκκλησίες..., ό.π., σ. 166.

14. Βλ. Λεωνίδα Χ. Ζώης, Λεξικόν..., ό.π., σ. 270.

15. Αυτόδι, σ. 358.

16. Βλ. Σπυρίδων δε Βιάζης, Η χρυσοχοϊκή τέχνη εν Ζακύνθω, Πινακοθήκη, έτος Δ', Μάιος 1904, τεύχος ΛΘ', σ. 55.

17. Η εκκλησία της Ντούσενας ήταν καθιερωμένη και στο όνομα του Αγίου Χαραλάμπους. Η εικόνα που μας απασχολεί βρισκόταν στο τέμπλο της εκκλησίας και ήταν η τέταρτη δεσποτική. Παρουσίαζε το γνωστό δαύμα της απαλλαγής της Ζακύνθου από την πανούκλα, ύστερα από επέμβαση του Ιερομάρτυρα. Λεπτομέρειες βλ. Ντίνος Κονόμος, Εκκλησίες..., ό.π. σσ. 111-112.

18. Για τον Γ. Αργυρόπουλο βλ. Ντίνος Κονόμος, Ζάκυνθος, πεντακόσια χρόνια (1478-1978), τόμος πέμπτος, τέχνης οδύσσεια, τεύχος Β', θρησκευτική τέχνη, Αρχιτεκτονική, Ξυλογλυπτική, Αργυρογλυπτική, Αθήνα 1989, σσ. 79, 80.

19. Για την εκκλησία αυτή βλ. Ντίνος Κονόμος, Εκκλησίες..., ό.π., σσ. 95-97.

20. Αυτόδι, σσ. 78-79.

21. Για τον Ν. Καλέργη βλ. Ντίνος Κονόμος, Ζάκυνθος ..., ό.π., σσ.100-102.

22. Αυτόδι, σ. 104.

23. Για την εκκλησία του Εσταυρωμένου βλ. Ντίνος Κονόμος, Εκκλησίες..., ό.π., σ. 152.

24. Βλ. Λεωνίδα Χ. Ζώης, Μόσχοι, περ. Αι Μούσαι, αρ. 654-655, Ζάκυνθος Ιούνιος 1920, σ. 1.

25. Οικογένεια Χειμώνα υπήρχε στη Ζάκυνθο από το 1512. Βλ. Λ. Χ. Ζώης, Λεξικόν..., ό.π., σ. 701.

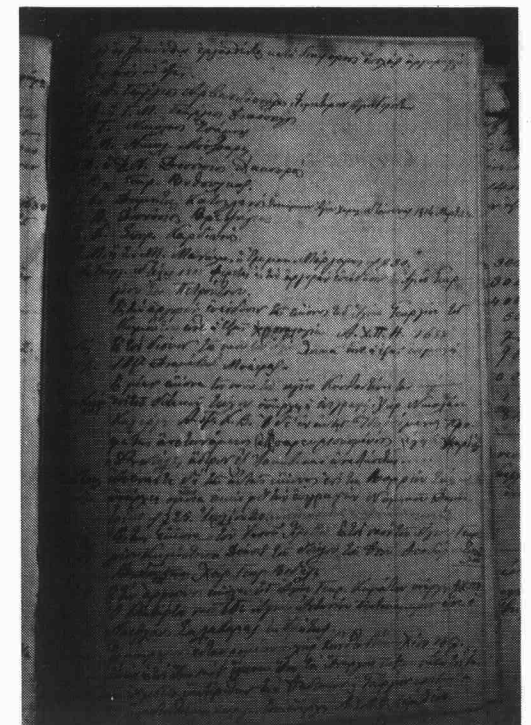
26. Για την εκκλησία αυτή βλ. Ντίνος Κονόμος, ό.π., σσ. 134-135.

27. Αυτόδι, σσ. 85-86.

28. Αυτόδι, σσ. 28-29.

29. Όλος ο κώδικας είναι γραμμένος με μελάνι.

30. Για την εκκλησία αυτή βλ. Ντ. Κονόμος, Εκκλησίες..., ό.π., σ. 140.

θεατρού

περίπλους

Άννα Λάζου

Με αφορμή την παράσταση του «Θεάτρου τση Ζάκυδος»: Ζωρζ Νταντέν του Μολιέρου

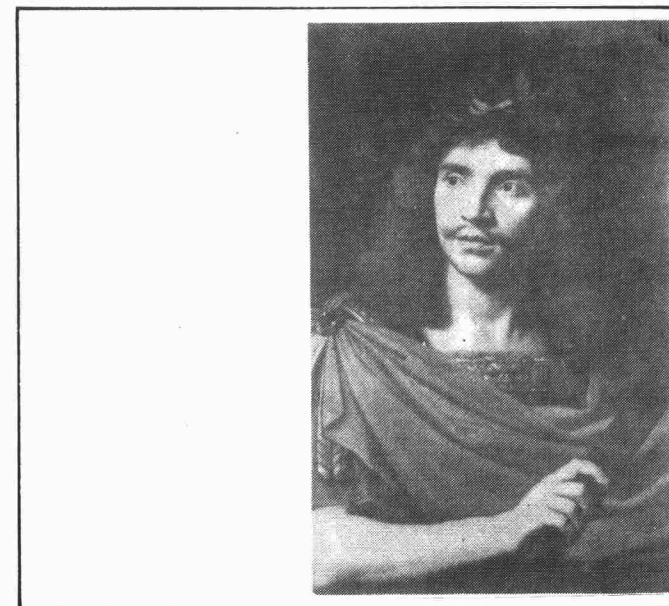
Οι Daniel Gouty και Jean-Pierre Ryngaert χαρακτηρίζουν την περίπτωση του Μολιέρου σαν «ένα καλό παράδειγμα έργου που έχει δεχθεί διαδοχικά (και διαφορετικά) στρώματα κριτικής. Απεικονίζει τόσο ιδέες που χαρακτηρίζουν το κλασικό θέατρο όσο και την εξέλιξή τους» (Le Théâtre, ed. Bordas, 1980).

Πραγματικά, το μολιερικό θέατρο είναι ένα συνθετικό θέατρο που απ' τη μια προκαλεί ποικίλες ερμηνείες και κριτικές και από την άλλη του αποδίδονται στην ιστορία του θεάτρου προεκτάσεις και διαστάσεις που απηχούν κοινωνικές προθέσεις των κάθε φορά ερμηνευτών του. Πρόκειται για ένα φαινόμενο θεατρικής παραγωγής που ενώ έχει θεωρηθεί αποτέλεσμα της αστικής κοσμοαντίληψης – σαν ανερχόμενης αντίληψης του 17ου αιώνα – δεν απήχησε ωστόσο μόνο στους αστούς, αλλά χειροκροτήθηκε και στην αυλή του μονάρχη και στην ύπαιθρο.

Μήπως πίσω από τους μολιερικούς χαρακτήρες, στους οποίους αναγνωρίζονται αναλυτικά ψυχολογικά χαρακτηριστικά και συγκεκριμένα κοινωνικά ήθη, ανιχνεύεται η προσωπικότητα ενός συγγραφέα που παραπαίει ανάμεσα στην έκφραση μιας ανερχόμενης τάξης και στην υποχώρησή του στην υποστήριξη της βασιλικής αυλής; Ή μήπως πρόκειται για ένα μοραλιστή που ενδιαφέρεται αποκλειστικά να μιλήσει για την ανθρωπινή φύση υπερϊστορικά και για το πώς μπορούν να διορθωθούν τα ανθρώπινα ήθη;

Πέρα από τις παραπάνω αντιθέσεις που προβληματίζουν τον ερμηνευτή του μολιερικού έργου, υπάρχουν σαφή θετικά και πρωταρχικά στοιχεία που το καθορίζουν και του προσδίνουν μια ξεχωριστή θέση στο ρεπερτόριο του ευρωπαϊκού θεάτρου. Κύρια ότι εκθέτει με το συνθετότερο τρόπο τις αντιφάσεις της εποχής του. Με τη βοήθεια μιας εφευρετικής γραφής προβάλλει ένα κριτικό φως πάνω στις ανταγωνιστικές ομάδες της εποχής του. Πολλοί από τους χαρακτήρες του ασφαλώς έχουν ένα τεράστιο πεδίο ψυχολογικής ανάλυσης (Dom Louis, Dorante, Orgon, Ταρτούφος, Μισάνθρωπος), εφ' όσον οι υποθέσεις των έργων του στρέφονται γύρω από τον κύριο άξονα των προσωπικών περιπτώσεων, των απόμων και των επιθυμιών και των παθών τους. Η προβληματική των ατομικών καταστάσεων οδήγησε την ακαδημαϊκή παράδοση ερμηνευτών του Μολιέρου να υποβαθμίσουν την κοινωνική εμβάδυνση που επιδιώκει ο συγγραφέας τοποθετώντας τα θέματά του σ' ένα κοινωνικό περιβάλλον συγκεκριμένων καταστάσεων και αντιθέσεων, των οποίων η διαφάνεια ταυτόχρονα εξηγεί και αναλύεται. Οι μολιερικές, λοιπόν, κωμωδίες δεν είναι ψυχολογικά έργα που αφορμώνται από εποχιακά κοινωνικά δεδομένα αλλά αποκαλύπτουν καθολικότερους μηχανισμούς κοινωνικών και ψυχολογικών μορφών ζωής. Η σκηνή του Μολιέρου είναι ανοικτή σε αντιφατικά ρεύματα του καιρού του, γι' αυτό δυναμική, ανατρεπτική για τη σύγχρονή του κατάσταση και γόνιμη για τη δική μας σημερινή προοπτική.

Το ερώτημα που προκύπτει και η πρόκληση του Μολιέρου για μας σήμερα είναι αν όντως το κύριο ζήτημα των κωμωδιών του είναι η σάτυρα ημών και η ψυχολογική έκθεση των τρωτών πλευρών του ανθρώπινου χαρακτήρα ή αν τυποποιεί κοινωνικά προβλήματα με σκοπό να τα εξηγήσει και να προτείνει κάποια γενικότερη αλλαγή. Θαυμαστής και αποδεδειγμένα επηρεασμένος από την Commedia dell' arte θα πρέπει κατά την πρώτη εκδοχή να εξελίσει την κομμένη προς μια αστική αντίληψη του ατόμου, ή, παραμένοντας στην παράδοση του λαϊκού ανοιχτού θεάτρου, οργανώνει συνθετότερα και πιο έντεχνα

το ήδη παραδεδομένο υλικό. Σίγουρα η επίδραση των θεμάτων και του σπιλ της κομμένης (γρήγορος ρυθμός, εξεζητημένη και ακριβής κίνηση, επιδεικτική φωνή) υπαγορεύει να δούμε το Μολιέρο με το δεύτερο τρόπο, ως ένα δηλαδή σχολιαστή κι εμπλουτιστή του περιπλανώμενου ανοιχτού θεάτρου. Οι χαρακτήρες του περισσότερο από εξομολογητικοί στους μονολόγους τους (όπως στο κλασικό θέατρο) διακρίνονται για το ξεκάθαρο βιογραφικό τους περιβάλλον, το εξωστρεφές ταμπεραμέντο και την τυποποιημένη συμπεριφορά. Διαφανή πρότυπα των πολιτικών, φιλοσοφικών και θεολογικών ιδεών της κοινωνίας του 17ου αιώνα δεν υστερούν και στην έκφραση των ανθρωπίνων συναισθημάτων, των συγκινησιακών παρορμήσεων κι επιθυμιών.

Με βάση την παραπάνω γενική θεώρηση της μολιερικής κωμωδίας μπορούμε να κατανοήσουμε και κάποια συμμετρία μεταξύ των έργων του όσον αφορά την περιγραφή και την ανάλυση της προσωπικότητας των ηρώων: στα μεν πιο κοντά στην κομμένη έργα του οι χαρακτήρες εμφανίζονται περισσότερο μονοδιάστατοι και τυπολογικά ορισμένοι (π.χ. Γιατρός με το στανιό), ενώ στις κοινωνικές του κωμωδίες (Μισάνθρωπος, Ταρτούφος, κ.λπ.) είναι πολυδιάστατοι, ψυχολογικά σύνθετοι.

Στο πλαίσιο που προσπαθήσαμε να διαγράψουμε με τις γενικές αυτές διαπιστώσεις και παρατηρήσεις τόσο το κείμενο του Ζωρζ Νταντέν, όσο και η προσέγγισή του από το Θεάτρο τση Ζάκυδος, συνιστούν αντιπροσωπευτικά είδη έργου και θεατρικής παράστασης αντίστοιχα στο χώρο της μολιερικής κωμωδίας και της ερμηνείας του.

Έχοντας παρακολουθήσει τη δραστηριότητα του Θεάτρου τση Ζάκυδος από τη χρονολογία της ίδρυσής του (1980), αναγνωρίζουμε το εγχείρημα της ομάδας αυτής να δουλέψει πάνω σε μια ολοκληρωμένη αισθητική αντίληψη, δίνοντας το ιδιαίτερο στίγμα της στην ελληνική θεατρική παραγωγή της τελευταίας δεκαετίας, με άξονα την εκμετάλλευση της παράδοσης του ζακυνθινού λαϊκού θεάτρου και τα επιτεύγματα του πολιτικού θεάτρου της Ευρώπης στον αιώνα μας – αναβίωση της ιταλικής κομμένης και μπρεχτικής δραματολογία – θα λέγαμε ότι ακολουθεί και στην αναζήτηση της φόρμας και στις φιλοσοφικές της προϋποθέσεις το δρόμο που χάραξαν θεατράνθρωποι όπως ο Cooreau, ο Meyerhold, ο Strehler, η Mnouchkine.

Το Θέατρο του Ζάκνυδος επιδιέχεται στην αναζήτηση των δεμελιωδών στοιχείων του λαϊκού θεάτρου «που ξαναδίνουν στον ηθοποιό την ευχαρίστηση να παίζει και στο θεατή να κοιτάζει και ν' ακούει».

Πού μπορεί να οδηγήσει μια τέτοια προοπτική το θεατρικό αυτό σχήμα; Πιθανά στην πραγματοποίηση του στόχου που προφητικά διατύπωσε ο Jacques Coereau το 1916:

«Στόχος μας είναι να δημιουργήσουμε μια νέα αυτοσχεδιαστική κωμωδία με τους τύπους και τα θέματα της εποχής μας».

Ο ρόλος της κωμωδίας υπήρξε πάντα στην ιστορία του θεάτρου απομυθοποιητικός κι έτσι άμεσα πολιτικός. Οι κωμωδίες του Μολιέρου, ο οποίος – παράδοξα – έχει θεωρηθεί εκπρόσωπος ενός θεάτρου κυρίως φιλολογικού, δεν ξεφεύγουν από το γενικό αυτό κανόνα. Το αν μπορούν ν' αποτελέσουν ακόμη και σήμερα έναυσμα για το δυναμικό ξεκίνημα ενός νεοανακαλυπτόμενου θεατρικού παιχνιδιού, εξαρτάται από την καθολικότητα και τη συνδετότητά τους στη φόρμα και στο περιεχόμενο.

Για να φτάσουμε στον Ζωρζ Νταντέν, πρόκειται για ένα από τα λιγότερο παρουσιαζόμενα έργα του, έχει όμως αναγνωρισθεί, σε δύο τουλάχιστον περιπτώσεις, απ' ό,τι έχουμε υπ' όψη μας – αριστουργηματικό δείγμα εξέλιξης της κομμένης στο νεοκλασικό θέατρο:

«Ο Μολιέρος», γράφει ο Φώτος Πολίτης (εφ. Πρωία, 1934), «αν και είχε παλέψει εναντίον της πνευματικής προλήψεως ότι η κωμωδία είναι κατώτερο είδος κι αναγκαζόταν να δεχθεί – και να πιστέψει τελειωτικά και ο ίδιος – πως έγραφε για να (παιδαγωγήσει την κοινωνία του)... σώζεται μόνο και μόνο επειδή κατάφερε να χειραφετείται πολύ συχνά και να γράφει έργα σαν τον "Γιατρό με το στανιό", σαν τον "Georges Dandin", τον "Monsieur de Pourceaugnac", τον "Αρχοντοχωριάτη", το "Γάμο με τη Βία" κ.λπ.».

Και ο B. Dort με την ευκαιρία του ανεβάσματος του G. Dandin από τον R. Planchon, το 1958, παρατηρεί: «Απ' όλο το θέατρο του Μολιέρου είναι ο G. Dandin που έχει κρατήσει – και δικαιολογημένα, γιατί ο G. Dandin, που για πολύ καιρό υπήρξε ένα από τα έργα τα λιγότερο γνωστά, τα λιγότερο δαυμαστά, είναι ωστόσο από τα πιο τέλεια». («Dandin en Situation», Théâtre Public, 1958). Στη συνέχεια επισμαίνει ο Dort την ομοιότητα του G. Dandin ως προς τη δομή με τα Lehrstücke (διδασκτικά έργα) του Μπρεχτ:

«Με το σίκωμα της αυλαίας ο Dandin απευθύνεται στο κοινό και του εκθέτει την κατάστασή του· στο τέλος κάθε πράξης, είναι εκείνος που συμπεραίνει, βγάζοντας το ηθικό δίδαγμα, το "μάθημα" των γεγονότων που διαδραματίστηκαν. Ακόμα καλύτερα: κάθε πράξη του Dandin επαναλαμβάνει την προηγούμενή της, την επεξηγεί, μας αποκαλύπτει πιο ξεκάθαρα τις αντιφάσεις, τη δεμελιακή αντίφαση στην οποία είναι δεμένος ο Dandin».

Κι ακόμα η φόρμα του έργου είναι κομμεντιακή:

«Από τον Colin, τον υπηρέτη του Dandin και της αγροικίας του, μέχρι τους αριστοκράτες Sotenville, ξεπεσμένους αλλά όχι γελοίους, κάθε προσωπικότητα του Dandin είναι τυποποιημένη, από το κοστουμί – που δηλώνει τον τόπο και την εποχή – όπως και από το επάγγελμα και την τάξη».

Συμπερασματικά, ο Dandin είναι κάθε άλλο παρά ξένος στους στόχους του Θεάτρου του Ζάκνυδος, που είναι «έκφραση μιας βαθύτερης ανάγκης βγαλμένης από τη μοίρα του σημερινού θεάτρου, να στρίψουν προς την Commedia dell'arte το ρυθμό της σκηνοθεσίας» (Φώτος Πολίτης, 1934).

Τα κύρια στοιχεία που συνδέουν την όψη της κομμένης είναι η δράση στο προσκήνιο, το μουσικό ιντερμέδιο, τα χαρακτηριστικά κοστουμιά και η μάσκα. Και στα τέσσερα αυτά στοιχεία σπρίχθηκε η σκηνοθεσία του G. Dandin στην παράσταση του Θεάτρου του Ζάκνυδος, ενώ παράλληλα η εκφώνηση του λόγου από τους ηθοποιούς υπάκουσε σωστά στις επιταγές τόσο της ζωηρής grotesco κίνησης της κομμένης, όσο και του ευφυούς μολιερικού κειμένου, στην πολύ άμεση μετάφραση της Λουίζας Μπτσάκου.

Οι παρατηρήσεις μας θα επικεντρωθούν στη **χρήση της μάσκας** και στη **δράση των ηθοποιών στο προσκήνιο**, σαν δύο στοιχεία που κατά τη γνώμη μας αποτελούν τους κύριους κρίκους σωστής απόδο-

σης του έργου στην κατεύθυνση πάντα των στόχων του Θεάτρου του Ζάκνυδος.

Στο θέμα της σκηνικής δράσης ο σκηνοθέτης K. Καποδίστριας, τοποθετώντας την βασικά στο προσκήνιο, θα λέγαμε ότι ακολούθησε τη γραμμή που χάραξε θεωρητικά ο Meyerhold όταν έγραψε με αφορμή το ανέβασμα του Dom Juan από τον ίδιο (1910):

«Εάν πάμε στην καρδιά του μολιερικού έργου, βρίσκουμε ότι προσπαθούσε να μετακινήσει τα φώτα της ράμπας από τη σύγχρονη σκηνή, επειδή ταίριαζαν καλύτερα στο τραγικό δράμα του Corneille παρά σε έργα που είχαν τις ρίζες τους στο λαϊκό θέατρο. Το ακαδημαϊκό θέατρο της αναγέννησης απέτυχε να εκμεταλλευθεί το προσκήνιο, κρατώντας τον ηθοποιό και το κοινό σε μια αμοιβαία σεβαστή απόσταση... Πώς θα μπορούσε ο Μολιέρος να δεχθεί αυτό το χωρισμό ηθοποιού και κοινού; Πώς θα μπορούσε το πληθωρικό του χιούμορ ν' αποδώσει κατάλληλα κάτω από τέτοιες συνθήκες; Πώς θα μπορούσε όλο το φάσμα της σύλληψής του, η αμασκάρευτη αυθεντική ηθογραφία να τοποθετηθεί με άνεση σ' ένα τέτοιο χώρο;... Σίγουρα η δεξιοτέχνη και η ελευθερία της κίνησης του ηθοποιού θα περιορίζονταν από τα παρασκήνια». (V.E. Meierkhoid, «Statyi, pisma, rechi, besedy», Moscou 1969, τ.1. Παραδέτει ο Ed. Braun στο The Theatre of Meyerhold, Methuen, London 1979).

Οι προθέσεις του Meyerhold αφορούν σαφώς την επαναφορά της τεχνικής της αυτοσχέδιας πλατφόρμας της περιοδεύουσας κομμένης στην αστική σκηνή και της εφαρμογής της στο Μολιέρο. Το λάθος όμως του Meyerhold – αν μπορούμε να μιλήσουμε για λάθος – όπως και του σκηνοθέτη της παράστασης του Georges Dandin, είναι η παράβλεψη της ιδιαιτερότητας της μολιερικής σκηνής, της συνδετότητας της, όχι ως προς το να αντιγράφει την κομμένη, αλλά ως προς το να μεταφέρει τα γονιμότερα στοιχεία της σ' ένα καθολικότερο πλαίσιο μορφής και περιεχομένου. Επίσης, ιστορικά ο Μολιέρος, παρά τη μαθητεία του στις παραστάσεις της κομμένης, ευνοούσε την ανενόχλητη εκδίπλωση των παραστάσεων του από την πολύ κοντινή επαφή με το κοινό, διατηρώντας την απόσταση της κλασικής σκηνής.

Θα 'πρεπε κατά τη γνώμη μας να εξισορροπηθεί η εσωτερική διάσταση της σκηνικής δράσης με την εξωστρεφή αμεσότητα των καταστάσεων.

Το ηθοκοιδακτικό πνεύμα της κωμωδίας αυτής είναι αποτέλεσμα της διαφάνειας με την οποία παρουσιάζεται ο τύπος της συγκεκριμένης κοινωνικής σύγκρουσης – αριστοκρατικής και αστικής ηθικής – και όχι ζήτημα λεπτομερούς καθρεφτισματος των ατομικών παθών και ηθών, όπως πιθανά θα ήθελε μια ρομαντική ηθοκοιδακτική αντίληψη του θεάτρου. Τολμάμε να προτείνουμε ότι η εμπόδιση και η ανάλυση που απαιτεί το μολιερικό θέατρο είναι ζήτημα επιτυχίας να αποδοθεί η λειτουργική σχέση θεατρικού προσώπου (μέρους) και τύπου κοινωνικών καταστάσεων (όλου), και συμβολή μεγάλη σ' αυτό αποτελεί η σωστή σκηνική ανάπτυξη της δράσης. Η παράσταση του Θεάτρου του Ζάκνυδος πλησίασε πολύ στην κατεύθυνση αυτή και γιατί χρησιμοποίησε έξυπνα το υποκριτικό υπόβαθρο του λαϊκού ζακυνθινού θεάτρου, ωστόσο απέχει ακόμα από την ολοκλήρωση του στόχου.

Η μάσκα πάλι αποτελεί το βασικότερο, ίσως, μέσο του ηθοποιού – εκτός από το λόγο – για να εκφράσει τη δυναμική του μολιερικού χαρακτήρα. Κι εδώ η χρήση της υποκριτικής μάσκας από το διάσο του Θεάτρου του Ζάκνυδος, θυμίζει τα συμπεράσματα του Meyerhold για τη σημασία της μάσκας από τη μελέτη του πάνω στο ανέβασμα του Dom Juan:

«Πώς μπορεί ο ηθοποιός να αποκαλύψει την τεράστια ποικιλία του χαρακτήρα στο θεατή; Με τη βοήθεια της μάσκας. Ο ηθοποιός που κατέχει την τέχνη της χειρονομίας και της κίνησης (εδώ βρίσκεται η δύναμή του) χειρίζεται τις "μάσκες" του μ' έναν τέτοιο τρόπο που ο θεατής να μην αμφιβάλλει ποτέ για το χαρακτήρα που παρακολουθεί... Αυτή η χαμελαιοντική δύναμη που κρύβεται πίσω από το ανέκφραστο πρόσωπο του ηθοποιού, εμπλουτίζει το θέατρο με όλη τη μαγεία της φωτοσκίασης... Η μάσκα κάνει το θεατή να δει όχι μόνο το συγκεκριμένο Αρλεκίνο μπροστά του, αλλά όλους τους Αρλεκίνους

που ζουν στη μνήμη του. Μέσω της μάσκας ο θεατής βλέπει κάθε πρόσωπο που φέρει την οποιαδήποτε ομοιότητα με το χαρακτήρα» (Meyerhold I, σσ. 218-219).

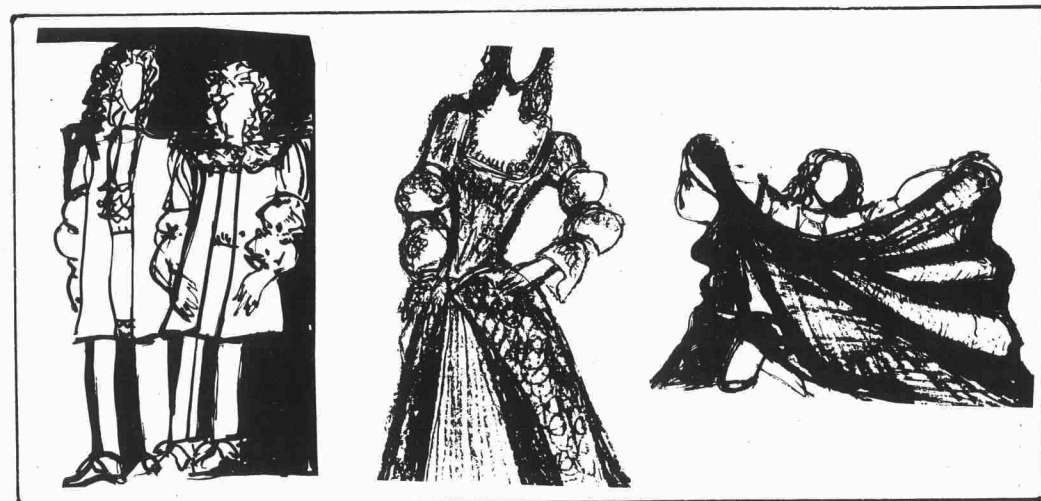
Σωστά ο Braun παρατηρεί ότι στις διαπιστώσεις του αυτές ο Meyerhold δεν εννοεί την παραδοσιακή μισή μάσκα της κομμένης, αλλά το «σπίλ παιζίματος που υπονοεί η μάσκα: τη συγκινησιακή δηλαδή ουδετερότητα και τη φυσική δεξιοτεχνία που καθιστούν τον ηθοποιό ικανό να χειρίζεται τα προσώπια του και την ίδια στιγμή να σχολιάζει – τόσο έμμεσα όσο και φανερά – τις πράξεις τις δικές του και των συμπαικτών του, δίνοντας έτσι στο θεατή ένα σύνολο εικόνων, ένα πολυπρόσωπο πορτρέτο για κάθε ρόλο». (The Theatre Of Meyerhold, σσ. 113-114).

Αυτή ακριβώς η γραμμή υποκριτικής, στηριγμένη στη διαλεκτική της μάσκας και της άμεσης σχέσης με το κοινό, υπηρέτηθηκε με πολλή δεξιοτεχνία από τους ηθοποιούς του Θεάτρου του Ζάκντοφ συνολικά. Η οικονομία και η ακρίβεια των κινήσεων που απαιτεί το παιγνίδι της μάσκας αποτύπωσαν στη μνήμη του θεατή τους χαρακτήρες-τύπους της μολιερικής κωμωδίας, έχοντας ένα επιπλέον αποτέλεσμα που θα μπορούσε να διατυπωθεί και με τα λόγια του Schiller:

«Το θέατρο μας δείχνει πώς να ζούμε με αυτούς, τους κουτούς κι ελαττωματικούς ήρωες, μας μεταφέρει το πώς να τους ανακαλύπτουμε και να τους εμποδίζουμε να κρύβονται, ανασπκώνει την τεχνητή μάσκα του υποκριτή και φανερώνει το δίκτυο της ίντριγκας που μας περιβάλλει». «Le Théâtre considéré comme une institution morale», 1795).

Η προβολή στην καθημερινή μας ζωή των παθημάτων του απατημένου συζύγου και των αιτιών αυτών των παθημάτων που πέτυχε η παράσταση του Θεάτρου του Ζάκντοφ κάθε άλλο παρά συντελεί στην αφελή ταύτιση του θεατή με τις θεατρικές καταστάσεις. Αντίθετα, αναπτύσσει και εξελίσσει την αρχική ταύτιση του θεατή με το έργο, δημιουργώντας μέσα από την αυτοεπίγνωση μια νέα συνείδηση στο θεατή – όπως θα έλεγε ο Γάλλος μαρξιστής φιλόσοφος L. Althusser. (Notes sur un théâtre matérialiste, Pour Marx, Maspero, 1965).

«Το θεατρικό έργο δεν σχολιάζει απλά μια αιώνια αυτοεπίγνωση και αυτοαναγνώριση του θεατή στο περιεχόμενό του, αντίθετα αποτελεί ανάπτυξη κι εξέλιξη της συνείδησής του, εάν δέσει σε κίνηση την ακίνητη, αιώνια σφαίρα του μυθικού κόσμου της μευδούς συνείδησης, παράγοντας μια νέα συνείδηση, η οποία υποκινούμενη από την απόσταση που αντιλαμβάνεται να υπάρχει (μύθου και πραγματικότητας), τείνει σε μια ανεξάντλητη κριτική μέσα από την πράξη».

Φίλιππος Δρακονταειδής

Ας προσέξουμε τη διαφορά

Ας προσέξουμε τη διαφορά: ο Εμιλιάνο Ζαπάτα ωθείται στην επανάσταση, επειδή έχει στην παρακαθήμενη του το αδιαφιλονίκητο, εκείνο που οι άνθρωποι δεν έχουν περιθώριο να παραβλέγουν: το γραμμένο και δοκιμασμένο δίκαιο της κοινότητας. Το Σεπτέμβριο του 1909, αμέσως μετά την εκλογή του, ο δειός του του το είχε παραδώσει, περασμένο σε κάμποσα χαρτιά: ήταν οι τίτλοι ιδιοκτησίας της γης που ανήκε στα χωριά της επαρχίας Μορέλος και ασφαλέστατα στο Ανενεκουϊλκο. Ήταν αιωνόβια σχεδόν χαρτιά και τρεις γενεές τουλάχιστον τα είχαν επικάλεσει κι είχαν διαφυλάξει τα δικαιώματά τους. Πάνω τους η ανακεφαλαίωση από γενέσεως κόσμου κι ως εκεί όπου η μνήμη φτάνει, για να επιβεβαιώνεται ότι σε χωράφια, βουνά και νερά το λόγο είχαν ετούτα τα χωριά, με τα πλίδινα σπίτια, με τις κλάμες των νεογέννητων και με τους λιγομίλητους παπούδες. Ποιος δ' αμφισβητούσε πως οι γαιοκτήμονες είχαν πανομήσει; Ποιος τυφλός δεν θα πειθόταν για μια τάξη πραγμάτων, που καμία πράξη δεν θα έπρεπε να τολμήσει ν' αλλάξει; Δεκαοκτώ μήνες αργότερα, με το ξέσπασμα της εξέγερσης, ο Στρατηγός έκλεισε τα χαρτιά σ' ένα τσίγκινο κουτί – τσίγκινο! – που έθαψε κάτω από τις πλάκες του δαπέδου της εκκλησίας του Ανενεκουϊλκο.

Δεν πούχασε: όταν οι κυβερνητικοί άρχισαν τις εισβολές στην περιοχή, φοβούμενος μήπως η κακιά τύχη τους έφερνε ως την εκκλησία κι ο δαίμονας τους έβαζε να ξηλώσουν τις πλάκες του δαπέδου της, έστειλε άτομο της εμπιστοσύνης του να ξεθάψει το κουτί και να το μεταφέρει στο Στρατηγείο. Ο Χοσέ Ρόμπλες δεν κατάφερε να περάσει τις γραμμές του εχθρού και να φτάσει στο χωριό. Έτσι, ο Στρατηγός ανέδωσε την ίδια αποστολή στο γραμματέα του στο κοινοτικό κατάστημα του Ανενεκουϊλκο, που άκουγε στο όνομα Φρανσίσκο Φράνκο: ήξερε τα κατατόπια κι είχε δικούς του να τον καλύγουν. Ο Φρανσίσκο Φράνκο έφερε το κουτί στο Στρατηγείο κι οι τίτλοι ακολούθησαν αγγύστα τον Εμιλιάνο Ζαπάτα σε όλες τις μετακινήσεις του.

Το 1914, αρχή του χρόνου, έφτασαν κοντά του κάποιοι αρχηγοί ανταρτών, είχαν την πρόθεση να φέρουν τις δυνάμεις τους υπό τις διαταγές του, αλλά τόσα λέγονταν για τον Στρατηγό. Θα είχε μήπως την ευαρέσκεια να τους πει με τρεις λέξεις για ποιο λόγο πολεμούσε κι οργιζόταν όταν τον κατηγορούσαν για λησπία και συμμορία; Ο Στρατηγός έστειλε να φωνάζουν τον Φρανσίσκο Φράνκο, που είχε ορκιστεί να κρατήσει τους τίτλους μακριά από κάθε κίνδυνο, του ζήτησε να δείξει τι είχε στη φύλαξη του κ-απάντησε στους αρχηγούς των ανταρτών: «Γι' αυτά πολεμάω!». Οι άνθρωποι που τον είχαν απέναντί τους θα σκέφτηκαν πως, απ' ό,τι καταλάβαιναν, επρόκειτο για θέματα περιουσιών κι εκμετάλλευσης της γης, για ζητήματα χρημάτων κοντολογίς, ένα είδος ληστείας είναι κι αυτά. Μήπως η Επανάσταση δεν θα τύπωνε σε λίγο τα δικά της χαρτονομίσματα; Θα είχαν αναγνωρίσει την πλάνη τους αν είχαν ζητήσει να πληροφορηθούν τι έλεγε συνήθως ο Στρατηγός για εκείνα τα χαρτιά:

- Εγώ θα πεθάνω κάποια μέρα, αλλά τα χαρτιά του χωριού μου παραμένουν ως εγγύηση.
- Τι εγγύηση, Στρατηγέ μου;

Δεν έδινε απάντηση. Δεν ήταν άραγε φανερό πως εννοούσε τη συνέχεια, τη σταθερότητα, το σεβασμό των κανόνων, όλη αυτή τη γοητεία; Τα υπόλοιπα υπήρχαν, αλλά δεν ενδιέφεραν. Όπως έλεγε ο δειός

του: «Όπως τα βρήκαμε, έτσι να τ' αφήσουμε». Γίνεται όμως επανάσταση με τέτοιες αρχές;

Τον Ιανουάριο του 1919, ο Στρατηγός κάλεσε τον Φρανσίσκο Φράνκο και σαν να τον βάραινε το προαίσθημα του επερχόμενου θανάτου του, επανέλαβε μ' εξαιρετική επιμονή πόση σημασία απέδιδε στους τίτλους. Μόλις μαδούπηκε η δολοφονία του, ο Φρανσίσκο Φράνκο πίστεψε την είδηση, θιάσθηκε να κλείσει το τσίγκινο κουτί και χαμογέλασε: ό,τι κι αν συνέβαινε, δεν θα μαρτυρούσε την κρυγώνα του. Για σκέγμου τι μούρη θα είχαν όλοι εκείνοι οι λωποδύτες που κυνηγούσαν την Επανάσταση μόνο και μόνο για να της πάρουν τα χαρτιά της.

Πέρασαν τα χρόνια.

Γέρασε ο Φρανσίσκο Φράνκο.

Συχνά-πυκνά τον είχαν απειλήσει.

Λίγο είχε λείψει να τον ξεκάνουν, τσιφλικάδες και καρabanάδες, επιτήδειοι κι αετονύχηδες.

Το είχε παρακάνει: κάθε φορά που κάποιος καταπατητής άγγιζε τη γη των χωριών της επαρχίας Μορέλος, ο Φρανσίσκο Φράνκο ξυπνούσε τα χαρτιά, τα έλουζε, τα έντυνε, τα χτένιζε και τα περπατούσε σε δικαστήρια, συσκέψεις και μέγαρα, όμορφα και γυαλιστερά, να τα βλέπουν δικηγόροι, δικολάβοι, πρόεδροι και γραμματείς, βουλευτάδες, γαλονάδες και μπαμπέσπδες ολκής. Όμορφα ήταν τ' άπιμα, με βούλες και μπιχλιμπίδια στις υπογραφές, ουρίτσες και περισπωμένες στα γράμματα, φιδίσια και μαργιόλικα.

Το είχε παρακάνει ο Φρανσίσκο Φράνκο. Και λίγο πριν τα Χριστούγεννα του 1947 είδε να καταφτάνουν στο σπίτι του αστυνομικοί από την Κουάουτλα και να του γυρεύουν με το έτσι θέλω τους τίτλους. Τον έστησαν κιάλας στον τοίχο να τον τουφεκίσουν. Μπήκαν στη μέση τα παιδιά του, έτρεξαν κι οι συγχωριανοί, οι αστυνομικοί γύρισαν την πλάτη τους και βγήκαν από το χωριό, απειλώντας πως ήταν η τελευταία μέρα του. Εκείνος κάθισε και δειπνήσε όπως το συνήδιζε. Και το βράδυ ήρθαν στρατιώτες, με μπότες, παλάσκες και αυτόματα, σκότωσαν τους δύο γιους του Φρανσίσκο Φράνκο, τραμάτισαν το γέρο, τον πήραν από πίσω και τον αποτελείωσαν σ' ένα χαντάκι όπου είχε κρυφτεί. Σκληρά καρύδι, αλλά στο τέλος τσάκισε.

– Καλά του έκαναν!

– Και τα χαρτιά;

Ποτέ δε βρέθηκαν τα πούσικα. Σημασία είχε πως κανένας πια δεν μπορούσε να τα εμφανίσει. Κι όσοι ήταν σε θέση να τα επικαλεστούν, δεν γινόταν να τα δείξουν. Κι όσοι μπορούσαν να πουν ότι τα είχαν δει, έφευγαν σιγά-σιγά από τη ζωή.

– Γιατί ο συχωρεμένος δεν είχε εμπιστευθεί το μουσικό του σε κανέναν άλλον;

– Στα παιδιά του το είχε πει.

Θλιμμένα κουνούσε το κεφάλι του ο παπάς, που στα τέλη του 1911 είχε δει να φτάνει στο σπιτάκι του ο Στρατηγός, κρατώντας κόλλες γραμμένες και λέγοντας:

– Καθαρά τις δέλω να διαβάζονται, Δέσποτα.

Τ' όνομα του παπά δεν διασώθηκε, αλλά βεβαιώνεται πως η σιχομυθία ήταν:

Ο Στρατηγός: Μου είπαν πως έχεις γραφομηχανή.

Ο Παπάς: Κι άλλοι νομίζω έχουν.

Ο Στρατηγός: Εσύ όμως μένεις απόμερα και κανείς δεν θα παραξενευτεί αν, περαστικός από την πόρτα σου, σε δει ή σε ακούσει, μέρα ή νύχτα είναι, να βαράς τα πλήκτρα της.

Πήρε ο παπάς τα χαρτιά και τα κοίταξε: τίτλος **Πρόγραμμα της Αγιάλα**, άρθρα δεκαπέντε, προοίμιο, επίλογος. Πέντε σελίδες γραφομηχανής, κανένας κόπος.

– Τριάντα φορές το δέλω, συμπλήρωσε ο Στρατηγός, για όλες τις εφημερίδες να το δημοσιεύσουν.

Στη διάρκεια της ζωής του, ο παπάς θα πρέπει να έγραψε εκατοντάδες φορές πολυάριθμα αντίγραφα εκείνου του κειμένου, διαρκώς χρειάζονταν: καινούριοι να το υπογράψουν, γνωστοί να το μελετήσουν, ξέ-

νοι να το δουν, εκπρόσωποι να το πάρουν σε συμβούλια και συνελεύσεις. Το έμαθε λοιπόν απ' έξω και το ξεκούκιζε στη γραφομηχανή του λες κι ήταν ροζάριο. Όμως τον βρήκαν ώρες κόπωσης, χάλασαν τα μάτια του, προς μεγάλη απελπισία των ιστορικών, που συναντούν αραιά και που αντίγραφα, με λέξεις παραπανίσιες ή ξεχασμένες, με σίξη ελλειπή, με φαγωμένα στοιχεία, έτσι που δεν ξέρουν ποια εκδοχή είναι η αυθεντική και ποια νοήματα επακριβώς ήδελαν οι υπογράφοι να τονίσουν. Αναγκάζονται ως εκ τούτου να καταφύγουν στα φύλλα, όσα βρίσκονται, της **Οικιακής Εφημερίδας**, η οποία, μόνη αυτή στη χώρα, δημοσίευσε στις 15 Δεκεμβρίου 1911 το κείμενο, με την υπογραφή του Στρατηγού πρώτη, κι από πίσω όλοι οι άλλοι, στρατηγοί, συνταγματάρχες, λοχαγοί.

Όπως απαιτούσε η παράδοση των επαναστάσεων, ο Εμιλιάνο Ζαπάτα είχε μια Χάρτα, ένα Μανιφέστο, μια Διακήρυξη, ένα Καταστατικό. Αρχές. Πουθενά στο κείμενο δεν υπήρχε αναφορά στην «ειρήνη», την «πρόοδο», τη «δημοκρατία», την «κοινωνική δικαιοσύνη», την ευτυχία, σαν να επρόκειτο για άγνωστες λέξεις. Μόνο μια φορά γινόταν λόγος για το «λαό» και για την «κοινωνική κατάσταση» των χωριών και των πολιτών που δεν μπορούσαν να ελπίζουν, επειδή η γη, τα βουνά και τα νερά είχαν «μονοπωληθεί από μερικά χέρια». Το Πρόγραμμα τελείωνε με την αποστροφή:

«Λαέ του Μεξικού, υποστήριξε με τα όπλα στο χέρι αυτό το Πρόγραμμα και θα έχεις την ευημερία και την ευμάρεια της πατρίδας.

Ελευθερία, Δικαιοσύνη και Νόμος.
Αγιάλα, 25 Νοεμβρίου 1911».

Μετά το θάνατο του Φρανσίσκο Φράνκο, πάνω στα ερείπια του πατρικού σπιτιού του Εμιλιάνο Ζαπάτα χτίστηκε ένα τσιμεντένιο περίπτερο, όπου στις 8 Αυγούστου κάθε χρόνο συγκεντρώνονται εφήμεροι επώνυμοι και κακοχυμένοι πτλούχοι για να τιμήσουν με λόγους και στεφάνια την επέτειο της γέννησης του Στρατηγού. Βιάζονται να φύγουν στη μέση του απογεύματος, πριν τους πιάσει η βροχή, που συστηματικά πέφτει αυτή την εποχή, μόλις το φως κοπάσει. Το Πρόγραμμα έχει χαθεί στα σύννεφα που κατεβαίνουν αργά και λυώνουν, αφήνοντας τους κεραυνούς σκουριασμένους, ποτίζοντας τη γη που χάθηκε, τα βουνά που απομακρύνθηκαν, τα νερά που εξαφανίστηκαν. Ο Κομιστής δε δέλει να ξέρει: δεν είναι που δε φτάνει στη Μόσχα, είναι που δεν του κάνει καρδιά να γυρίσει στην επαρχία Μορέλος. Με άλλα λόγια, δεν είναι που του κάνει τόση όρεξη να πάει το μήνυμα στη Μόσχα, είναι που δεν μπορεί να το γυρίσει στην επαρχία Μορέλος.

Μια διαφορά: ο Βλαδίμηρος Ίλιτς Ουλιάνοφ παράγει προγράμματα δίχως σταματημό, που μονότονα γεννούν συνθήματα. Ο ίδιος έχει εξήγηση: «Να η μοίρα μου!», γράφει στην Ινέσσα Αρμάν, που δεν ήταν απλώς ένας έμπιστος και συνεργάτης. «Η μια πολεμική εκστρατεία μετά την άλλη, ενάντια στις πολιτικές ανοπίσεις, τις ανοσιές, τον οππορτουניσμό». Κι ίσως αυτή η εξομολόγηση, τόσο κοντά στη μιμική της απογοήτευσης, τον ωθεί να πει στις αρχές του 1917: «Εμείς οι γέροι, δεν θα ζήσουμε να δούμε την επανάσταση στη Ρωσία». Σαν παρηγοριά, τραγουδάει το μόνο κομμάτι απ' όλη τη μουσική που θεωρεί αξιόλογο, ικανό να εξάγει το πνεύμα: την άρια του ταυρομάχου, από την **Κάρμεν** του Μπιζέ. Με το γευδώνυμο Λένιν, επιλογή μεταξύ εκατόν πενήντα γευδώνυμων που κατά καιρούς χρησιμοποίησε (τυχαία επιλογή, υποστηρίζουν οι συγγενείς του), εξακολουθεί ωστόσο να γράφει, το μόνο που ξέρει και που του επιτρέπει να μη δηλώνει ανεπαγγέλτος.

Γράφει από τα δεκαεφτά του, όχι βέβαια όπως ο συνεπής χωριάτης πασχίζει να τα χώσει όλα σε μία φράση, αν το **Πρόγραμμα της Αγιάλα** αποτελεί παράδειγμα. Ο μεγάλος Λένιν έχει μέθοδο: περισφιγγει το ερώτημα, το γυμνώνει από κάθε ρούχο του, το επιδεικνύει, δίνει την απάντηση, καταλήγει σε μια πρόταση, καρφώνει το συμπέρασμα, μαζεύοντάς το σ' ένα σύνθημα, δηλαδή σε προτροπές, που ο καθένας

Περίπλους

καλείται να εμβαδύνει και να υλοποιήσει, όχι όμως και ν' αμφισβητήσει. Οι ειδικοί τού βρίσκουν ασυνέπειες, αντιφάσεις, ένα ύφος βαρετό, όλο πιο υβριστικό, ανελέητο κι ακατέργαστο. Αυτό θα πρέπει να είναι το ύφος του επαναστάτη, που ανεβασμένος στο βήμα υγώνει ως άλλος Δημοσθένης το δεξί, κρατώντας την τραγιάσκα του στο αριστερό, για να μην τη φάει:

Δεν δ' ακολουθήσουμε αυτό το δρόμο!

Οργανωθείτε!

Η οργάνωση δεκαπλασιάζει τις δυνάμεις!

Δίχως οργάνωση, η εργατική τάξη είναι μηδενικό!

Κάθε ταξική πάλη είναι πολιτική πάλη!

Δίχως επαναστατική θεωρία, δεν υπάρχει επαναστατική κίνηση!

Θέλουμε επαγγελματίες της επαναστατικής πράξης!

Το κόμμα ενισχύεται εκκαθαριζόμενο!

Όλη η εξουσία στην εργατική τάξη, οδηγούμενη από το κόμμα των Μπολσεβίκων!

Να υπακούουν ανεπιφύλακτα οι μάζες σε όσους διευθύνουν τη δουλειά!

Ζήτω η προλεταριακή πρωτοπορία!

Δικτατορία του προλεταριάτου!

Κάτω το μικροαστικό πνεύμα!

Κάτω η λογοτεχνία δίχως κόμμα! Κάτω οι υπεράνθρωποι της λογοτεχνίας!

Οι επαναστάσεις είναι οι ατμομηχανές της ιστορίας! (Κάρολος Μαρξ).

Η επανάσταση γιορτή των καταπιεσμένων κι εκμεταλλευμένων!

Η ένοπλη εξέγερση υπέρτατη μορφή της πολιτικής πάλης!

Τρομοκρατία των μαζών!

Η περιφρόνηση του θανάτου να διαχυθεί στις μάζες και να εξασφαλίσει τη νίκη!

Ως τη νίκη της παγκόσμιας προλεταριακής επανάστασης!

Να σκουπίσουμε τη ρώσικη γη!

Αυτά τα λίγα συνθήματα, από τα άπειρα που βρίσκονται στα κείμενα και στους λόγους του μεγάλου Λένιν, χρονολογικά βαλμένα εδώ, συνοψίζουν τη γέννηση και την πορεία της Επανάστασης. Τα διαπερνάει μία μανία αποβολής του σκουπιδιού, της βρώμας. Υπομιάζομαι πως ο Βλαδίμηρος Ίλιτς Ουλιάνοφ αγαπούσε την καθαριότητα, το σκούπισμα περισσότερο: «Να σκουπίσουμε τη ρώσικη γη! Να εκκαθαρίσουμε τη ρώσικη γη από τα βλαβερά έντομα, από τους γύλλους (τους λωποδύτες), τους κοριοίους (τους πλούσιους) και ούτω καθεξής... Θα τους στείλουμε να καθαρίζουν τους απόπατους. Ή ακόμα, θα τουφεκίσουμε επί τόπου έναν στους δέκα υπεύθυνους για παρασιτισμό».

Ο μεγάλος Λένιν έχει κοινό σημείο με το Στρατηγό Εμιλιάνο Ζαπάτα: ένα είναι και το δικό του πρόγραμμα, με τη διαφορά ότι αντί να έχει δεκαπέντε άρθρα, προοίμιο κι επίλογο, απλώνεται σε είκοσι ή τριάντα χιλιάδες τυπωμένες σελίδες (διπλάσιες τον αριθμό τουλάχιστον αν γραφούν στη γραφομηχανή).

Εδώ εντοπίζεται και η διαφορά τους: τα δεκαπέντε άρθρα, όσες φορές κι αν τα γράψεις, είναι αντιληπτά, ενώ οι χιλιάδες σελίδες κάνουν κατάχρηση της υπομονής. Είναι μια μαμούνα που βουίζει στ' αυτιά, κουνάει συνεχώς τα λεπτεπίλεπτα πόδια της κι ενοχλεί. Κάποιο πρωί, δ' ακουστεί η φωνή:

— Ελάτε να δείτε, έσκασε. Εκεί θα χάσω κείτεια σκασμένη η άτιμη!

Θα πάμε να σταθούμε, με τα χέρια στις τσέπες μας, στ' ολοφώτιστο μαυσωλείο. Ως οικογένεια και συγγενείς, που τόσα ζήσαμε με τη μούμια του Λένιν, θα δείχνουμε κλαμένοι, μια προσποίηση ώσπου να βεβαιωθούμε πως η μαμούνα πράγματι βρώμισε. Ύστερα θα φύγουμε όλοι μαζί από εκείνο τον τόπο, πράγμα που δεν είχαμε κάνει δεκαετίες τώρα και θα πάμε με τον ηλεκτρικό στην ύπαιθρο, έξω από την πόλη. Το βαγόνι όπου θα καθόμαστε θα λάμπει όλο από τον ζεστό ήλιο. Θα συζητάμε, ακουμπισμένοι

άνετα πίσω στα καθίσματά μας, τις προοπτικές για το μέλλον, που αν τις εξετάσει κανείς προσεκτικά, θα δει πως δεν είναι διόλου κακές. Γιατί όλων η θέση, δίχως να το έχει πει ποτέ ο ένας στον άλλον, θα είναι εξαιρετικά ευνοϊκή και πολλά υποσχόμενη γι' αργότερα. Την μεγαλύτερη ανακούφιση θα δώσει φυσικά μια αλλαγή σπιτιού. Και φτάνοντας στο τέλος της διαδρομής, θα προσέξουμε πως πρώτα θα έχουν σπκωθεί τα κορίτσια, τεντώνοντας τα νεανικά τους κορμιά. Τόσο μεγάλη μεταμόρφωση.

Το είχε άραγε υπομιαστεί ο Στρατηγός ώστε ν' αποφασίσει την αποστολή μηνύματος (ας επιμένουν οι διαδόσεις πως ήταν συγχαρητήριο) στον Αρχηγό των Μπολσεβίκων; Μήπως ο Στρατηγός ήθελε να πει ότι, καθώς η Επανάσταση είναι περιφορά πλανήτη περί τον Ήλιο, έχει έναν καιρό κι ένα τέλος; Μήπως, γι' αυτό το λόγο, σημασία δεν έχουν τα χαρτιά των αρχηγών, αλλά οι οδηγίες τους για να σωθούν, όσον καιρό γίνεται, τα χαρτιά που βρίσκονται; Ξεροκέφαλος ο Στρατηγός λες και ήταν Μπολσεβίκος, τρομαγμένος όμως στην ιδέα της φθοράς και της αποτυχίας.

Ευτυχώς που δεν κίνησε να πάει ο ίδιος στη Μόσχα. Δεκτός σε ακρόαση στο Κρεμλίνο, θα κοίταζε αμίλητος και οικτίρων το κακομοιριασμένο ανθρωπάκι, που αδύναμο από την αρρώστια, καθόταν στην πολυθρόνα του, συρρικνωμένο, σε βαθμό που κάποιοι λένε ότι τα πόδια του δεν ακουμπούσαν στο πάτωμα, παρά αν στεκόταν στην άκρη του καθίσματός του. Το βλέφαρο του ενός ματιού έπεφτε και σκέπαζε σχεδόν το βολβό, το άλλο σε κάρφωνα βαθειά, κυνικά, εξεταστικά, το γέλιο πλατύ, σε λίγο απαίσιο, σαν κρώξιμο ολέθρου. Ήταν τόσο κοντά σ' εκείνο το παιδί που γεννήθηκε στο Σιμπίρσκ κι έζησε στη Σαμάρρα, όπου έκανε το ντεμπούτο του στην επανάσταση, στην ηλικία ακριβώς όπου οι δεσποινίδες της υψηλής κοινωνίας κάνουν το ντεμπούτο τους στον κόσμο, εμφανιζόμενες σ' επίσημο χορό. Ήταν τόσο κοντά στον άνθρωπο που είχε ζήσει στο Παρίσι, σ' εξορίες, στη Ζυρίχη, σε φυλακές κι είχε αφηθεί στον ήχο της φωνής του, δύσκολα ανεχόμενος τη φωνή των άλλων.

Ας είχαν χαθεί τα χαρτιά, ας μην είχαν δει το φως, ας είχαν παραμείνει διαδόσεις, ώστε να είναι εφικτό να καταπολεμηθούν, ας είχε εξαφανιστεί τουλάχιστον εκείνο το γράμμα στον Στάλιν με ημερομηνία 5 Μαρτίου 1923, έκρηξη με αφορμή τη συμπεριφορά του Στάλιν προς την Κρούτσκαγια, από τηλεφώνου, για ένα σημείωμα που ο μεγάλος Λένιν της είχε υπαγορεύσει με αποδέκτη τον Τρότσκι. Εκείνο το γράμμα, μαζί με μερικά άλλα, ονομάστηκε **Διαθήκη**, οργή στην ουσία ενός ξεπεσμένου, ενός ανθρώπου του παρελθόντος, ειλικρινούς επιτέλους, ενός προσβεβλημένου μικροαστού, που είχε ολότελα ξεχάσει πως ήταν μια μαμούνα. Τέτοια μεταμόρφωση.

«Είχατε τη χυδαιότητα να καλέσετε τη γυναίκα μου στο τηλέφωνο και να την εξυβρίσετε... Δεν έχω την πρόθεση να ξεχάσω τόσο εύκολα ό,τι κάνατε εναντίον μου κι είναι περιττό να πω ότι θεωρώ πως έγινε εναντίον μου ό,τι έγινε εναντίον της γυναίκας μου».

Ξεχασμένες οι συντροφικές προσφωνήσεις, τα παράσημα, ο ενικός των κοινών αγώνων, οι αναφορές στον «δαυμαστό Γεωργιανό», που τόσο εύστοχα είχε κρίνει το θεατρικό έργο του Μιχαήλ Μπουλγκάκοφ **Μέρες των Τουρμπίν**. Δεν αποκλείεται να είχε ευχηθεί ο Βλαδίμηρος Ίλιτς Ουλιάνοφ να τον είχαν δαντώσει οι σφαίρες της εσέρας Φ. Καπλάν. Δεν αποκλείεται να πίεζε τον Βλαδίμηρο η μοναξιά: είχε σκουπίσει με τόση επιμέλεια κάθε μικρό Ιούδα, προδότη, εξωμότη, λιποτάκτη, αριστεριστή, επαναστάτη της φράσης, γουρούνη, υστερικό, μενσεβίκο, κουλάκο, τσαριστή, γελωτοποιό. Και δεν υπήρχε πόρτα για να βγει, ούτε παράδυρο για να πηδήξει κατευθείαν στο δρόμο. Ήταν ένα νήπιο ορφανεμένο. Είμαι βέβαιος πως αν ο Στρατηγός γινόταν να τον φανταστεί σε τέτοια κατάσταση, δεν θα είχε αποφασίσει να του στείλει κανένα μήνυμα. Αναρωπιέμαι μάλιστα μήπως λένε αλήθεια όσοι υποστηρίζουν πως κανένα μήνυμα δεν έφυγε ποτέ από το Στρατηγείο για τη Μόσχα. Αν όμως μήνυμα υπήρξε και καθυστέρηση στην άφιξη του Κομιστή παρατηρήθηκε, τότε ο πατερούλης Στάλιν θα πρέπει να το σχολίασε ως εξής: «Ο μεγάλος μας Λένιν έζησε μια τραγωδία: την έλλειψη χρόνου για να τακτοποιήσει την Επανάσταση. Δεν έπραξα τίποτα

σε βάρος του. Πήρα την Επανάσταση που, για λόγους υγείας, δεν ήταν σε θέση να ποδηγετήσει και την έφερα εκεί όπου θα την έφερνε, αν είχε καιρό μπροστά του. Του φέρθηκα σαν να ήταν παιδί μου: δεν έδωσα σημασία στα ξεσπάσματα της οργής του, ήταν όλα αποτέλεσμα της αρρώστιας του. Σαν παιδί μου, δεν τον κατέβασα στον τάφο. Του έσπασα μανσωλείο για να μη χάσω ποτέ τη μορφή του από τα μάτια μου. Όταν θα φτάσει η εποχή της γυχραιμίας και θα κριθούμε από τις πράξεις μας, θα διαπιστωθεί ότι σεβάσπηκα τις απαιτήσεις του: να βγαίνουμε από το παράθυρο στο δρόμο, αντί ν' ανοίγουμε την πόρτα. Έκανα το ίδιο κόλπο για να του φαίνονται όλα φυσικά. Τέτοιο παιδί είχα, τέτοιος πατερούλης του στάθηκα. Όλοι οι επαναστάτες του κόσμου (μαζί κι οι οπαδοί τους) είναι Βλαδίμηροι και δίχως πατέρα δεν περπατούν. Ποτέ δε φοβήθηκα. Κανείς επαναστάτης δε σκοτώνει τον πατέρα του. Ξέρει τι συνέβη στον Οιδίποδα που έκανε τέτοιο μοιραίο σφάλμα».

Ο μεγάλος Λένιν, ξαπλωμένος στη λάρνακά του, φοράει τα καλά και καθαρά ρούχα του Ιωσήφ Κ. Μην ξεχνάμε πως οι εκτελεστές του τα είχαν διπλώσει προσεκτικά, σαν πράγματα που θα χρειαζόνταν πάλι σε χρόνο που δεν μπορούμε να προβλέψουμε. Θα ήμουν περίεργος να μάθω τι αντίδραση είχε ο Φραντς Κάφκα πληροφορούμενος το θάνατο του Λένιν. Έξι μήνες περίπου αργότερα, 3 Ιουνίου του 1924, πέθανε κι εκείνος.

Νόνιος Μελίτας

Το σκληρό γαδάκι του Μπάρμπα Νικόλα

Λίγοι, πάρα πολύ λίγοι, από τους τωρινούς ζακυνθινούς, θα θυμούνται τον μπάρμπα-Νικόλα τον Κοκολέτσπ. Τα πενήντα τόσα χρόνια, που τον χωρίζουν από τον κόσμο των ζωντανών, έχουν σπιθάξει, πάνω στη μνήμη του, αδιαπέραστο στρώμα λησμονιάς. Αλλά, μα την αλήθεια, δάταν κανείς πολύ απαιτητικός, αν είχε την αξίωση, να μείνει «αίωνια» η μνήμη του μπάρμπα-Νικόλα του Κοκολέτσπ. Γιατί κι ο ίδιος ακόμα, όταν ζούσε, δεν δάφνηε να παράσει από το φτωχό του μυαλό η σκέψη πως κάποιος κατοπινός του θα τύχαινε ν' ασχοληθεί με τα «έργα και τις ημέρες» του. Τόχε, μ' άλλα λόγια, καταλάβει καλά ο ταπεινός τούτος τζανιώτης, πως η διάβασή του, από το μάταιο αυτό κόσμο, απλή και ήρεμη, δεν ήτανε δυνατό να προϋπάρξει υστεροφημία.

Άνθρωπος λοιπόν του λαού, ταπεινός, φτωχονοικοκύρης, κινήθηκε εβδομήντα τόσα χρόνια, ανάμεσα στη μικρή κοινωνία του νησιού, χωρίς το πέρασμά του ν' αφήσει ούτε σημάδια μνημοσύνης, μα ούτε και ντροπαλά παραπατήματα. Κι όταν έκλεισε ο κύκλος, μπήκε στην κοινωνία της σιωπής απλά και ήρεμα, όπως ακριβώς και έζησε.

Τώρα αν ετούτο το ογμιογραμμένο κομάτι θα γίνει αιτία, για όσο χρόνο κρατήσει το διάβασμά του, να ζαναζωντανέψει τον μακαρίτη, τούτο δεν το χρωστάει στην ασήμαντη προσωπικότητά του, αλλά... στο σκληρό καλοκαιρινό του γαδάκι.

Ναι, σε τούτο το εντελώς απαραίτητο συμπλήρωμα της εμφάνισής του, οπού γιορτή καθημερινή σκεπάζει, κατά ρητή κοινωνική απαίτηση της εποχής, το κατάλευκο σαν κουκούλι κεφάλι του. Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί ότι το σκληρό καλοκαιρινό ετούτο γαδάκι δεν φοριότανε ολοχρονικός. Μα με τις πρώτες σφοδρές κι ασταμάτητες μπόρες τ' Οκτώβρη, τ' αντικαθιστούσε μ' ένα σοβαρό καστόρινο καπέλο. Πάντα το ίδιο με τ' αντισπωμένα προς τα πάνω μπόρ, και τ' ακαθόριστο λόγω παλαιώσης χρώμα.

Και στις είκοσι πέντε του Μάρτη, ανήμερα του Ευαγγελισμού, οπωσδήποτε, έστω και με κακοκαιρία, πράγμα σπάνιο, έκανε την επανεμφάνισή του το γνώριμο σκληρό γαδάκι, με την πλατειά ξέδωρη κορδέλα. Αυτό το ίδιο γαδάκι, που στάθηκε αφορμή ο ηλικιωμένος κάτοχός του να γίνει ο πρώτος αντάρτης της «Νέας Τάξης» όπου θεατρικά έμπασαν, την άνοιξη του σαράντα ένα, τα ατίθασα παιδιά του ιταλικού φασισμού, στην Επτάνησο.

Μέσα στην πολυπληθή, λαϊκή κατά το μεγαλύτερο μέρος, πελατεία ενός καφενέ του πλατύφορου, ο μπάρμπα-Νικόλας κατέχει πρωτεύουσα θέση. Είναι τόσο τακτικός, όχι μόνο στη «φοίτηση» αλλά και «άφιξη-αναχώρηση», όπου δίχως δισταγμό, μπορεί να βάνει κανείς σε ώρα το ρολόι του, σαν έρχεται ή όταν φεύγει από το καφενείο. Και όταν μάλιστα κάποια μέρα το μεγάλο ρολόι του Φόρου χτύπησε οκτώ καμπανιές, κι ο Νικόλας δεν το σημείωσε, όχι μόνο οι ιδιοκτήτες του καφενέ, ο καφετζής και η γυναίκα του, μα και οι ένα γύρω πελάτες, χωρίς άλλη κουβέντα καταλήζανε πως: «— Ω, συμφορέλια του, θενάνε αδιάθετος ο κακομοίρης». Και δεν πέσανε όζω! Ευτυχώς όμως, που παρά την ηλικία του, η γερή του κράση τον αγιουτάρει, ώστε να σημειώνονται ελάχιστες παρόμοιες απουσίες.

Ντυμένος απλά, μάλλον φτωχικά, με την ίδια πάντα φορεσιά, καφέ σκούρα μούδα, που για

λίζει από χρήση και πολυκαιρία. Κι' άσπρο πανίτικο πουκάμισο, που καταλήγει σ' ένα στενό κολλέτο, από το ίδιο ύφασμα, κουμπωμένο συνέχεια ίσαμε απάνου στο λαιμό. Και με το απαραίτητο, ανάλογα με την εποχή, όπως είπαμε, σκέπασμα του κεφαλιού. Στις οκτώ νταν, θα μπορούκάρει στο καφενείο. Καλημερίζει ευγενικά και πιάνει την συνηθισμένη του θέση, στην άκρη της αριστερής γωνίας, κοντά στο μεγάλο τζαμωτό παράθυρο. Από τούτο εδώ το πόστο θα μπει σιγά-σιγά στην κουβέντα της ένα γύρω στρογγυλοκαθισμένης και αιώνιας συνδιαλεγόμενης πρωινής πελατείας.

Τα θέματα μάλλον γνωστά, πάντα τα ίδια, περιστρέφονται κυρίως σε φρέσκες πρωινές εντυπώσεις και τίποτα υλοσυμβάντα της μικρής ζακυνθινής κοινωνίας. Πάνω σ' όλα αυτά ο μπάρμπα-Νικόλας όλο και κάτι έχει να προσθέσει. Γιατί πάντα πριν αριθμάρει ίσαμε εδώ, έχει την καθιερωμένη του περατζάδα. Στενόφορος, Γιοφύρι, Πόρτο (μέχρι τα γυναικεία μπάνια). Πισωγύρισμα από τα πισινά του Λομπαρδιανού Καζίνου, Μπάγκος, Άγιοι Πάντες, Πλατύφορος, τσιφ καφενείο.

Βέβαια τις περισσότερες φορές οι πρωινοί συζητητές του καφενέ, δεν δίνουν και τόση σημασία στα λεγόμενα του, γιατί τον θεωρούν παρακατιανό και τον προσπερνάνε. Αυτό βέβαια το καταλαμβάνει ο καλόβολος ηλικιωμένος και μαζώνεται. Βλέπει τα οικονομικά του δεν του επιτρέπουν να παραγγείλει καφέ και να γίνει έτσι ενεργός πελάτης. Μα κι' όταν κανείς από την συντροφιά, προθυμοποιείται να τον φιλέψει κάτι, θα σκοντάγει σε μία απόλυτη κι' επίμονη άρνηση. Η περήφανη ιδιοσυγκρασία του, στην προσπάθεια να κρύψει την ανέχεια, ανηδρά με μία απλή και αληθοφανή δικαιολογία:

«Όσκε τζόγια μου, σε φχαριστώ μ' ούλη μου την καρδιά, μα ο καφές, μου ταραίζει τα νεύρα».

Το μόνο του προσωπικό έξοδο, δεν περνάει τσι δύο, το πολύ τρεις δραχμές την ημέρα. Αστείο φυσικά ποσόν, αλλά αρκετό να του εξασφαλίσει, από τη μία μεριά πέντε έξη τσιγάρα και από την άλλη, την αξιοπρέπεια του πελάτη, που επιτέλους, γωνίζει και κάτι από το καφενείο.

Κουβενιάζοντας ή όχι, βαστάει πάντα στο χέρι ένα αυτοσχέδιο κομπολόι, όχι με περισσότερα από καμία δεκαρία μαύρα κορώνια. Κι' πότε τα μοιράζει προσεκτικά ένα ένα, δύο-δύο, πότε όλα μαζί τα τρίβει απαλά μέσα μέσα στις λιπόσαρκες παλάμες του. Κι' ύστερα, άμα βαρεθεί με δαύτο, το τρουπώνει στην ξεχειλωμένη τσέπη του σακακιού του, για να απολαύσει ένα τριπέλν.

Α, είναι ιεροτελεστία το φουμάρισμα του μπάρμπα-Νικόλα. Τσεπώνει όπως είπαμε το κομπολόι, σταματάει την κουβενταρία, βγάνει από την άλλη τσέπη μία τενεκεδένια ταμπακέρα, ενώ από το μικρό τσεπάκι του αλέγκρου γιλέκου του, ξετρουπώνει μία ροζιασμένη ξύλινη πίπα. Στερεώνει με μεγάλη προσοχή στα καμένα της χείλια, ένα τρίτο τσιγάρου, όπου τ' ανάβει με ένα τσακουμάκι με κοντή κόκκινη ίσκα, και για λίγες στιγμές θυδίζεται στην απόλαυση, αφήνοντας τον καπνό να ανεβαίνει από το στόμα του σε αέρινα δακτυλίδια.

Στα νειάτα του είχε, λέει, ταβέρνα δική του. Τώρα ξοφλημένος, χωρίς κανένα φανερό πόρο ζωής, δεν προσμένει τίποτα άλλο παρά το τέλος. Φαινομενικά δείχνει άνθρωπο που δεν έχει έγνοιες. Το ήρεμο, πάντα γελαστό και γεμάτο καλωσύνη βλέμμα του ξεγελά ίσως τον απλό παρατηρητή. Ο προσεκτικός όμως θα πρέπει να πιάνει ένα ανιπέγγισμα πόνου. Ένα ανείπωτο ανθρωπίνο «γιατί». Γιατί αφού στο διάβα του πάλεγε σκληρά, εντούτοις ο μόχθος του δεν του φτούρισε.

Η πρωινή «διατριβή» στον καφενέ της πλατείας, κρατάει ως τις δώδεκα παρά κάτι. Η πρώτη καμπανιά του καμπαναρίου των Αγίων Πάντων, που χτυπάει τακτικά το «μεσημέρι», τον βρίσκει πάντα στο φτωχικό του. Θα ξεπορτίσει πάλι τ' απόγιομα, και θα τραβήξει ρεντίς καφενείο,

χωρίς ν' ακολουθήσει την πρωινή πορεία. Εδώ θα σταθεί ως την ώρα που τ' αχαμνά φώτα της Δημαρχίας, δ' ανάγουνε για να φωτίσουνε δίδεν τους δρόμους της Χώρας. Τότε κι' αυτός θα σχολάσει και γραμμή πάλι στο σπίτι. Όση ώρα «συχνάζει» στο καφενείο πρωί ή απόγευμα, ο μπάρμπα-Νικόλας συμμετέχει ενεργά στη «ζωή» του. Έχει γνώμη σ' όλα τα θέματα και με ξεχωριστή ευχέρεια, ιστορεί τα περασμένα. Αλλά και στις μάντιες δεν πάει πίσω. Όχι μόνο παίρνει μέρος στις ομαδικές που σκαρώνουν οι θαμώνες, αλλά επινοεί και πολύ πετυχημένες δικές του.

Με τα πολιτικά μόνο δεν ανακατεύεται. Είναι η εποχή του Μεταξά και η σκαλωμένη πινακίδα, γραμμένη ανορθόγραφα με κιμωλία από τον καφετζή, υπενθυμίζει συνεχώς στη πελατεία ότι: «ΑΠΑΓΟΡΕΒΟΝΤΕ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΙΖΙΤΙΣΙΣ». Βαμμένος όμως μέχρι το κόκκαλο λουμπαρδιανός, δεν παύει να κρυφοκοιτάζει με καμάρι το μεγάλο κουάδρο του Κωνσταντίνου, που ξεχασμένο λες από κάποια άλλη εποχή, «διακοσμεί» κρεμασμένο γυρτά, έναν από τους τοίχους του μαγαζιού. Και μία φορά μάλιστα, που έλαχε νάχει απομείνει μοναχός του στο καφενείο, σπκώθηκε, πήγε κοντά στην παλιά λιθογραφία, την ατένισε με δαυμασμό και περίεργο, πολύ περίεργο για δαύτονε πράγμα, αποκαλύφθηκε. Χειρονομία εντελώς αφύσικη για τον μπάρμπα Νικόλα, γιατί σε καμία, μα καμία, άλλη περίπτωση δεν αποχωριζότανε το αιώνιο κάλυμμα του κεφαλιού του. Και φτάνουμε στο φθινόπωρο του χίλια εννιακόσια τριάντα εννιά. Εποχή που μαζί με τις πρώτες ραγδαίες νεροποντές φόρτισε τον ουρανό της Ευρώπης και με τα μπουμπουνιτά της ερχόμενης πολεμικής καταιγίδας. Τα πρώτα άσχημα νέα από την Πολωνία, που δοκιμάζονται οι καινούργιες πρωτοφανείς μέθοδοι εξόντωσης, προπάντων οι τρομεροί κι' ανελέητοι αεροπορικοί βομβαρδισμοί στις πόλεις των εμπολέμων, γίνονται πλέον τα καυτά θέματα του καφενείου.

Οι εφημερίδες, πατρινές κι' αθηναϊκές, διαβάζονται τώρα μεγαλόφωνα, από τον πιο γραμματισμένο της παρέας, ενώ οι ρέστοι τριγύρω, άλλοι καθισμένοι, μερικοί όρθιοι κι' άλλοι ακουμπισμένοι στον τοίχο, με μουνδιασμένη ματιά, ακούνε, κι' είτε καταλαβαίνοντας, είτε όχι, όταν συναντούνται οι ματιές τους κουνούνε συνοφρυωμένοι το κεφάλι. Εκτός όμως από τις γραμμένες ειδήσεις των εφημερίδων, που εδώ φτάνουν με καθυστέρηση, τώρα υπάρχει και το ραδιόφωνο του Φεραδούρου (!) μοναδικό στην περιοχή, οπού στο διαπασόν, για ν' ακούει ούλη η πλατεία, ξεφουρνίζει κάθε τόσο φρέσκα-φρέσκα τα συμβάντα της μακρινής Ευρώπης.

Η ανησυχία, όπως είναι φυσικό, αρχίζει μόνιμα πια, να σκιαγραφεί τα πρόσωπα της καφενοβιας πελατείας. Κι' ο μόνος που μένει προκλητικά αδιάφορος, είναι ο γνώριμός μας γερο-Ζακυνθινός. Κι' όχι μόνο δεν συμμερίζεται την φρίκη του πολέμου, αλλά με καφή ειρωνική διάθεση, περιγελάει τα πάντα.

Τον πρώτο καιρό, δεν θα του δώσει κανείς και πολλή σημασία. Μα όταν αρχίζουν νάρχονται οι νιοβιτές, για τους τρομακτικούς βομβαρδισμούς του Λονδίνου, με τις εκατοντάδες τα δύματα, και τις ανυπολόγιστες υλικές ζημιές, η περιγελαστική αδιαφορία του καταντάει σκάνδαλο. Τόσο που κάποτε αγριεμένος για τα καλά ο καφετζής, τον αποπαίρνει:

— «Σαν δεν ντρέπεσαι, καημένε. Εδώ χάνεται κοσμάκης με το σωρό, και κογιονάρεις κι' αποπάνου».

Μα κι' ο Νικόλας δεν τα βάνει κάτου, γίνεται στο έπαρκο κυνικός κι' απότομα του δίνει την απάντηση:

— «Για γέλια είσαι και συ κακομοίρη, τούμου χάρφεις ούλες ευτούνες τσι σεμπιάδες που σου σερβίρουνε. Απέ, ούλα τσου, δεν είναι τίποτσι' άλλο, παρί ρεκλάμες».

Τούτη η αναπάντεχη επίθεση του γέρου, θα ανεβάσει σε υψηλότερο βαθμό βρασμού τη σω-

χάδα του αγίδυμου κατασηματάρχη, με κατάληξη να επαπειλείται καυγός. Πλην την ύστερη ακριβώς στιγμή, στο τσάκα που λένε, θα μπει στη μέση η ανοικονόμητη σύζυγος του καφετζή και θα τον αποπάρει:

– «Έλα τώρα, κακόρκε και συ, με το γερο-Νικόλα πας να τα βάλεις; Ντροπιασμένα πράγματα».

Το τριάντα εννιά πέρασε, κόντευε να τελειώσει και το σαράντα, όταν η πολεμική παλίρροια απλώθηκε και στα δικά μας μέρη. Από τα τέλη τ' Οκτώβρη, το κέντρο βάρους της κουβέντας του καφενείου θα περιστρέφεται πού αλλού(;) παρά στην Αλβανία. Αλλά και τώρα, παρ' όλο που οι αντάρτες της πολεμικής δύελλας απηχούνε και στα δικά μας τ' αυτιά, ο Νικόλας δάχει ακόμα τις... επιφυλάξεις του. Οι οποίες όμως δεν θα βαστάζουν ακόμα για πολύ. Και εν πάση περιπτώσει ούτε μινούτο, μετά από εκείνο το καλοδύμητο απομεσήμερο της θαμπής νοεμβριάτικης μέρας.

Της μέρας που η Ζάκυνθος, για πρώτη φορά στην ιστορία της, θα γευθεί τον μοντέρνο εναέριο πόλεμο. Το γκριζο αεροπλάνο, που για κάμποση ώρα, πετώντας χαμηλά, γυροφέρνει το Τζάντε, τελικά αποφασίζει ν' αλαφρώσει από το βαριό του ασαλένιο φορτίο.

Οι βόμβες θα πέσουν στην οδό Φωσκόλου, πίσω από το μέγαρο Ντομενεγκίνη και θα ισοπεδώσουν τρία-τέσσερα σπίτια, μαζί (τι ειρωνία της τύχης) και το σπίτι του Ζακυνθινού ποιητή των Τάφων.

Η πραγματικότητα, που ωμά τώρα την αντικρύζει ο άπιστος γερο-Τζαντιώτης, τον συγκλονίζει. Βλέπει με τα μάτια του τα ερείπια, πιάνει με τα χέρια του τα θανατηφόρα κομμάτια, βλήματα άκουσε πως τα λένε, που σκόρπισαν οι μπόμπες και συνειδητοποιεί, επιτέλους, πως τα πολεμικά «γεγονότα» όπου τα γράφανε κι' οι εφημερίδες, δεν είναι δυστυχώς «ρεκλάμες».

Από δω και μπρος, όταν θα ταραξεί την ακοή του η στριγκλιά της σειρήνας, αντί να χαχανίζει, σαν πρώτα, θα βάνει τα δυνατά του, για να φτάσει όσο πιο γρήγορα μπορούν τ' αργοκίνητα πόδια του, και να χωθεί στο καμπαναρίο του Σαν-Μάρκο, όπου με λίγα καρφωμένα ξύλινα αντιστήλια, και κάμποσες σακούλες άμμο, έχει μετατρέψει σε αντεροπορικό καταφύγιο, ο Μαλτέζος καθολικός εφημέριος, ο καλοκάγαδος ντον-Φελίτσε.

Κι' ο καιρός κυλούσε, ενώ τα πολεμικά νέα δεν έπαυαν να ταΐζουν καθημερινά την συντροφιά του καφενείου, ως που έφτασε κι' η αναπόφευκτη πρωτομαγιά του σαράντα ένα. Η μέρα οπού η Ζάκυνθος θα πάγει για λίγο, ν' αποτελεί ελεύθερο τμήματος της Ελληνικής πολιτείας.

Στην υποδοχή του Ιταλού κατακτητή, που έφερε... νικητής στο νησί του ποιητή της ελευθερίας την τρίχρωμη του φασισμού, μαζί με τους λίγους περίεργους έλαχε κι ο γέρο-Κοκολέτσος. Έτσι, συνοδεύοντας από σπόντα την κουστωδία, θα πάει ως τη Νομαρχία. Εκεί βλέποντας τους φουσκωμένους από τον αέρα... της νίκης μελανοχίτωνες να μπαίνουν στο μέγαρο, για να παραλάβουν επίσημα το νησί, όσο και να κρατιότανε, δεν μπόρεσε ίσαμε το τέλος να εμποδίσει τα καυτά δάκρυά του να μουσκέγουν τα ρυτιδιασμένα του βλέφαρα.

Με σουχία (αν μπορεί κανείς να χαρακτηρίσει σαν «νσουχία» ετούτο το βίαιο μπάσιμο των παιδιών του Μουσολίνι, στον τόπο μας, που από τις πρώτες κι' όλες ώρες δεν κρύβουν τις προθέσεις τους για μόνιμη προσάρτηση των Ιόνιων Νησιών) πέρασαν οι δύο πρώτες μέρες της κατοχής. Την τρίτη ημέρα, τρεις του Μάη, από τις οκτώ η ώρα, κατά τα συνηδισμένα του ο μπάρμπα-Νικόλας, έχει πιάσει το αιώνιο πόστο του στον καφενέ. Σε κάμποση ώρα η τριγωνική πλατεία του Αγίου Μάρκου, ο ιστορικός Πλατύφορος, οπού αποτελεί το μόνιμο παλκοσένικο σ' όλες τις μεγάλες στιγμές του τόπου, θα γεμίσει ασφυκτικά, με αρματωμένους στρατιώτες του Ντούτσε σε τετράδες κανονικές συντεταγμένους. Έχουνε μέτωπο προς το Ρωμάνικο Καζί-

νο, που από τα χδες επιτάχτηκε για να στεγάσει το στρατηγείο του καινούργιου αφεντικού. Του αστειού σπιδαμαίου κολονέλο Ιγνάτιου Μπατάλια. Στην πιαστέτα του από το πρωί έχει σπηθεί ένα πανύγυλο παντιερόζηλο, όπου σε λιγάκι θα υγωθεί η σημαία. Έρθε η ώρα να γιορτασθεί επίσημα η προσάρτηση του νησιού στο νεκραναστημένο ρωμαϊκό ιμπέρριουμ.

Έτσι κάτω ακριβώς από το καζίνο κοντά στον ιστό, εκτός από τους στρατιώτες ευρίσκεται παρατεταγμένη κυκλικά σύσσωμη η ντόπια ιταλική παροικία. Είναι όλοι τσου από τον παπά-Μιγκούτσι ως την τελευταία κουσή καλόγρια του καθολικού μοναστηριού. Ενώ πέρα στις κολώνες του Λινάρδου, απέναντι μέχρι το τσαγγάρικο του Μπούμπουρα, κάμποσοι ντόπιοι αργόσχολοι συμπληρώνουν το σκηνικό.

Κάποια στιγμή επιτέλους χτυπάνε οι σάλπιγγες. Σιγή νεκρική απλώνεται στην πλατεία. Τότε ένας μελανοχίτωνας, κρατώντας στον ώμο την τρίχρωμη με το φάτσιο, πλησιάζει καμαρωτά προς το παντιερόζηλο. Η επίσημη έπαρση αρχίζει. Από τα βόλτα του γνωστού μας καφενείου, ορθός ο Νικόλας με την γνώριμη ειρωνική γκριμάτσα ζωγραφισμένη στο μούτρο, παρακολουθεί με περιέργεια ούλους ετούτους τους ιταλιάνικους θεατρινισμούς. Ορθός μεν, αλλά με το σκληρό γαδάκι του, πάντοτε φορεμένο. Κι ούτε που του περνάει από το μυαλό του η σκέψη, πως πρέπει τάχα ν' αποκαλυφθεί. Έτσι όταν ακόμα κι' ο διπλανός του ο μάστρο-Μπιπάτος του λέει και του ξαναλέει: «Βγάλτο γαδάκι σου, Νικόλα!», εκείνος, πού κάνει μάλιστα πως δεν τ' ακούει. Αλλά ο μορφασμός του, λες από κάποια εσώτερη αντίδραση, έχει πια μετατραπεί, από ειρωνική γκριμάτσα σε κατακάδαρο σαρκαστικό χαμόγελο.

Και τότες από τα καλούνια της ρωμιάνικης λέσχης, θα πεταχτεί ο Μάριος, ο φασιίστας που μέχρι τώρα παρακολουθούσε την φεινή ετούτη ιταλική οπερέτα, σε στάση άγωσης προσοχής και σαν άλογο βαρβάτο θα τρέξει προς τον μπάρμπα-Νικόλα. Θα τον πλησιάσει κι' αφρισμένος από φασιστικό πάθος, θα σπκώσει το χέρι και μ' ορμή θα το κατεβάσει, πάνου στο καλυμμένο κεφάλι του αγαθού πρεσβύτη. Με μια ενστικτωδική κίνηση, θα προφυλαχτεί το γεροντάκι, κ' έτσι το ιταλικό χέρι, θα βρει την άκρη του γάδινου καπέλου, που το εκσφεντονίζει τέσσερα-πέντε μέτρα μακριά, πάνου στο φαγωμένο από τα χρόνια πλακόστρωτο.

Άσπρος σαν το χασέ ο Κοκολέτσος, δίχως να περιμένει τον ιταλό να απομακρυνθεί, σκύβει με κόπο και μαζεύει το τσαλακωμένο γαδάκι του. Και πριν να τελειώσει ακόμα η «τζοβινέτσα», που τραγουδάει θριαμβευτικά αλλά και παράφωνα σύμπασα η ιταλική παροικία, τρουπώνει στον καφενέ. Κάδεται σε μία καρέκλα, ποροπιάζει όπως-όπως το στραπατσαρισμένο του γαδάκι, το ξαναφορεί κι' αμίλητος, με το κεφάλι ψηλά και πάσο νεανικό αταίριαστο για τα χρόνια του, παίρνει το δρόμο για το σπίτι.

Τ' απόγιομα όλοι στον καφενέ, θα τον προσμένουν με αγωνία. Και νάσου τον στην ώρα του ακριβώς, όπως πάντα, με το ίδιο σκληρό γαδάκι πάντα φορεμένο στο κεφάλι.

«Μα θεόφταστε, μπάρμπα-Νικόλα», τον υποδέχεται πρώτη η γυναίκα του καφετζή, «δεν τ' άκουγες που σου φουγιάζαμε να βγάλεις γιαμά το γαδάκι σου;».

Και τότε ο Νικόλας ο Κοκολέτσος ο γέρο-ζακυνθινός, μ' ένα τήρο αλλοιώτικο από κείνο που έδειχνε ως τα τώρα, αντισπλώνεται – πού βρήκε άραγε τόση δύναμη – και φωναχτά για ν' ακουστεί, όχι μόνο μέσα στο μαγαζί, αλλά κι' απόξω κι' αν υπάρχει τρόπος σ' όλη τη Ζάκυνθο, σ' όλη την Ελλάδα, σ' όλο τον Κόσμο ξεσπάει:

– «Τάκουγα, πως δεν τάκουγα, για κουφάκλο μ' έχεις; Άδα αν δεν το νογός και του λόγου σου, μάθετο τώρα. Πως εγώ ούτε αποδαμένος δεν χαιρετάω την παντέρα των μακαρουνιόζων».

Κι' από τούτη τη μέρα, λίγο πριτά γύρει ο ήλιος, οπού και κοντεύει η ώρα της υποστολής, ο Νικόλας μεγαλόπρεπα, χαμογελώντας με σημασία, αφήνει στη συντροφιά του καφενείου την καλνύχτα του και βαρεί για σπίτι. Η κατοχή μαζί με τ' άλλα του στερεί κι ένα μισάωρο από την φτηνή, την ανέξοδη καθημερινή του... διασκέδαση. Κι' όταν κάνας κολέγας του, του αμολάει καμία σποντούρα, για την πρόωρη, δίδεν αναχώρηση, αυτός, χωρίς να τα βάνει κάτου κι' ακόμα χωρίς να φοβάται κανέναν, έχει έτοιμη πάντα την απάντηση:

– «Εγώ μωρέ, δεν σαλουτάρω την παντιέρα των φασιστάδων».

Αυτό θα βαστάζει μέχρι την παραμονή των Χριστουγέννων, όπου στην ώρα του θα αφήσει το καφενείο, αφού ευχηθεί σ' όλους τα χρόνια πολλά, και του χρόνου. Την επομένη ανήμερα Χριστούγεννα του σαράντα ένα, ο μπάρμπα-Νικόλας ο Κοκολέτσος δεν θα έλθει στον καφενέ. Πριν να χαράξει η άγια ημέρα, η κουρασμένη ψυχή του, πήρε το δρόμο του γυρισμού. Πήγε ξανά στο Δημιουργό της. Και πήγε αγνή, άσπιλη, περήφανη χωρίς να υποταχτεί ποτέ, μήτε στη βία, μήτε στη σκοπιμότητα.

Σαράντης 'Αντίοχος

Σύγχυση άρωμάτων

Εγώ με την πείρα του ζωγράφου
βρίσκω καλύτερη την μεσημβρία.
Το πρόβλημα από την ένταση του φωτός
το ξεπερνά με μια κόλλα χαρτί
στο παράθυρο
που μπορώ και τη μετακινώ
ανάλογα με την περίσταση

ΔΟΜΙΝΙΚΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΞ

Η ΑΓΩΝΙΑ τοῦ πράσινου κάγκελου.
Αἰώνια ἔφηβος μέ πουλιά καί δυ-
σέρωτες.

ΜΕ παράθυρα καί μπαντερίλιες.

ΒΑΡΙΑ ΒΑΡΥΤΑΤΑ τῆς ψυχῆς μου
τά ἔλυτρα κι ὁ ἔξω λαβύρινθος γυρεύει
τό νῆμα του.

Ποῖος θά φέρει τά λύτρα;

ΚΑΜΙΑ ΨΗΦΙΔΑ ἀπό λάθος διάχω-
ρο. Καί τά πιά μελανά καίνε μέσα τό δι-
κό τους

ἀθέατο Ἥλιο.

Επιλογή ἀπό τὴν ἀνέκδοτη ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Σαράντη Αντίοχου «ΠΑΡΑΘΥΡΟ ΣΤΗ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ».
Βιβλία τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὸν «Περίπλου»:

- «Τατουάζ», 1985,
- «Πρελούνια γιὰ τὴ Ζάκυνθο», 1988

ΝΑ ΚΑΙΓΕΣΑΙ ΩΡΑΙΑ καί νά φαίνε-
σαι στήν ἴδια δύσκολη ἀπόσταση ἀπό
τή Γῆ

κι ἀπό τούς οὐρανοῦς.

ΕΜΜΟΝΕΣ ΚΗΛΙΔΕΣ, προσποιητές
διαγραφές.

Τό γυμνό της τό χέρι
NOLI ME TANGERE.

ΑΝΟΧΥΡΩΤΗ ΠΟΛΗ. Μ' ἐξαφανίζουν
περίτεχνα μαζί μέ τά χρώματα. Ὑστε-
ρα μέ τυλίγουν

διάφανοι μουσαμάδες
τῆς Ἀνάστασης.

ΑΠΟ ΤΟ ΒΑΘΟΣ τοῦ Φαγιούμ στά
ὕψη τῆς Ταφῆς. Ἡ γραμμή πού μ'
ένώνει

καί μέ μοιρά-
ΖΕΙ στά δύο.

ΠΤΥΧΕΣ ΠΥΡΑΚΤΩΜΕΝΕΣ κάτω
ἀπ' τόν Ἥλιο τοῦ μεσονυχτίου. Ἡ γνώ-
ση δέν ἀρκεῖ. Διαρκεῖ τό πρόσωπο.

Τό χέρι πού μοῦ δίνεις
παραμένει ἀτελείωτο.

ὅταν τό καλοκαίρι μπαίνει στήν πόλη
τά παιδιά ἔχουνε στραγγάλισει
τ' ὄνειρο
κι εἶναι τά πρόσωπα
κλειστές βεντάλιες

ή ώρα κι ή απόσταση
δέν αλλοιώνουν τή σκιά σου
ρίζα βαθειά πικροδάφνη
πού γονατίζεις τά μάρμαρα

μήλο τής ξριδος
πού παραμορφώθηκες επικίνδυνα
παρελάσεις ασάλευτων
φρούτων
ένα και δύο και ...τρία
ΕΣΑΕΙ και ΤΕΤΕΛΕΣΤΑΙ
σύν/πλήν ύπαρκτός «ό μυχός
τής Έλένης».

ΕΤ

ή τραγωδία όταν φτάνει
στις τελευταίες κερκίδες
στολίζει τά μαλλιά της
μέ πευκοβελόνες

ΟΛΟΓΡΑΦΙΑ του Έρωτα, σκιές μέ
προοπτική. Τά προφίλ τής ήδονής και
τής οδύνης τους έχουνε γίνει ένα. (Δέν
πρόκειται για κιαρο-σκοῦρο).

ΕΤ

ΣΤΑ ΨΗΛΑ ΣΚΑΛΟΥΝΙΑ καίνε ψυ-
χές κι ἀρώματα σκούρων διαλέκτων.
– Ούτε ἴδω; – Ούτε ἴδω;

Φεγγάρι ἀτίθασο – βησιγοθικό.

●

ΓΥΡΙΖΟΝΤΑΣ ἀπ' τ' ἄλλο θέατρο
εἶδαμε τόν ἴδιο ἀρχαῖο μάντη τῆς
παράστασης νά κουβαλεῖ στὸν ὦμο
τό λοφίσκο του πού μᾶς ἐμπόδιζε τή θεά

τῆς αἰμομικτικῆς
χορεύτριας θάλασσας.

●

ΟΜΗΡΗ ΜΝΗΜΗ. Πῶς γιατί – τό
πῶς γιατί, γιά πότε; Ἄπατηλή ψιλη-
ζωή παγιδευμένη πού δέν κρύβεσαι

μέσα σ' ἓνα κομμάτι κεχριμπάρι.

ΕΤ

ΠΡΙΝ ΑΠ' ΟΛΑ γυναῖκες καί μυρω-
δικά (ἐκμυστηρεύσεις τοῦ Μαόμα). Κι
ὅμως -TU, πετράδι γλαφυρό,

νά πεθαίνεις γιατί δέν πεθαίνεις.

●

ΣΠΟΡΟΙ βολβοὶ ἀστρολάβια χρυσ-
σαλίδες. Αὔριο *μανιάνα μανιάνα*.
Τά δικά τους τά πέλαγα

· παστουρμᾶς καί κυδῶνι.

●

ΟΡΟΝΤΗΣ ἢ ΤΑΧΟΣ; Αἰώνιες ἐκ-
τροπές ποταμιῶν, συνευρέσεις
μουσικῶν ἀρωμάτων.

Κι ἐσύ, τόσο δά βυσσινί ἀρα-
βούργημα, στροβιλίζεις ὀλόκλη-
ρη μιά θάλασσα ὄχρες.

ΕΤ

ΕΠΙΚΑΛΥΨΕΙΣ ΟΝΕΙΡΩΝ στά τριάντα-
τρία βάρ της Σιωπής και τό μέλλον άρ-
χίζει νά έγγράφεται. Παρτιτούρα

ένός σώματος άλλου.

ΣΕ ΟΞΕΙΑ ΓΩΝΙΑ. Άνάμεσα σέ δύο
στιγμές μουσικές και τό σώμα της.
Έρατεινή καραντίνα

τοῦ ώριμου κρίνου.

ΚΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ νά περνάει και νά
χάνεται στά μέσα κρύσταλλα. Ένώ
ό άμίλητος Μισισιπής σου σφυρίζει

TU, FOLLOW ME

MARÉMAGNUM. Σεβάχ Ώριγένης Σε-
φαράδ. Στη θέση Τών Ματιών Μαύρες
Τρύπες Καλέμια Σελτζούκων Άγίων //
Χαρακιές Πού Δέ Χωρᾶνε Στόν Ύπνο
Σου...

Στά σημεία π' άνθίζουν τά νερά
νωπό τό πένθος
έπιβάλλει τόν άσβέστη του.

Θάμπωμα τῆς ἀξανάομενης φωτεινότη-
τας. Ἐσωτερική λεπτομέρεια

Πούδενάκούει τῆ φωνή της.

Ἐπιτέλους! Εἶναι ὁ Θεός πού μόνο
Αὐτός φυλάει τά παιδιά τούς τρελούς
τούς

Ποητές καί τούς μεθυσμένους —λέει ὁ
Χόλαν. Πού γνώριζε στή σάρκα του

Τό πόσο ἀδύναμοι εἶναι οἱ φύλακες
ἄγγελοι.

Ἡ νύχτα πού γυρεύεις δέν ὑπάρχει·
εἶναι μιὰ ἄδεια κάπα ἰσπανική

Π' ἀκολουθεῖ τό ἴδιο πάντα δρο-
μολόγιο

Μετ' ἀκριβείας...

Σ' ἀρέσει/δέ σ' ἀρέσει, ἔχω τήν
ὕποψία ὅτι δέν εἶσαι πιά ὁ τοῖχος μά

Τό ποῖημα. Μέ θραύσματα σφηνοει-
δοῦς γραφῆς, πού δέ γυρεύω

Οὔτε μπορῶ ν' ἀποκρυπτογραφήσω.

Τί τά θές... Ἡ Σειρήνα σταματάει νά τραγουδάει

Ὅταν ὁ μαυριδερός μικρός θεός περνάει δεμένος στό κατάρτι.

Χρήση (καί πλύση) τοῦ ὀφθαλμοῦ ὡς ἐμβόλου ἀποκάθαρσης. Προεισαγωγικά τῆς

Τελετουργίας. Μιάς —πῶς νά σέ πῶ;— μηχανικῆς παραδείσου.

Φρεσκαρισμένη ἀνάμνηση μ' ἓνα καθρέπτη πρόσθετο οὐρανό σέ καθαρό

Φυσικό χρῶμα. Ἀρχή τῆς περιδιάβασης πού ἀναιρεῖται ἐκ τῶν πραγμάτων.

Φῶς γαλάζιο στό γαλάζιο φῶς. Μιλεῖ ὁ τοῖχος. Ὑστερα σταματάει καί σέ δέχεται ἡ θάλασσα...

—Μήν παίζεις μέ τό φῶς μου.

*Μάχη Μουζάκη**Τι άγιος θα 'μαι δίχως θαύμα;*

Η Γυναίκα δε γνώριζε ποια ήταν η HELENA. Ή γνώριζε; Λέγανε πως ήρθε από τη Ναμίμπια, απόγονος της σκλάβας που ο καπετάνιος – δε θυμούνται τ' όνομά του – έβγαλε στην «Αχτή των σκλάβων» και την άφησε στην έρημο να βρει οάσεις και νερό να ποτίσει τα καράβια και τους άντρες ναυτικούς. Εκείνη, μια γυναίκα σκλάβα να του φέρει τις πηγές.

Βάδιζε στον ήλιο και τη δίγα, βάδιζε...

Το σκελετό και τα κοχύλια που φορούσε στο λαιμό της, βρήκανε, ύστερα από χρόνια. Και ήτανε, λένε, η προ, προγιαγιά της HELENA.

Η Γυναίκα, κοίταζε τις βαριές πλεξούδες της HELENA, ασημί και λουλακί χρώμα που κυμάπιζαν ταξίδια και ερημιές.

Η HELENA, είχε ένα γέλιο κρυμμένο στα νοσταλγικά της μάπα-αέρα μύθου, θα έλεγα που ξεγελούσε τις καταγωγές.

Μπορεί να ήταν και απόγονος κουρσάρων. Στιγμές στα μάπα της αστράφτανε σπαδιά, αρμένιζαν καράβια.

Η Γυναίκα και η HELENA μοναχικές, άγνωστες, ή γνωστές; περπατούσαν στους δρόμους της ρουφήχτρας χώρας.

Γύρευαν το νούμερο του μετανάστη.

«Είμαι από τη HELLAS, είπε η Γυναίκα. Η λουλακιά και ασημένια πλεξούδα της HELENA, ανέμιζε θαλασσινή αύρα ως τα δικά της βάρη. «Μπορεί να είμαι και από τη Ναμίμπια. Ίσως να γνώρισα την προ, προγιαγιά σου. Αιώνες ταξιδεύω μες στην έρημο του ανθρώπου.

Όλα τα τροχοφόρα κουβαλούσαν τις γυναίκες στο νούμερο του μετανάστη.

«Από την Ιθάκη δεν είσαι HELENA; Κόρη της νοσταλγίας, από την έρημο δεν είσαι;

«Εμένα στο λιμάνι του Σαουδάμπτον με βγάλαν τα καράβια. Από τότε δεν γυρίζουν πίσω. Εσύ γνωρίζεις το ρόδο που φυτρώνει στην HELLAS;» είπε ο μετανάστης.

Οι γυναίκες προχωρούσαν: κατέβαιναν τα σκαλοπάτια του σπιτιού του. Ο μετανάστης, γιθύριζε ανάμεσα στις πλεξούδες κατά τη μεριά της Γυναίκας:

«Άγιε Πατρίκιε! – έτσι θα σε λέω – εσύ έφερες τη HELENA-HELLAS, εδώ».

«Τι σχέση έχει ο Άγιος Πατρίκιος-προστάτης των Ολλανδών, σε τούτη τη χώρα, μαζί μου;» σκεπτόταν η Γυναίκα.

Όταν αποβάλλεις τό ρούχο σου και
μένεις ολόγυμνος όπως ο τύραννος
έκείνος ή ρέξ

Πρός τί τά λελυμένα αινίγματα;

ΕΔΩ ΑΝΑΛΥΕΤΑΙ ΠΑΛΙ ΤΟ ΦΩΣ
ΤΟ ΗΘΟ-ΠΟΙΟ ΣΩΜΑ
ΚΑΙ ΠΑΘΟΣ

Κατέβαιναν...

Μπόχα και σιωπή. Κουτιά σκουπιδιών, μαύρα ή πράσινα; Η Γυναίκα, στη σύγχισή της, μπέρδευε χρώματα και πράγματα.

Η ζωή, λιωμένη λες, στοιβαζόταν στις σακούλες μεριά κι άλλη του διαδρόμου που μάκραινε κι όλο μάκραινε...

Τα βήματα της Γυναίκας και της HELENA δύο. Ο ρυθμός τους, λιτανεία αισθήσεων, εξέπεμπε σήματα τρόμου. Η οροφή του υπογείου, γεμάτη σωλήνες-σύριγγες ναρκωτικών, σωλήνες απόγνωσης, σωλήνες οχρών, κραυγών, δακρύων.

Η κορμοστασιά του προχωρούσε Δρυς.

Η πόρτα: λουκέτα, σύρτες, μπάρες.

Ανοίγει.

Ο χώρος στολισμένος με το καράβι του Οδυσσέα, σύμβολο επιστροφής. Το κεφάλι του Μεγαλέξαντρου, για κατάχτησι. Γιαταγάνια αρματωλών, σπαθιά παλικαριών· όλα φτιαγμένα από πλαστελίνη. Καντήλες, κομπολόγια από το Άγιο Όρος – δε μετρούσαν προσευχές, λαχτάρεις επιστροφής.

Τα καράβια στο Σαουδάμπτον έφερναν μακρινούς λυγμούς της HELLAS που ορφάνευε από τα παιδιά της. Τα δικά του δάκρυα δεν έφτασαν στην πατρίδα, όταν τελείωσε η λαχτάρα της δικής του μάνας.

Άλλοι τη βάλανε στον τάφο...

Άλλοι του στείλανε τα κυδώνια της αυλής του, δεμένα από τα χέρια της να ευωδιάζουν δύμηση.

«Βλέπεις;

Ο ασκός εδώ! Ξέρεις;.. Φυλάω τους ζέφυρους. Κάθε πρωτοχρονιά λευτερώνω μian ανάσα, τη ρουφάω και βγάζω τη σκουριά τούτης της χώρας. Πρώτη γουλιά στο Σαουδάμπτον, ήπια. Έλα να σου δείξω το ακρογιάλι και τον ήλιο της πατρίδας».

Βιτρίνα σε σχήμα παράθυρου. Το ακρογιάλι και ήλιος, ζωγραφισμένα.

Η Γυναίκα λαχτάρισε, κόλλησε λες, πάνω στο μουσαμά. Διαλυόταν μέσα στο χρώμα, νόμιζε πως διαλυόταν. Ήθελε να τα ζωντανέψει, να τους δώσει τη δική της υχή. Μια γινόταν άσπρη κόρη από το Ιόνιο, μια μαύρη από τη Ναμίμπια.

Η HELENA, έσερνε τις πλεξούδες της λυπημένη πάνω στα πράγματα. Σε όλα άφηνε λουλακί αναστέναγμα σαν ανάσα από κοιμητήρια.

Η Γυναίκα την καλούσε σιωπηλά:

«Έλα, να γίνουμε φως! Λίγο από τον ήλιο που σκότωσε την προ, προγιαγιά σου.

Φτάνει μι' αχτίδα για το μετανάστη. Όχι θανατηφόρα, τρυφερή. Το ξέρεις πως υπάρχουν τρυφερές αχτίδες.

Γιατί λες, με συνάντησες στους δρόμους; Εγώ γιατί, λες, σε είδα; Πώς θα βρήσκαμε το νούμερο του μετανάστη δίχως την αχτίδα της ζωής;

HELENA! Πού είσαι; Όχι, μην μπεις! Όχι δεύτερο βάρος μέσα μου. Όχι HELENA, όχι!»

Η φωνή του μετανάστη, συνέφερε τη γυναίκα.

«Έλα να δεις τον αέρα που αναπνέω!»

«Τον αέρα;» σκεφτόταν η Γυναίκα. «Λες να ζωγραφίζει και τον αέρα;»

Στην άκρη της οροφής μια τρύπα, σανίδες, καλώδια – τρόποι δικοί του να μπάζει τον αέρα. Γνωρίζει αυτός πότε έχει λιγότερη κατάρτα. Τον διυλίζει με τη φαντασία του. Έχει μάθει το ειδικό του βάρος. Το σχήμα του σώματός του. Ναι, του σώματός του. Για τούτον το μετανάστη, ο αέρας έχει σώμα, αίμα!

Πολλές φορές, βλέπει το αίμα του αέρα να στάει από τα δικά του μάτια.

Τον δεχόταν όταν ήθελε, τον έδιωχνε όταν γινόταν αδιάντροπος και του έριχνε το γκάζι των εντέρων από τους φωταγωγούς. Τον όριζε, σας λέω, τι νομίζετε; Θα τον άφηνε να μίπει, καλά αποπνιχτικός, όχι και χρισμένο!

«Τον βλέπεις που έρχεται φρέσκος; Ε, δεν τον βλέπεις;» Ρωτούσε τη Γυναίκα.

Η Γυναίκα, ούτε έβλεπε, ούτε αισθανόταν πνοή. Τον κοίταζε και νόμιζε πως η κορμοστασιά του αιμορραγούσε κάτω από την τρύπα του φωταγωγού.

Τον κοίταζε, και μίκραινε σε στάλα μαύρο γάλα, που το πίνουν όσοι δεν αγιάσανε στον πόνο.

Οι πλεξούδες της HELENA, υγρές κηλίδες στο δάπεδο μαζί με την περηφάνια της HELLAS και τη φωνή του μετανάστη;

«Φύγε! Άγιε Πατρίκιε! Πήγαινε... Σε γυρεύουν στις καδέδρες».

Τα κυδώνια ευώδιαζαν, κρεμασμένα στο ταβάνι. Το χόμα της παλιάς αυλής του, φυλαγμένο σε μια γλάστρα, κάτι μουρμούριζε...

Νάτο! Πάλι το λιμάνι του Σαουδάμπτον, άδειο από καράβια, χαμένο στην ομίχλη – δίχως επιστροφή.

Και η Γυναίκα από τη HELLAS-HELENA, ή από τη Ναμίμπια – το ίδιο είναι – φώναζε στη δίγα του μετανάστη:

Κλείσε τα λουκέτα, κλείδωσε τις μπάρες... Έλα! Βρήκα τις πηγές! Ε, τι άγιος θα 'μαι δίχως δαύμα;..

<h1>πόρφυρας</h1> <p>περιοδική έκδοση γραμμάτων-τεχνών</p>	
--	---

Ζήσιμος Χ. Συνοδινός

«Εσπερος» (1881-1889) και «Κλειώ» (1885-1892) Δύο περιοδικά στην ελληνική παροικία της Λειψίας

Ο Ελληνισμός της Διασποράς¹ διαδραμάτισε ένα σημαντικό ρόλο όχι μόνο στον αγώνα της Εθνικής Παλιγγενεσίας² και στις πρώτες προσπάθειες οργάνωσης του νεοσύστατου κράτους, αλλά σε όλη την παραπέρα διαδικασία ανάπτυξης του σύγχρονου ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού³.

Γι' αυτό κρίνουμε αρκετά ενδιαφέρονσα μια ανίχνευση του ιδεολογικού του στίγματος την εποχή της ακμής του, τον ύστερο 19ο αιώνα. Μια τέτοια ευκαιρία, εκτός των άλλων πηγών, μας δίνει ο Ελληνικός Τύπος της Εσπερίας, τηρουμένων βέβαια όλων των αναγκαίων επιφυλάξεων που επιβάλλουν οι χρονικοί περιορισμοί αλλά και οι τοπικοί και πολιτιστικοί προσανατολισμοί του κάθε εντύπου. Όσον αφορά άλλωστε το τελευταίο η περίπτωση του «Εσπέρου» και της «Κλειούς» είναι χαρακτηριστική.

Η Λειψία και η διαμόρφωση της ελληνικής παροικίας

«Η Γεραρά Λειψία και η φιλόμουσος Βρασιλαβία και η καλή Βιέννη γέγοντο τότε αι προσφιλέσταται τοις Έλλησι πόλεις, και εις αυτάς μάλιστα συνέτρεχον πολλοί των ημετέρων ου μόνον χάριν εμπορίας, αλλά και προς του της παιδείας τιμιωτάτου και θεωιάτου χρήματος...»

Σοφοκλής Κ. ο εξ Οικονόμων (1876).

Η γερμανική Λειψία (Leipzig)⁴, από τα τελευταία μεσαιωνικά χρόνια ακόμη, ξεχώρισε σαν εμπορική και πνευματική πόλη της Κεντρικής Ευρώπης⁵. Κτισμένη σε πεδινό, εύφορο τόπο, κοντά στον ποταμό Elster – εκεί που συναντάει τους παραποτάμους του Pleisse και Parthe – πάνω ακριβώς στους δρόμους που συνέδεαν την Ανατολή με τα σημαντικότερα εμπορικά κέντρα του Βορρά και της Δύσης⁶, ταύτισε τη φήμη της με το βιβλίο και την εκδοτική κίνηση από τότε που συγκέντρωσε το ενδιαφέρον των βιβλιοπωλών της Φραγκφούρτης⁷. Ονομαστοί εκδοτικοί οίκοι με έργα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και καταστήματα πιστών αντιγράφων χειρογράφων, μουσικών έργων, πινάκων, χαρακτικών, χαρτών συνεχίζουν μέχρι σήμερα μια παράδοση τεσσάρων περίπου αιώνων.

Όμως η πλούσια κίνηση και η ακμή της δεν οφειλόταν μόνο στο βιβλιεμπόριο. Στις τρεις μεγάλες πανηγύρεις της⁸ – σημαντική αγορά γουναρικών, δερμάτων, βαμβακιού, χαρπιού, βιοτεχνικών και μεταλλουργικών προϊόντων – προσέλκυε κάθε χρόνο ένα τόσο μεγάλο πλήθος Ευρωπαίων ή Οθωμανών υπηκόων εμπόρων που στις καλές εποχές «οι συναλλαγές ανέρχονταν σε εκατομμύρια»⁹.

Στο χάραμα του 18ου αι. πυκνώνουν οι δραστηριότητες των Βαλκανίων Σέρβων, Βλάχων, Αλβανών και Ελλήνων, οι οποίοι με τις συνθήκες του Karlowitz (1699) και Passarowitz (1718), αφού άρθηκαν οι απαγορεύσεις για ελεύθερη αποδημία τους, αποκτούν δικαίωμα εμπορίας στην επικράτεια των Αγβούργων¹⁰. Έτσι έχουν ευκαιρίες για παραπέρα διείσδυση στον υπόλοιπο κεντροευρωπαϊκό χώρο¹¹.

Σύντομα γίνεται αισθητή η παρουσία των Ελλήνων «με τις πολύχρωμες και γραφικές φορεσιές τους» στην πόλη: ήσαν στην αρχή συνήδως Ηπειρώτες και Μακεδόνες από την Καστοριά, τη Σιάτιστα και την Κοζάνη. Το Πανδοχείο μάλιστα που σύχναζαν – από το 1700 και ύστερα – το «Das Griechenhhaus», απετέλεσε τόπο συσπείρωσης και εμπορικής δραστηριότητας όλων των Ελλήνων (διερχομένων και εγκατεστημένων), για περισσότερα από διακόσια χρόνια¹².

Οι Δυτικομακεδόνες και Ηπειρώτες πωλούσαν δέρματα, γουναρικά (καστοριανά σαμούρια), καπνά, σταφίδα, μαλλί, βαμβάκι και τουρκικά νήματα, αγόραζαν δε «υφάσματα Λειψίας», πορσελάνες και διάφορα βιοτεχνικά προϊόντα. Τα ελληνικά είδη κατέληγαν μέσω Λειψίας και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές αγορές¹³.

Το ελληνικό εμπορικό στοιχείο που συγκεντρωνόταν σ' αυτά τα πανηγύρια – χωρίς να προέρχεται αποκλειστικά μόνο από την Οθωμανική Αυτοκρατορία – δεν οργάνωσε μόνιμη εγκατάσταση στην πόλη πριν το 1743, όταν ο Αρχιμανδρίτης Θεόκλητος Πολυειδής «ο πολλές πόλεις της ευσεβεστάτης Ρωσσίας και της πολυσόφου Γερμανίας περιηγησάμενος, εκ Δρέσδης μετακληθείς», σύστησε το πρώτο ορθόδοξο παρεκκλήσιο της Αγίας Τριάδας¹⁴. Μάλλον όμως, η Κοινότητα δεν εμφανίζεται «απηρησιμένη» πριν το 1763¹⁵ (οπότε απευθύνει αναφορά για την εμπορική της δράση στον Εκλέκτορα της Σαξωνίας), ή και αργότερα ακόμη¹⁶.

Η ανάπτυξή της ήταν ραγδαία: από το τέλος του 18ου αι. αποτελούσε ήδη μια από τις πιο δυναμικές και τις πιο οργανωμένες της Ευρώπης μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁷. Την ίδια εποχή ιδρύεται ο ελληνικός ναός του Αγίου Γεωργίου στο Στέγερισεχαους¹⁸ – κοντά στο παλιό δημαρχείο – που διευθύνεται από τριμελή επιτροπή κατά το τυπικό του ομώνυμου ναού της παροικίας της Βιέννης¹⁹.

Στους πρώτους αποίκους προσδέονται οι Έλληνες βαμβακέμποροι και νηματέμποροι του Βρεσλαβίου²⁰, που έρχονται στη Λειψία δυσαστημένοι από τη φορολογική πολιτική του Φρειδερίκου Β', ενώ οι επισκέψεις Μακεδόνων, Ηπειρωτών, Θεσσαλών, ακόμη και νησιωτών (οι Καλύμνιοι λ.χ. πωλούσαν σφουγγάρια), αυξάνονται συνεχώς²¹.

Οι πληροφορίες μας λένε για την καλή φήμη των τολμηρών εκείνων εμπόρων που όταν «δεν εγνώριζον λέξιν γερμανικήν και αν δεν εύρισκον έμπιστον διερμηνέα, εξετέλουν τας διαπραγματεύσεις των δια χειρονομιών», ή για την αίσθηση που προκάλεσε στην πανήγυρη του Πάσχα 1788 η απουσία τους εξαιτίας του Ρωσοτουρκικού πολέμου²².

Στις αρχές του 19ου αι. το ρεύμα συνεχίζεται η κοινότητα αναβαθμίζεται με τον ερχομό κι άλλων εμπορευομένων από την Κεντρική και Βόρεια Ελλάδα (οικογένειες Ναούμ, Παππάδων, Ρίζων, Μουράπιδων)²³, ή σπουδαστών από πολλά ελληνικά μέρη, που ερχόντουσαν να παρακολουθήσουν μαθήματα στο περίφημο Παν/μιο της Λειψίας. Το πνευματικό αυτό ίδρυμα άσκησε μεγάλη επιρροή μυνώντας αρκετούς στις επιστήμες και στις νέες ιδέες²⁴. Ισχυρό κίνητρο για σπουδές στη Γερμανία – στα 1870/80 – ήταν η «υγιειντέρα διδασκαλία και οι μικρότερες δαπάνες» σε σχέση με το Παρίσι και το Λονδίνο²⁵.

Με τα παραπάνω συνδέεται και το σπουδαιότερο χαρακτηριστικό γνώρισμα του Ελληνισμού της πόλης, που είναι η έντονη πνευματική του δράση και ο επηρεασμός του από το έξοχο αυτό κέντρο της γερμανικής κουλτούρας (η Λειψία είχε επωνομασθεί από τους Σάξωνες «Αθήναι παρά τον Πλείσσον» [ποταμός Pleisse]). Εδώ τυπώθηκαν παλαιότερα πολλά έργα Λογίων και Διδασκάλων του Γένους. Αναφέρουμε ενδεικτικά τους Καισάριο Δαπόντε, Ηλία Μηνιάτη, Ευγένιο Βούλγαρη, Νικηφόρο Θεοτόκη, Νικόλαο Μαυροκορδάτο, Χριστόδουλο Παμπλέκη και Δανιήλ Φιλιππίδη²⁶.

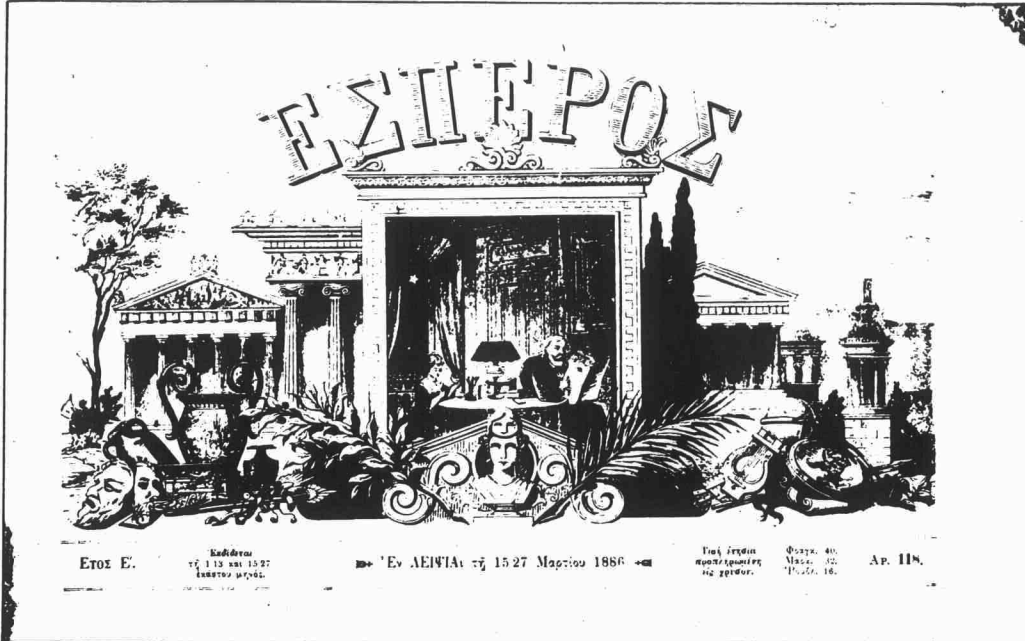
Οι δύο τελευταίοι μάλιστα έζησαν κάποιο διάστημα στη Λειψία. Στον εξαιρετο στοχαστή και νεοτεριστή Χριστόδουλο Παμπλέκη έστησαν μνημείο οι οπαδοί του, μετά το θάνατό του (1793), σε δημόσιο κήπο της πόλης²⁷. Η ίδια η κοινότητα διέθετε δικό της τυπογραφείο. Την εποχή του «Έσπερου» και της «Κλειούς» η πόλη ήταν το κέντρο των περισσότερων ελληνικών εκδόσεων²⁸.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα η Ελληνική Ομογένεια συνέχισε να προοδεύει και να αναπτύσσεται²⁹ τον περασμένο αιώνα, παρά τις κάποιες αντιδράσεις των αυτοχθόνων ή των ανταγωνιστών (όπως οι Εβραίοι). Με αξιοθαύμαστη ενεργητικότητα ξεπερνούσε τις δυσκολίες. Αν οι πανηγύρεις έχασαν την παλιά αίγλη τους (μια που ο ατμός, ο τηλεγράφος, η συγκοινωνιακή ταχύτητα άλλαζαν τους όρους εμπορίου), η κοινωνικοοικονομική και πνευματική κίνηση του μεγάλου αυτού βιομηχανικού κέντρου της Σαξωνίας παρέμενε πολύ ζωηρή³⁰: το εμπόριο γουναρικών, η μεταλλουργία, η υφαντουργία, η τυπογραφία ήσαν κλάδοι που ανθούσαν πάντα. Η πλήρης πολιτικοοικονομική ενοποίηση της Γερμανίας από τον «Σιδηρούν καγκελλάριον» Otto Bismark (1871), συντέλεσε σε μια ξέφρενη ανάπτυξη της³¹.

Η νέα σύνδεση του ελληνικού στοιχείου, που κατά ένα μέρος απομειώνεται από τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο³², αποτελείται τώρα από εμπόρους, καπνοτεχνίτες, εργάτες, γουνεμπόρους³³ και φοιτητές. Άλλωστε αριθμεί στο φθίνοντα 19ο αιώνα μια δυο εκατοντάδες μυριάδες μόνον³⁴. Αυτοί ιδρύουν «Σύνδεσμο Ελλήνων της Λειψίας» (1906) και αργότερα συλλόγους γουνεμπόρων και σπουδαστών³⁵.

ΕΝ ΜΕΛΟΣ ΑΝΤΙΣΤΗΤΩΝ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑ Ε. ΜΕΛΟΣ

«ΕΣΠΕΡΟΣ» Σύγγραμμα Περιοδικόν μετὰ εικόνων δις τοῦ μηνὸς ἐκδιδόμενον, ἐν Λειψίᾳ
Σχῆμα 2ον, Συντάκτης: Δρ ΙΩ. ΠΕΡΒΑΝΟΓΛΩΣ, ἐν Λειψίᾳ Canal-str. 3'

Τόμος Α' :	φυλλάδια	1- 24,	(1/13.5.1881-15/27. 4.1882)	σσ. 384
Τόμος Β' :	»	25- 48,	(1/13.5.1882-15/27. 4.1883)	» 384
Τόμος Γ' :	»	49- 72,	(1/13.5.1883-15/27. 4.1884)	» 384
Τόμος Δ' :	»	73- 96,	(1/13.5.1884-15/27. 4.1885)	» 384
Τόμος Ε' :	»	97-120,	(1/13.5.1885-15/27. 4.1886)	» 384
Τόμος ΣΤ' :	»	121-144,	(1/13.5.1886-15/27. 4.1887)	» 384
Τόμος Ζ' :	»	145-168,	(1/13.5.1887-15/27.10.1888) ²	» 384
Τόμος Η' :	»	169-187,	(1/13.1.1889- 1/13.10.1889) ³	» 304 ⁴

- «Τιμή ἑτησία προπληρωμένη εἰς χρυσόν φράγκ. 40, Μάρκ. 32, Ρούβλ. 16»
- «Χαρτοπωλεῖον Β. Σιγιμουνδου (Berth Siegmund) ἐν Βερολίῳ-Φραγκοφόρτ καὶ Λειψίᾳ: Τύποις Γ. ΔΡΑΓΟΥΛΙΝΟΥ (W. Drugulin) ἐν Λειψίᾳ.
- Φυλλάδια 16 σελίδων, τόμοι ἄδειτοι φρ. 40 & «δεδεμένοι» φρ. 50.

1. Από 13.11.1881 η δ/ση του περιοδικού είναι: Λειψία: Elster Str. 19 & από 13.6.1885 Elster Str. 41.
2. Μέχρι το φύλ. 167 (1/13.4.1888), υπάρχει συνεχής κανονική κυκλοφορία, το φύλ. 168 όμως έχει ημερομηνία Οκτωβρίου 1888. Το τεύχος αυτό είναι το τελευταίο που τυπώνεται στη Λειψία: την ίδια εποχή η έκδοση του «Ε» μεταφέρεται στην Αθήνα.
3. Έκδ. «ἐν Ἀθήναις ὁδ. Ὁμήρου 8, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, τιμὴ ἑτησία προπληρωτέα φρ. 40, ἐν τῷ ἔξωτερικῷ φρ. χρυσά 40», μέχρι το τεύχος 179 (1/13.6.1889) καθώς & το τεύχ. 181 (1/13.7.1889), που ήταν αφιερωμένο στους γάμους του διαδόχου Κων/νου. Τα υπόλοιπα μέχρι το τέλος της έκδοσης «τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου ἐν Ἀθήναις».
4. Μέχρι και το φύλλο Νο 187 που μπορέσαμε να βρούμε, είμαστε σχεδόν σίγουροι για την αποκατάσταση της σειράς (αν και τα τεύχη από το Νο 184 κ.έ. κυκλοφοροῦν ἀχρονολόγητα).

I. Έσπερος

Στη δεκαετία του 1880, όταν στην Ελλάδα συντελούνται τα πρώτα δυναμικά βήματα ανάπτυξης που επέβαλαν οι Τρικούπικές Κυβερνήσεις, στη μικρή μα δραστική παροικία της Λειψίας έκαναν την εμφάνισή τους δύο από τα πιο αξιόλογα περιοδικά της Ελληνικής Διασποράς: ο «Έσπερος»³⁶, το Μάιο του 1881 και πέντε σχεδόν χρόνια μετά η «Κλειώ»³⁷ (Ιαν. 1885). Κυκλοφορούν κάποτε ταυτόχρονα σαν ένα ζευγάρι, «αγωνώντας» το ένα διακριτικά το άλλο³⁸: ο «Έσπερος» περισσότερο λογοτεχνικός, ρωμαλέος, «σοβαρός», η «Κλειώ» πιο δρασερή, ανάλαφρη, «γυναικεία» (στην κυριολεξία), καλλιτεχνική. Και τα δύο διαβάστηκαν αρκετά, αγαπήθηκαν πολύ³⁹ και διαδόθηκαν σ' όλο τον κόσμο, όπου υπήρχαν ελληνικές εμπορικές παροικίες. Και τα δύο κινούνται λίγο-πολύ στο ίδιο πνεύμα με αρκετές ομοιότητες στη μορφή ή τη θεματογραφία: έχουν τα ίδια οράματα, τους ίδιους στόχους και φιλοδοξίες, ακόμη – πολλές φορές – τους ίδιους συνεργάτες. Για τον «Έσπερο», λοιπόν, πρώτα ο λόγος αφού είναι παλαιότερος.

Ο συντάκτης του Ιωάννης Περβάνογλος (1831-1911), γνωστός λόγιος, πολυγράφος μυθιστοριογράφος, θεατρικός συγγραφέας και μεταφραστής⁴⁰ σπεύδει να μας πληροφορήσει ότι ο «Ε» είναι έντυπο με τάση «κυρίως φιλολογική και καλλιτεχνική», με σκοπό «...να πληρώσει η επαισθητή εν τη ημετέρα γλώση έλλειψιν, παρέχον τοις πάσιν ανάγνωσμα τερπνόν άμα και διδακτικόν και προωρισμένον να παρακολουθή και την υλικήν πρόοδον και την διανοητικήν των χρόνων ημών ανάπτυξιν» σύγγραμμα εν γένει και επιμελώς συντεταγμένον και κομψώς νυπρεπισμένον, δυνάμενον σκοπίμως να ευρίσκει επί εκάστης οικογενειακής τραπέζης...». Μάλιστα διαφαίνεται η φιλοδοξία του να καλύψει ένα «κενό» στα ελληνικά γράμματα – την έλλειψη «γραφικών επιδεωρήσεων» – και να επιβληθεί σαν «σύγγραμμα εθνικόν καθ' όλα και την υχλήν και το φρόνημα»⁴¹.

Η έκδοση ήταν πραγματικά εντυπωσιακή, με καλή ποιότητα χαρτί, άγιοι εκτύπωση και πλούσια καλλιτεχνική εμφάνιση. Στα χρόνια εκείνα, άλλωστε, είχε γίνει μεγάλη πρόοδος στις γραφικές τέχνες: έτσι, ο «Ε» αξιοποίησε αποτελεσματικά όλη την πείρα και την υψηλή τεχνολογία των εργαστηρίων της Λειψίας⁴².

Τα μεγάλα τρίσηλα 16σέλιδα φυλλάδια (τεύχη), που κυκλοφορούσαν 2 φορές το μήνα, δονόντουσαν με κομμά αριστουργηματικά περικαλύμματα⁴³ κάθε χρόνο σε πολυτελείς «χρυσοδεμένους» τόμους. Αξίζει να σταθούμε λίγο περισσότερο στην επιμελημένη εμφάνισή του που, σαν εικονογραφημένο έντυπο, απέβλεπε στη διέγερση του αισθητηρίου και την «ευγενεστάτην καλαισθητικήν απόλαυσιν». Δεν είναι λίγοι οι πίνακες ονομαστών ζωγράφων (Bodenhause, Eug. Delacroix,

Ag. Kaufmann, G. Max, J.F. Millet, Roussin ή των δικών μας Νικ. Γύζη και Γεώργ. Ιακωβίδη), που προβάλλουν πανοραμικά στις σελίδες του «ξυλογραφημένοι» από τους Ευρωπαίους μαίτρ του είδους⁴⁴. Ακόμη παραστάσεις, ελληνικά τοπία, φωτογραφίες και σχέδια φτιαγμένα επιτυχώς με τη μέθοδο της ξυλογραφίας (Gravure), συμπληρώνουν το εικαστικό μέρος του περιοδικού. Από τον Γ' τόμο κ.ε. περιλαμβάνει πρόσθετα παραρτήματα εικόνων (αγωνιστές του '21), σύγχρονες προσωπικότητες του ελληνικού και διεθνούς κοινωνικού βίου κ.τ.λ.), όπου εντοπίζεται μια παραπέρα βελτίωση της εικονογραφίας.

Ός προς το περιεχόμενό του τώρα ο «Ε» περιείχε, στο μεγαλύτερο μέρος του, λογοτεχνική ύλη (ποίηση, δράμα, μυθιστόρημα, δοκίμιο), ενώ στα υπόλοιπα άρθρα γενικού πληροφοριακού, εγκυκλοπαιδικού και ερασιτεχνικού χαρακτήρα (συνήθως οι πρώτες και τελευταίες σελίδες κάθε τεύχους). Έτσι η θεματογραφία του ήταν πλούσια και ποικίλη⁴⁵.

Το μυχαγωγικό του πρόσωπο, τέλος, σηματοδοτούσαν γνωμικά, ανέκδοτα, επιστολές, πνευματικά παιχνίδια και σταυρόλεξα, με την τελευταία σελίδα γεμάτη σχεδόν πάντοτε με... διαφημίσεις και μικρές αγγελίες⁴⁶.

Η ξένη ποίηση που δημοσιεύθηκε στις σελίδες του ήταν πολύ αξιόλογη. Κλασικισμός και Ρομαντισμός ανάμεικτος με το γερμανικό ιδανισμό, ρεαλισμός και συμβολισμός συμβιώνουν αρμονικά εκεί, αφού ο «Ε» δεν είναι προσπλωμένος αυστηρά σε κανένα φιλολογικό ρεύμα, ούτε βήμα προβολής κάποιων νέων ιδεών. Έτσι παρακολουθούμε έργα πολλών αναγνωρισμένων ποιητών, Béranger, Bürger, Byron, Dante, Goethe, Heine, Krylov, Leopardi, Lermontov, Longfellow, Maikov, Milton, Moore, Nekrasov, Schiller, Uhland για να αναφέρουμε τους σπουδαιότερους⁴⁷.

Από τους Έλληνες ομολόγους τους στίχους δημοσιεύουν μεταξύ άλλων οι Α.Ρ. Ραγκαβής, Ι.Ρ. Νερουλός, Θ. Ορφανίδης, Αχ. Παράσχος, Κλ. Ραγκαβής, Ηλ. Τανταλίδης, Δ. Βερναρδάκης, Δ. Κόκκος, Πέτρ. Κ. Αποστολίδης (Παύλος Νιρβάνας), Γ.Μ. Βιζυηνός, Γ. Στρατήνης, οι Επτανήσιοι Ανδρ. Τυπ. Λασκαράτος, Λ. Μαβίλης, Π. Ματαράγκας⁴⁸ και επίσης ο Κων. Φ. Καβάφης⁴⁹.

Στην πεζογραφία έχουμε ένα μεγάλο αριθμό διηγημάτων, στη συντριπτική τους πλειοψηφία ξένων συγγραφέων (Ι. Turgeniev, L. Tolstoi, Edm. De Amicis, Pushkin, Krylov, V. Hugo, Alf. Daudet, Conway, Töpfler κ.ά.), ή ανυπόγραφα με την απλή ένδειξη «εκ του γερμανικού», «εκ του γαλλικού», «πολωνικόν», «εκ του αγγλικού» κ.τ.λ. Τα ελληνικά είναι λίγα (Μ. Μαλλιαράκης, Ανδρ. Δαλλαπόρτας), με εξέχοντα τα ιστορικά μυθιστορήματα και δράματα των Ιω. Περβάνογλου και Κλ. Ραγκαβή⁵¹.

Από τις μελέτες που δημοσιεύτηκαν λίγες προξενούν σήμερα το

ενδιαφέρον⁵². Υπάρχουν επίσης αρχαιολογικά άρθρα (Π. Μатарάγκας, Χρ. Παπαδόπουλος και ο αδελφός του εκδόττ Πέτρ. Περβάνογλος), ταξιδιωτικά, πληροφοριακά για νέες εφευρέσεις ή ανακαλύψεις⁵³, ανταποκρίσεις⁵⁴ και σύντομες αναφορές δημοσιογραφικού χαρακτήρα⁵⁵.

Περισσότερα ζωντανά και αξιόλογα πράγματα βρίσκουμε στις «Οικονομικές, Πολιτικές Επιδεωρήσεις», τα «Ψοικίλα» και «Το Γραμματοκιβώτιον» του «Ε» (ειδήσεις της εποχής, στατιστικές από όλο τον κόσμο, κίνηση ευρωπαϊκών χρηματιστηρίων, σχολιασμοί κ.τ.λ.), που καταλαμβάνουν τις τελευταίες σελίδες κάθε τεύχους. Ακόμη και τα ανέκδοτα δίνουν σαφείς ενδείξεις του γούστου, των απλήγειων και νοοτροπιών αυτού του ιδιότυπου κοινωνικού σώματος που συσπειρώνεται γύρω από το περιοδικό, της Ελληνικής δηλαδή Ομογένειας, με την εξαιρετική ζωτικότητα και επιρροή.

Το γλωσσικό ιδίωμα του «Ε» ήταν η απλή καθαρεύουσα, χωρίς ακρότητες και υπερβολές. Η «δημώδης» γλώσσα εμφανίζεται μόνο στους σίχους των Επτανήσιων και στα λίγα δημοτικά ποιήματα που δημοσιεύονται⁵⁶.

Το περιοδικό διέθετε ένα εκτεταμένο δίκτυο διακίνησης, αναπτυγμένο σε τέσσερις ηπείρους, δηλαδή σ' όλα τα σημεία του ορίζοντα όπου υπήρχαν ελληνικές εστίες: Λονδίνο, Λίβερπουλ, Παρίσι και Μασσαλία, Τερνέστη, Παβία, Πρίντζι, Βιέννη και Βουδαπέστη, Βραϊλα, Βουκουρέστι, Πετρούπολη, Μόσχα και Οδησός, Αλεξάνδρεια, Τύνιδα και Κύπρος, Μ. Ανατολή, Καλκούτα και Ν. Υόρκη αναφέρονται μόνον ενδεικτικά⁵⁷.

Η επίκαιρη θέση της Λειψίας (μεγάλος σιδηροδρομικός κόμβος), διευκόλυνε το έργο της ταχυδρομικής αποστολής και διεκπεραίωσης, που έπαιρνε «αληθώς επικές διαστάσεις». Όμως ο αριθμός των συνδρομητών του δεν φαίνεται να ήταν πολύ μεγάλος παρ' όλη τη διασπορά και ποικιλία τους⁵⁸.

Είναι προφανές, λοιπόν, ότι ο «Ε» απευθυνόταν σ' ένα κοινό πολυρρυθμικό ως προς τις γεωγραφικές και πολιτικές δομές, που βίωνε μια ιδιόμορφη αντιφατική ιδεολογία (κράμα εθνικισμού και αλτρωτισμού, μεταπρατισμού και επιχειρηματικού διεθνισμού)⁵⁹. Γι' αυτό έχει κοσμοπολίτικο χαρακτήρα και η θεματογραφία του καλύπτει ευρύτατους γεωγραφικούς χώρους⁶⁰. Επίσης διαπνέεται από τις ιδέες της φιλανθρωπίας και ευεργεσίας του παροικιακού Ελληνισμού⁶¹.

Μετά τον Οκτώβριο του 1888 ο Περβάνογλος φέρνει τον «Εσπερο» στην Αθήνα⁶², όπου τυπώνει – αρχίζοντας τον επόμενο χρόνο – τα τεύχη του τελευταίου τόμου σε ελληνικά τυπογραφικά καταστήματα. Χάρη στην ικανότητα και τον εξοπλισμό των οίκων του Ανέστη Κωνσταντινίδη και μετά του Π.Δ. Σακέλλαριου⁶³, το περιοδικό καταφέρ-

νει να διατηρήσει την παλιά του ποιότητα στα υλικά και τεχνικά του χαρακτηριστικά⁶⁴ με εξαίρεση το χαρτί, που γίνεται κάπως ευτελέστερο⁶⁵.

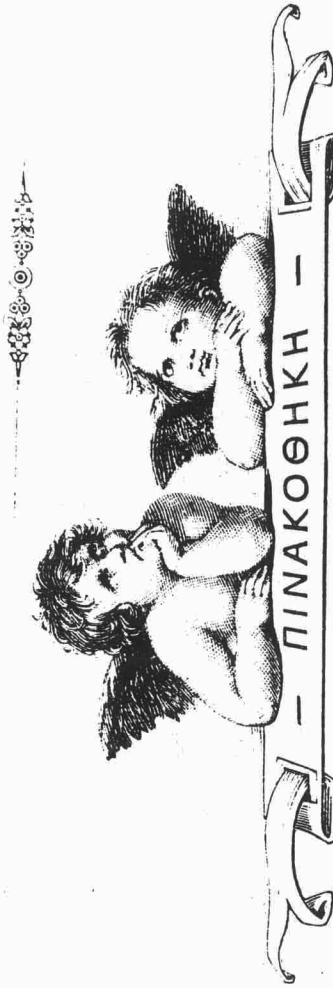
Η έκδοση διακόπτεται ξαφνικά τον Οκτώβριο-Νοέμβριο 1889, χωρίς καμιά ιδιαίτερη μνεία σε προηγούμενα φύλλα, μάλιστα μένουν στη μέση άρθρα που ήταν σε συνέχεια (Ένα αγγλικό διήγημα και ο «Σιλντ Αρόλδος» (Childe Harold) άσμα 3ο, του Λόρδου Βύρωνα). Ο τελευταίος Η' τόμος, πιο «ελληνοκεντρικός», παρέχει μπηδαμινές ενδείξεις για τα όρια και τη βιωσιμότητα του «Ε». Η διαφαινόμενη όμως κόπωση, η έλλειψη ανανέωσης στη θεματική του, ο ανταγωνισμός⁶⁶ και οι πρόσθετες εκδοτικές δυσκολίες στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με την αποκόλλησή του από το χώρο που τον εξέδρευε (Λειψία και Ελληνική Ομογένεια), πρέπει να αποτελούν τους σοβαρότερους λόγους του σβυσίματός του.

II. Κλειώ

Αρχές του 1885 κυκλοφορεί μια άλλη ελληνόγλωσση επιθεώρηση στη Λειψία. Είναι η «Κλειώ»⁶⁷. Εικονογραφημένη κι αυτή, δίσηπλη, οικογενειακή και ποικίλης ύλης. Εκδότης της υπογράφει ο Π.Δ. Ζύγουρης.

Γενικά οι στόχοι της είναι παρόμοιοι με του «Εσπερου»: «...μετάδοσις παντός ωφελίμου άμα και τερπνού... προς πάσαν τάξιν και ηλικίαν αναγνωστών αποτεινομένη... απλή ηχώ της εν Ευρώπη διανοητικής κινήσεως, οικεία προς τους φίλους της τέχνης δια της εκλογής των συγγενεστέρων προς τα ημέτερα ήδη, την θρησκείαν, την ιστορίαν ξένων αριστοτεχνημάτων, προσφιλής εν πάση οικογενεία ένεκα προσπνούς ερμηνείας των δημωδών διδαγμάτων της επιστήμης, των παντοίων εφευρέσεων, της οικιακής οικονομίας και της σκοπίμου συστάσεως των σεμνοτέρων συρμών...».

Ως προς τα τεχνικά της στοιχεία, τις παραστάσεις, τη γενικότερη εξωτερική της εμφάνιση είναι πανομοιότυπη σχεδόν με τον «Ε». Το κομψότερο σχήμα, η καλαισθησία σε συνδυασμό με την άριστη εικονογράφηση την αναδείχνουν σε αληθινό καλλιτεχνικό μουσείο, «λαμπρότατον κόσμημα... αναπληρωτής το καλλιτεχνικώτατον και συγχρόνως ευωνότατον πάντων των ελληνικών περιοδικών αναγνωσμάτων...», όπως διατείνονται, δικαιολογημένα, οι υπεύθυνοι της έκδοσης. Στα μεγάλα, επιμελημένα σαλόνια της εκδένονται – σε επιτηδευμένες ξυλογραφίες – πίνακες και σχέδια διακεκριμένων δημιουργών όπως των Bodenhausem, Edm. Canoldt, W. Kray, G. Max, Murillo, C. Von Piloty, Raffaello Santi, O. Seitz, Da Volterra⁶⁸ και των σπουδαίων Ελλήνων Γύζη-Ιακωβίδη, κορυφαίων εκπροσώπων της ζωγραφικής Σχολής του Μονάχου⁶⁹.

Από το 1887 αναγγέλλει βελτιώσεις των εικόνων και συστηματική παρουσίαση (με προσωπογραφίες, βιογραφικά σημειώματα) ελληνικών και ξένων προσωπικοτήτων⁷⁰, ενώ από τον ΣΤ τόμο (1890) παρατηρούμε καλλιτεχνική τελειοποίηση και σποραδικά διχρωμία⁷¹.

Η στάση των τευχών κάθε χρονιάς γινόταν με πολυτελή χρυσοποίκιλτα, πολύχρωμα («επί ουρανοχρώου υφάσματος») ή ελαιόχρωμα περικαλύμματα, που έφεραν παράσταση της Μούσας της Ιστορίας, ήσαν δε έργα αξιοθαύμαστα⁷².

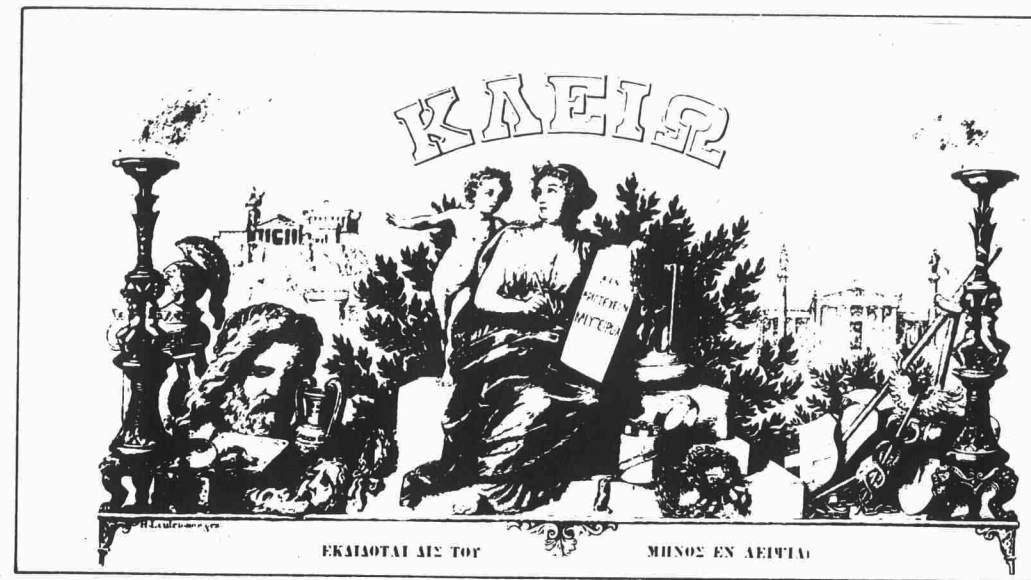
Η «Κλειώ», σαν περιοδικό προσανατολισμένο σταθερά προς το πλατύ αναγνωστικό κοινό κάθε ηλικίας⁷³, περιείχε άρθρα με καταπληκτική θεματική ποικιλία⁷⁴. Ήταν ένα λαϊκό καλειδοσκόπιο για τα γράμματα, τις τέχνες και τις επιστήμες.

Όλη η πνευματική κίνηση της Δύσης περνούσε στις σελίδες της κατάλληλα διασκευασμένη ή απλουστευμένη (ανθολογίες, εκλογές, περιλήψεις, μεταφράσεις ή παραφράσεις από ξένα βιβλία, περιοδικά και άλλα ομόλογα έντυπα)⁷⁵. Εξίσου πλούσια ήταν και η ελληνική πνευματική συνεισφορά (κυρίως φιλολογική), που απολάμβανε, όπως ήταν φυσικό, προνομιακή μεταχείριση από τον εκδότη.

Ένα εξαιρετικό διακριτικό γνώρισμα του περιοδικού ήταν και η στάση του απέναντι στη γυναίκα. Χωρίς να είναι αποκλειστικά γυναικείου χαρακτήρα αφιέρωνε συχνά αρκετές σελίδες του σε θέματα που την αφορούσαν (διαχείριση σπιτιού, φροντίδα και ανατροφή των παιδιών, ανακαλύψεις-νέα μηχανήματα οικοσκευής κ.ά.).

Μετέδιδε στις Ελληνίδες αναγνώστριές του τη μόδα («συρμούς»)⁷⁶, την προβληματική και τον απόηχο της γυναικείας κοινωνικής συμπεριφοράς στην Ευρώπη, επισημαίνοντας παράλληλα τις κατακτήσεις – λιγοστά μεμονωμένα «φωτεινά παραδείγματα» ακόμη – του ασθενούς φύλου απ' όλο τον κόσμο στα γράμματα, την επιστήμη και τις τέχνες⁷⁷. Όλα αυτά σχετίζονται βέβαια με τις κοσμογονικές αλλαγές της ελληνικής κοινωνίας στις δύο τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα, που οδήγησαν στην αναβάθμιση του γυναικείου ρόλου και την αλλαγή της στάσης του κοινωνικού συνόλου απέναντί της⁷⁸. Έτσι η «Κλειώ», πριν η «Εφημερίς των Κυριών» της Καλλιρόης Παρέν αναπτύξει την κοινωνική συνείδηση των γυναικών στην Ελλάδα⁷⁹, μίλησε τίμια και σεμνά για τη δράση, τις προσδοκίες και τις φιλοδοξίες τους⁸⁰. Γι' αυτό είχε την ανάλογη ανταπόκριση στις νέες, τις μητέρες, τις νοικοκυρές, ενώ αρκετά άρθρα της γράφονταν από γυναίκες συνεργάτιδες⁸¹.

Η ποίηση – για ν' αναφερόμαστε στα κείμενα – κατέχει πολύ μικρό μέρος στην ύλη της⁸². Είναι σχεδόν όλη ελληνική, με δεσπόζουσα τη γενιά του 1880 (Κ. Παλαμάς, Ιω. Πολέμης, Γ. Δροσίνης, Δ. Κόκκος, Αριστομ. Προβελέγγιος) και τους Φαναριώτες-Ρομαντικούς (Α.Ρ. Ραγκαβής, Κλ. Ραγκαβής, Αχ. Παράσχος, Κων. Σκόκος). Υπάρχουν, επί-

«ΚΛΕΙΩ» Σύγγραμμα Περιοδικόν μετά εικόνων εκδιδόμενον δις τοῦ μηνός. 'Εν Λειγίᾳ»
Σχῆμα 4ον, 'Εκδότης: Π.Δ. ΖΥΓΟΥΡΗΣ¹

Τόμος Α' :	φυλλάδια 1- 24,	(1/13.1.1885-15/27.12.1885)	σσ. 352
Τόμος Β' :	» 25- 48,	(1/13.1.1886-15/27.12.1886)	» 368
Τόμος Γ' :	» 1(49)-24(72),	(1/13.1.1887-15/27.12.1887)	» 380
Τόμος Δ' :	» 1(73)-23/24(95/96),	(1/13.1.1888-15/27.12.1888)	» 378
Τόμος Ε' :	» 1(97)-24(120),	(1/13.1.1889-15/27.12.1889) ²	» 380
Τόμος ΣΤ' :	» 1(121)-23/24(143/144),	(1/13.4.1890-1/13 & 15/27.3.1891) ³	» 372
Τόμος Ζ' :	» 1(145)-21/22(165/166),	(1/13.4.1891-1/13 & 15/27.2.1892)	» 344

- «Συνδρομή, άρχομένη από 1 'Ιανουαρίου & 1 'Ιουλίου εκάστου έτους, έξάμνος μόνον και προπληρωτέα' πανταχού φράγκ. χρ. 10 ή μάρκ. 8».
- «Τύποις Bar & Hermann έν Λειγία – Χάρτης έκ της Neue Papiermanufaktur έν Στρασβούργω – Μελάνη Frey & Sening, έν Λειγία». Στον ΣΤ Τόμο αλλαγή τυπογραφείου: «Έκ του Τυπογραφείου και του στοιχειοτυπείου διά τάς ανατολικάς γλώσσας Γ. ΔΡΑΓΟΥΛΙΝΟΥ έν Λειγία». Από 1 'Απριλ. 1891, φύλλ. 1(145) «Χάρτης έκ των καταστημάτων του κ. Edm. Obst έν Λειγία».
- Φυλλάδια 16 σελίδων.

1. Στα φυλλάδια Νο 2(15/27 Ιαν. 1885) έως και 5(1/13 Μαρτ. 1885), εμφανίζεται σαν εκδότης ο Π. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΖΥΓΟΥΡΗΣ.
2. Από το φύλλ. 13(109) του Ε' Τόμου (1/13.7.1889), η τιμή αυξήθηκε: «Συνδρομή, άρχομένη από 1 'Ιανουαρίου & 1 'Ιουλίου εκάστου έτους, έξάμνος μόνον και προπληρωτέα' πανταχού φράγκ. χρ. 12 & 1/2 ή μάρκ. 10».
3. Από αρχή ΣΤ Τόμου: «Περίοδος Β': Συνδρομή άρχομένη από 1 'Απριλίου εκάστου έτους έτσοία μόν φρ. χρ. 25 έξάμνος δέ φρ. χρ. 12 & 1/2».

ΤΟ ΝΕΟ ΜΕΓΑΛΟ ΚΤΙΒΙΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ.

σης, ποιήματα Επτανησίων (Γερ. Μαρκοράς, Δ. Ηλιακόπουλος), «Δημοτικά άσματα» και παροιμίες⁸³.

Παρ' όλες τις προτροπές και τον ασφυκτικό κλοιό των Ραγκαβίδων («Κ» τόμ. Γ', σελ. 130, τόμ. ΣΤ', 34-36, τόμ. Ζ', 322), η «Κ» ήταν ανοικτή στη δημοτική γλώσσα της ποίησης. Οι ελάχιστοι ξένοι μεταφρασμένοι σίχοι ήταν των Fr. Corrie, A. Daudet, V. Hugo και Schiller.

Στην πεζογραφία έχουμε το αντίστροφο φαινόμενο. Αν εξαιρέσουμε τα λιγοστά διηγήματα των Στυλ. Οικονόμου, Αριστ. Κουρτίδη και τα κείμενα του Σπυρίδωνα Παγανέλη, όλα τα διηγήματα και μυθιστορήματα ήταν ξένων συγγραφέων, σπουδαίων εκπροσώπων του ευρωπαϊκού ρεαλισμού, του νεοκλασικισμού και του νατουραλισμού (Iv. Turgeniev, Ed. De Amicis, I.I. Krassevsky, Chamisso, J. Maurice, Ern. Heiberg, A. Tchekhov, N.S. Lieskov, B. Björson, R.L. Stevenson κ.ά.)⁸⁴. Πολλά πεζογραφήματα έχουν, όπως στον «Ε», απλά την ένδειξη «εκ του γερμανικού», «αμερικανικόν», «εκ του γαλλικού». Από τα ιστορικά και αρχαιολογικά δοκίμια ξεχωρίζουν μερικά του Κων. Παπαρρηγόπουλου, του Ειρ. Ασώπιου, Νεοκλ. Καζάζη, Σπυρ. Παγανέλη, Χρ. Παπαδόπουλου, Ευγ. Ζωμαρίδη κ.ά.⁸⁵.

Πολύ πλούσια είναι ακόμα η αρθρογραφία σε θέματα σύγχρονα, επιστημονικά, καλλιτεχνικά, κοινωνικά και ηθικο-θρησκευτικά. Εκτός από τα ενυπόγραφα από σημαντικές προσωπικότητες του πνεύματος (Κ. Παπαρρηγόπουλος, Α.Ρ. Ραγκαβής, Γρ. Βερναρδάκης, Μιχ. Μπτσάκης, Χαρ. Άννινος, Αηγσ. Γιαννόπουλος, Ι. Ισιδώριδης Σκυλίσης, Κων. Καβάφης, Άγγ. Βλάχος, Εδ. Έγγελ, Γρ. Γώγος, Zola, Flammariou)⁸⁶, πολλά άλλα υπογράφονται με ψευδώνυμα⁸⁷.

Αναφορές δημοσιογραφικού χαρακτήρα για τον ελληνικό χώρο και ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τα πράγματα στη χώρα, μας δίνουν οι Αριστοτ. Π. Κουρτίδης, Χαρ. Άννινος, Αλέξ. Ρ. Ραγκαβής κ.ά.⁸⁸, ήταν άλλωστε η εποχή του έντονου ενδιαφέροντος της Ομογένειας για τις ελληνικές εξελίξεις. Ήδη από την προηγούμενη δεκαετία είχε αρχίσει η αναδίπλωση και επένδυση του μεγάλου παροικιακού κεφαλαίου στην πατρίδα⁸⁹.

Τα ταξιδιωτικά, οι στατιστικές πληροφορίες, οι ανακαλύψεις και τα γενικά μορφωτικά κείμενα⁹⁰ είναι πάρα πολλά, αφού η «Κ» ενδιαφερόταν «περί παντός του επιστητού»⁹¹.

Η γλώσσα της είναι η απλή καθαρεύουσα και η μεικτή. Συμμεριζόμενη την κοραϊκή «μέση» λύση υποστηρίζει μια γλώσσα «γλαφυρά, ορθή και τοις πάσι καταληπτή»⁹².

Η έκδοση της «Κ» – έργο μεγάλο, πολυδάπανο –⁹³ ολοκληρώνεται με τη διακίνησή της, που αντιμετωπίζει τα ίδια σχεδόν προβλήματα με τον «Ε». Δηλαδή τη μεγάλη διασπορά των αναγνωστών «εις όλας τας ηπείρους της υδρογείου μηδέ της Αυστραλίας εξαιρουμένης» και την καθυστέρηση στις συνδρομές. Έφθανε από τη Λισσαβόνα με-

χρι τη Μανίλα των Φιλιππίνων και από το Λίβερπουλ και τη Μόσχα μέχρι την αφρικανική Ζανζιβάρη, το Μπουένος Άιρες και τη Μελβούρνη⁹⁴, αποστάσεις τρομακτικές που δικαιολογούσαν πολλές φορές τις καθυστερήσεις και από τα δύο μέρη.

Γρήγορα έγινε αγαπητή από πολύ κόσμο και εισέπραξε ευνοϊκές κριτικές από την ελληνική δημοσιογραφία (Τόμ. Β', σελ. 368, Γ' 380, ΣΤ' 248). Θεσπίζει κι αυτή λαχείο με δώρο τους προηγούμενους τόμους (1889 και 1892), για να παροτρύνει τους συνδρομητές στην πληρωμή της συνδρομής τους, όπως επίσης στρέφεται (από το 1890) περισσότερο προς το τερπνό και γυχαγωγικό, για να επεκτείνει κι άλλο το κοινό της⁹⁵.

Με την ολοκλήρωση του εβδόμου τόμου η «Κ» σταμάτησε την κυκλοφορία της, μάλλον απότομα κι ενώ προετοίμαζε, λίγο πριν το τέλος, «σπουδαιότητας βελτιώσεις» και αύξηση της τιμής της σε 15 και 30 χρυσά φράγκα για εξαμηνιαία και ετήσια συνδρομή αντίστοιχα (Τόμ. Ζ', 320). Η κίνηση αυτή για αύξηση της τιμής της ίσως σηματοδοτεί και την κύρια αιτία της διακοπής της: το χρόνιο οικονομικό πρόβλημα που συντηρούσαν οι φιλόδοξοι στόχοι της.

ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ (1881-1892)

ΕΤΟΣ	ΔΙΕΘΝΗ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΕΛΛΗΝΙΚΑ	ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ – ΓΡΑΜΜΑΤΑ
1881	Τριμερής συμφωνία Αυστροουγγαρίας, Γερμανίας & Ρωσίας – Δολοφονία Τσάρου Αλεξάνδρου Β' – Νόμος για τους αγρότες (Land Act) στην Αγγλία.	Προσάρτηση Θεσσαλίας & περιοχής Άρτας στην Ελλάδα – Αρχή εκτεταμένου εξωτερ. δανεισμού της Τρικουπικής Περιόδου.	Πρώτος ηλεκτρ. σιδηρόδρομος (Siemens) – Ίγνεν: «Βρυκόλακες» – Αχ. Παράσχος: «Ποιήματα» – Μαρτινέγκου: «Η μήτηρ μου».
1882	«Τριπλή συμμαχία» Γερμανίας, Αυστροουγγαρίας, Ιταλίας – Στρατιωτ. επέμβαση των Άγγλων στην Αίγυπτο – Οικονομική ύφεση σε Γερμανία, Αγγλία, ΗΠΑ (μέχρι το 1886).	Πρωθυπουργός Χ. Τρικούπης (1882-1885) – Αρχίζει η κατασκευή σιδηροδρ. γραμμής Πειραιά-Αθήνας-Πελοποννήσου – Έργα Κωπαΐδας – Έναρξη κατασκευής διώρυγας Κορίνθου – Ίδρυση Τράπεζας Ηπειροθεσσαλίας (Α. Συγγρός) – Οριστική είσοδος της χώρας στη νομισματική «Λατινική Ένωση» – Νέα δραχμή.	Ανακάλυψη βάκιλλου φυματίωσης (Koch) – G. de Maupassant: «Une Vie» – Ο Γ. Σουρός αρχίζει την έκδοση του «Ρωμού» – Κόντος: «Γλωσσικές παρατηρήσεις» – Αλ. Παπαδιαμάντης: «Οι έμποροι των Εθνών».
1883	Γερμανική αποικιακή επέκταση στη Ν.Δ. Αφρική – Πρώτες μαρξιστικές ομάδες στη Ρωσία (Γλεχάνωφ).	Οικονομική κρίση στην Ελλάδα.	Fr. Nietzsche: «Also Sprach Zarathustra» – Γ. Βιζυηνός: «Διηγήματα» – Π. Πανάς: «Έργα Αργίας» – Ιω. Πολέμης: «Ποιήματα».

ΕΤΟΣ	ΔΙΕΘΝΗ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΕΛΛΗΝΙΚΑ	ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ – ΓΡΑΜΜΑΤΑ
1884	Επέκταση δικαιώματος γήφου στα 3/4 των ανδρών στην Αγγλία – Διεθνής αποικιακή συνθήκη για την Αφρική – Πρόγραμμα κοινωνικής νομοθεσίας του Βίμαρκ στη Γερμανία.	Νέο δασμολόγιο Χαρ. Τρικούπη.	J. Moreas: «Les Sytes» – Γ. Δροσίνης: «Ειδύλλια» – Δ. Βερναρδάκης: «Ψευδοαπικισμού Έλεγχος» – Χατζηδάκης: «Μελέτη επί της Νέας Ελληνικής».
1885	Γερμανική εξάπλωση στον Ειρηνικό – Διεθνής διάσκεψη για τις αποικίες στο Βερολίνο – Η Βουλγαρία προσαρτά την Ανατ. Ρωμυλία.	Αναγκαστική κυκλοφορία χαρτονομίσματος υποτίμησης της δραχμής – Κυβέρνηση & «Ειρηνόπολεμος» Θ. Δεληγιάννη.	Το πρώτο αυτοκίνητο (K. Benz) – Αντιλυσικό εμβόλιο (Pasteur) – Εφαρμογή λινοτυπίας & μονοτυπίας στην εκτύπωση – Em. Zola: «Germinal» – Maupassant: «Bel ami» – Ανδρ. Καρκαβίτσας, πρώτα διηγήματα – Α. Παπαδιαμάντης: «Χρήστος Μπλιώνης» – Ο Πλ. Δρακούλης αρχίζει την έκδοση του «Άρδην».
1886	Ματωμένη Πρωτομαγιά στο Σικάγο – Βουλγαρικό Ζήτημα.	Αγγλογαλλικός αποκλεισμός Πειραιά – Ολοκλήρωση σιδηροδρ. δικτύου Βόλου-Λάρισσας.	Βενζινοκίνητο αυτοκίνητο μεγάλης ταχύτητας (Γερμανός G. Daimler) – Rimbeaud: «Les Illuminations» – Ψυχάρης: «Essais de Grammaire Historique Neogrecque» – Ανδρ. Λασκαράτος: «Ίδου ο άνθρωπος» – Κ. Παλαμάς: «Τα τραγούδια της πατρίδας μου» – Θάνατος του Θ. Ορφανίδη.
1887	Διεθνής εργατική συνδιάσκεψη στο Παρίσι.	Αποπεράτωση σιδηρ. δικτύου Πειραιά-Πάτρας – Ανορθωτικό πρόγραμμα Χ. Τρικούπη (1887-1890) – Μεγάλη απεργία Λαυρίου.	St. Mallarmé: «Poèmes».
1888	Ίδρυση του Κόμματος Εργασίας στην Αγγλία.	Κρίση ελληνικής βιομηχανίας – Εγκαίνια Ζαπτείου Μεγάρου.	Ανακάλυψη ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων από τον Γερμανό Hertz – Hamsun: «Η Πείνα» – Ψυχάρης: «Το ταξίδι μου» – Ιω. Πολέμης: «Χειμώνανθοι» – Ολοκλήρωση νέας έκδοσης της «Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους» του Κων. Παπαρηγόπουλου.

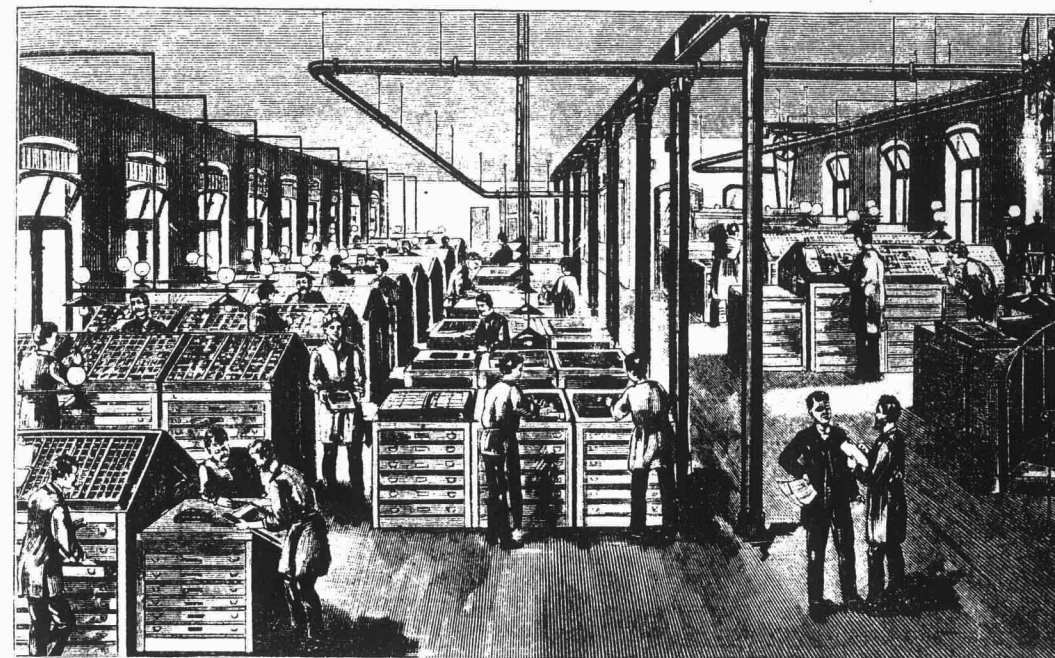
ΕΤΟΣ	ΔΙΕΘΝΗ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΕΛΛΗΝΙΚΑ	ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ – ΓΡΑΜΜΑΤΑ
1889	Ίδρυση «Δευτέρας Διεθνούς» (έδρα Βρυξέλες) – Καθιέρωση της Πρωτομαγιάς σαν εργατικής γιορτής – Σκάνδαλο Παναμά (1889-1893).	Κρητική Επανάσταση – Σπουδές διαδόχου Κων/νου σε Λειψία & Βερολίνο γάμος του στην Αθήνα με Σοφία Hohenzollern, αδελφή του Γερμανού αυτοκράτορα.	Πύργος του Άιφελ – Α' Φιλαδέλφειος Διαγωνισμός – Έκδοση «Απάντων των Φιλολογικών» (19 τόμοι) του Α.Ρ. Ραγκαβή – Δ. Κορομπλάς: «Η τύχη της Μαρούλας» – Αλ. Πάλλης: «Τραγουδάκια για παιδιά» – Ο Ιάκωβος Πολυλάς μεταφράζει τον «Άμλετ».
1890	Παραίτηση Βίμαρκ – Weltpolitik του Γουλιέλμου Β' – Αγγλογερμανικός συμβιβασμός στην Α. Αφρική – Αρχίζει η κυκλική ύφεση της γερμ. οικονομίας (μέχρι το 1896) – Οικονομική κρίση στις ΗΠΑ – Αρχή της προσέγγισης Ρωσίας & Γαλλίας – Ίδρυση Παγερμανικής Ομοσπονδίας – Ίδρυση Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Γερμανίας (S.P.D.).	Έναρξη της κατασκευής της διεθνούς σιδηροδρομικής γραμμής Πειραιά-Λάρισσας & επέκταση δικτύου Πελοποννήσου – Αποστολή Law & Roux στην Ελλάδα για εξέταση της οικονομικής της κατάστασης ενόψει ξένης δανειοδότησης.	Κ. Παλαμάς: «Τα μάτια της γυχής μου» – Γερ. Μαρκοράς: «Ποιητικά έργα» – Μ. Μπιστάκης: «Εις Αθηναίος χρυσοθήρας» – Μετάφραση της Ιλιάδας από τον Πολυλά.
1891	Αγροτική κρίση, λιμός & χολέρα στη Ρωσία – Σοσιαλδημοκρατικό συνέδριο & Πρόγραμμα Ερφούρτης (επιτροπή Engels).		O. Wilde: «The Picture of Dorian Gray» – T. Hardy: «Tess of the D' Urbervilles» – Κ. Καβάφης: «Κτίσται» – Κ. Παλαμάς: «Θάνατος παληκαριού» – Κ. Κρυστάλλης: «Αγροτικά».
1892		Νέα κυβέρνηση Τρικούπη.	Ανακάλυψη Νητζελομηχανής από τον Γερμανό Rudolf Diesel – Ηλεκτρόνιο (Ολλανδός Lorenz) – Κ. Κρυστάλλης: «Τραγούδια του θουνού και της στάνης» – Κορομπλάς: «Αγαπητικός της Βοσκοπούλας» – Ιάκ. Πολυλάς: «Η φιλολογική μας γλώσσα» – Θάνατος του Α.Ρ. Ραγκαβή.

Από 1871-1914: περίοδος αποικιακών και ιμπεριαλιστικών επεκτάσεων των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων.

Από 1873-1896: μεγάλη οικονομική κρίση στην ευρωπαϊκή οικονομία ή «μακροχρόνια πτώση των τιμών».

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για την ουσιαστική διαφορά «νεοελληνικών παροικιών» και «ελληνικού μεταναστευτικού ρεύματος» βλέπε Νίκου Ψυρούκη: «Το νεοελληνικό παροικιακό φαινόμενο», Αθήνα 1974, σελ. 33 κ.έ.
 2. Βλ. Ν. Τωμαδάκη: «Η συμβολή των ελληνικών κοινοτήτων του εξωτερικού στον αγώνα της Ελευθερίας», Αθήνα 1953. Ν. Μουζέλη: «Νεοελληνική κοινωνία: όψεις υποανάπτυξης», β' έκδ., Αθήνα 1978, σελ. 30-31, καθώς και Richard Clogg: «The greek mercantile bourgeoisie: Progressive or reactionary?» στο «Balkan society in the age of Greek Independence» (Edit. R. Clogg), London 1981, σελ. 85-110.
 3. Πολλοί σύγχρονοι μελετητές εξετάζουν το ζήτημα του Παροικιακού Ελληνισμού με βάση τη θεωρία «Κέντρου-Περιφέρειας». Στις εργασίες αυτές προβάλλεται ο παροικιακός παράγοντας σαν καθοριστικός στην εξέλιξη του νέου ελληνικού κράτους και του εξαρτημένου περιφερειακού του ρόλου στο διεθνές καπιταλιστικό σύστημα. Ενδεικτικά αναφέρονται οι σπουδαιότερες:
 - Κων. Τσουκαλά: «Εξάρτηση και Αναπαραγωγή: ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα 1830-1922», Αθήνα 1977, δ' έκδ. 1985, σελ. 47-56, 269-388 κ.τ.λ. και «Κοινωνική ανάπτυξη και Κράτος: η συγκρότηση του Δημοσίου Χώρου στην Ελλάδα», Αθήνα 1981, σελ. 177-180, 228/29, 236-238.
 - Γ. Δερτιλή: «Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση 1880-1909», Αθήνα 1977, γ' έκδ. 1985, σελ. 55-80, 104/5, 163-65, 216-17.
 - «Ελληνική Οικονομία (1830-1910) και βιομηχανική επανάσταση», Αθήνα 1984, σσ. 60-66.
 - «Το Ζήτημα των Τραπεζών (1871-1873)», Αθήνα 1980.
 - Ν. Ψυρούκη: ό.π., σελ. 66 κ.έ., 107 κ.έ., 147-159, 169-172, 181-83, 203 κ.έ.
 - Κ. Βεργόπουλου: «Το Αγροτικό Ζήτημα στην Ελλάδα: η κοινωνική ενσωμάτωση στη γεωργία», Αθήνα 1975, σσ. 37-43, 120-33 κ.τ.λ. όπου εξετάζει και τη δράση του πάροικου-τοπικά στη Θεσσαλία και Μακεδονία.
 - Β. Κρεμμυδά: «Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας (1700-1821)», Αθήνα 1976, β' έκδ. 1988, σελ. 111-113, 157-58, 187 κ.τ.λ.
 - Την άποψη δείχνουν να συμφωνούν και οι Γ. Κατσούλης-Μ. Νικολινάκος και Β. Φίλιας, συγγραφείς της «Οικονομικής Ιστορίας της Νεότερης Ελλάδας (από το 1453 μέχρι το 1830)», τόμ. Α', Αθήνα 1985.
- Πάντως για μια κριτική αυτής της προσέγγισης, που διογκώνει ομολογουμένως το ρόλο του εξωτερικού παράγοντα, βλέπε Πέτρου Πιζάνια: «Η εφαρμογή της θεωρίας για τις σχέσεις του "Καπιταλιστικού Κέντρου" και της "Υπανάπτυκτης περιφέρειας" στην ελληνική ιστοριογραφία», περιοδ. «Μνήμων» της Ε.Μ.Ν.Ε., τόμος 11ος, Αθήνα 1987, σελ. 255-286.
- Επίσης, Χρήστου Χατζηιωσήφ: «Εμπορικές παροικίες και ανεξάρτητη Ελλάδα: ερμηνείες και προβλήματα», Περιοδ. «Πολίτης», τεύχ. 62, Σεπτ. 1983, σσ. 28-34, όπου αναφέρονται και διαφορές των παραπάνω συγγραφέων. Ο Γιάν. Μπλιός στο βιβλίο του «Ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη», Αθήνα 1988, με μίαν «ιδιότυπη» μαρξιστική θεώρηση του ελλην. καπιταλισμού, επιχειρεί κριτική στην προαναφερόμενη θεωρία (σ. 148-153, 225-265, 318-324) και διαπραγματεύεται και το θέμα των ελληνικών κοινοτήτων της διασποράς (σ. 230-32, 235-36, 321 κ.ά.). Τέλος, σημαντικά στοιχεία για τη Διασπορά βρίσκουμε στο συλλογικό τόμο, με συνεργασίες Ελλήνων μελετητών υπό τη δ/ση του Γιώργ. Δερτιλή «Banquiers, usuriers et paysans. Réseaux de crédit et stratégies du capital en Grèce (1780-1930)», Paris 1988.
4. Η ονομασία της προήλθε από τη λέξη Leyzigk (=τόπος φιλυρών), σλάβικα λίπα = φιλύρα (δηλ. η φλαμουριά). Ο πρώτος Γερμανοσλαβικός οικισμός του 1015 περίπου (Lipz ή Lipsk) κτίσθηκε σ' ένα μέρος γεμάτο φλαμουριές και εξελίχθηκε (τέλη 12ου αι.) σε μια τειχιωμένη πόλη 6 χιλιάδων κατοίκων. Τότε οργανώνονται οι πρώτες δύο πανηγύρεις, του Πάσχα (Ostertmesse) και του Αγ. Μιχαήλ (Michaelismesse). Έναν αιώνα αργότερα αποκτάει εμπορικά προνόμια και δικαίωμα κοπής νομίσματος. Το 1519 έγινε εδώ η θρησκευτική συζήτηση μεταξύ Λούθηρου-Karlstadt-Eck και συντελέστηκε το γνωστό «Interim» (θρησκευτ. συμφωνία) μεταξύ Προτεσταντών και Καθολικών της Σαξωνίας 40 χρόνια αργότερα. Στη Λειψία κατέφυγαν και αρκετοί δραστήριοι Ουγενότοι έμποροι μετά την ανάκληση του διατάγματος της Νάντης (1685). Οι καταστροφικοί ευρωπαϊκοί πόλεμοι (Τριακονταετής, Επταετής και Ναπολεόντιοι), επηρέασαν την εξέλιξη της. Στα περίχωρά της έγινε άλλωστε η «Μάχη των Εδών» (16-19 Οκτωβρ. 1813). Υπήρξε τόπος διαμονής των Εκλεκτόρων της Σαξωνίας (1695-1829) και έδρα του Ανωτάτου Γερμ. Δικαστηρίου (Reichsgericht) από το 1879. Πλούσια η καλλιτεχνική και κοινωνική ζωή της πόλης: εδώ έδρασαν μεγάλοι μουσικοί: J.S. Bach, F. Mendelssohn, R. Schumann, R. Wagner κ.ά. Εδώ ιδρύθηκε από τον Lassale (1863) η «Γενική Ένωση Γερμανών Εργατών», ενώ τον Νοέμβριο 1918 συνταράχθηκε από τα επαναστατικά γεγονότα της εποχής. Στην πόλη έγινε το 1933 η γνωστή δίκη για τους εμπρηστές του Ράιχσταγ (Δημητρώφ). Σήμερα η Λειψία ανήκει στη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία και έχει 600 χιλ. κατοίκους. (Βλ. Hajo Holborn: «Λειψία» στη Μεγάλη Αμερικανική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. ΙΔ', σσ. 534-35, Ε.Β. Λαζάρεβα στη Μεγάλη Σοβιετική Εγκ/δεια, τόμ. 19ος, σσ. 363-64, Α. Εδιπίδης στο Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ήλιος», τόμ. 12ος, σσ. 181-83 κ.ά.).
 5. Το Παν/μιο της Λειψίας (από το 1953 Παν/μιο Κ. MARX), είναι από τα αρχαιότερα πνευματικά ιδρύματα της Ευρώπης. Ιδρύθηκε το 1409 από Γερμανούς καθηγητές και σπουδαστές που εγκατέλειψαν το αντίστοιχο της Πράγας (ιδρ. 1348), εξαιτίας των Ουσσιτικών Πολέμων. Το δεύτερο ιστορικό πνευμ. ίδρυμα της Γερμανίας μετά τη Χαϊδελβέργη (ιδρ. 1385), ήταν το σπουδαιότερο της χώρας στο κλείσιμο του 19ου αι., που πρέπει να είχε τότε 3.5 με 4 χιλ. φοιτητές, από τους οποίους το 10% ήταν ξένοι. Σ' αυτό σπουδασαν εξαίρετοι Γερμανοί διανοητές όπως οι Ulrich

ΑΙΘΟΥΣΑ ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΩΝ.

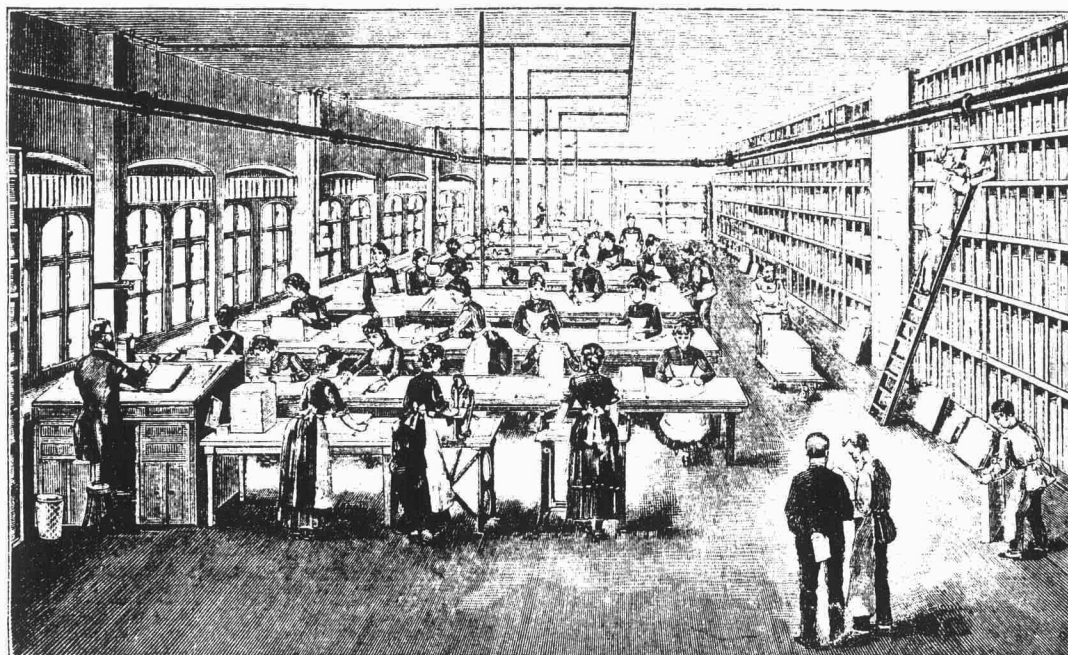

ΑΙΘΟΥΣΑ ΤΩΝ ΜΗΧΑΝΩΝ.

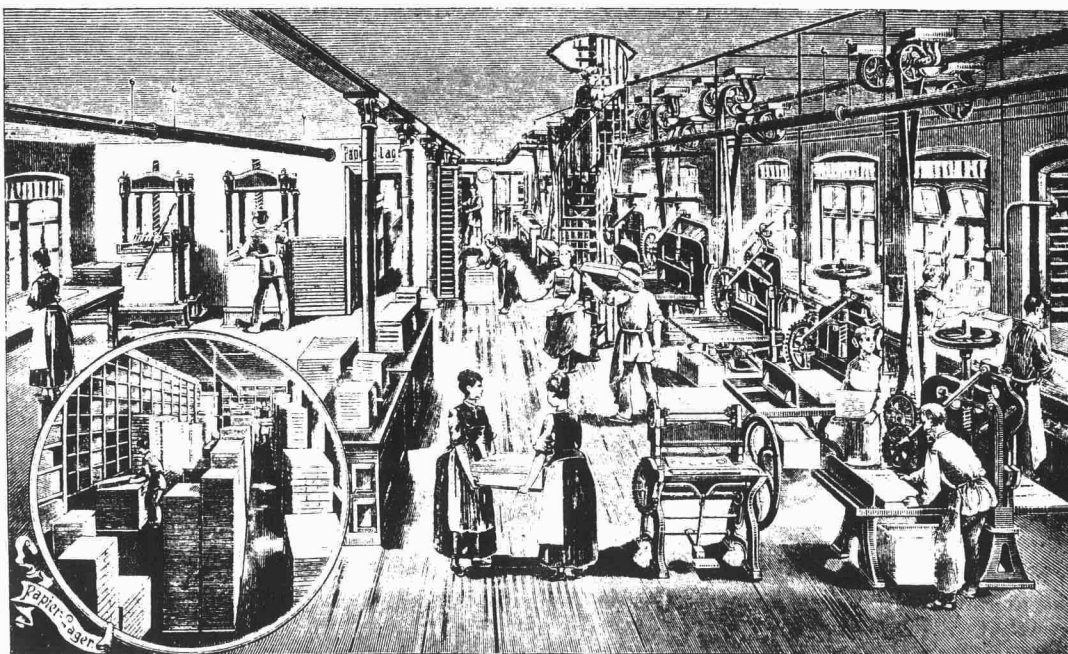
- von Hütten, Th. Münzer, Leibnitz, Goethe, Novalis, Fichte, R. Wagner, Nietzsche, Fr. Mering, G. Liebnicht κ.ά. Η βιβλιοθήκη του (από το 1543), ξεπερνάει σήμερα τα 3 εκατομ. τόμους. Ε.Β. Λαζάρεβα ό.π., Τριφώνιος Λεβαδεύς: «Λειψία» στην Εβδομαδιαία Επιδείξη. «Οι Δύο Κόσμοι», Αθήνα φυλ. 11/31.12.1895, σσ.127-29 και φυλ. 12/7.1.1896, σσ. 140-42. Αριστ. Οικονόμος: «Φοιτταί εν Γερμανία και Ελλάδα» στην Οικονομ. Επιδείξη, έτος Γ. φυλ. 30. Αύγ. 1875, σσ. 272-74. «Έσπερος», τόμ. Γ, σ. 94, 175 και τόμ. Η. σ. 79. «Κλειώ», τόμ. Β. σ. 239.
6. Kristof Glamann: «The changing patterns of trade» στο «The Cambridge economic history of Europe, vol. 5: The economic organization of early modern Europe», London 1977, σ. 217, 263-64.
7. Οι πρώτοι βιβλιοπώλες εγκαθίστανται στη Λειψία το 1545. Η μαζική τους προσέλευση συντελείται το 1667 όταν μεταναστεύουν από την Φραγκφούρτη, λόγω της βαριάς φορολογίας. Η συνακόλουθη ανάπτυξη της εμπορίας βιβλίου (κάποια εποχή οι εκδοτ. οίκοι της πόλης θα φθάσουν μέχρι τους 1100), με τη βιομηχανία χάρτου οδήγησε στη δημιουργία του «Χρηματιστηριακού Συλλόγου των Γερμανών Βιβλιοπωλών» (1825) και της γνωστής «Σχολής του Βιβλίου» (1853). Το 1874 ο Ιούλ. Μάγερ μετέφερε εδώ από την Gotta, το «Βιβλιογραφικό Ινστιτούτο». Κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όμως, μαζί με τους καλλιτεχνικούς θησαυρούς της πόλης καταστράφηκαν πολλά εκδοτικά αριστουργήματα. Μάλιστα, η Αγγλοαμερικανική αεροπορική επιχείρηση της 4ης Δεκ. 1943 κατέστρεψε, μαζί με τ' άλλα, τις αποθήκες βιβλίου και μουσικής φιλολογίας. Βλ. Ν.Θ. Κλαδάς: «Λειψία» στη Μ.Ε.Ε. Π. Δρανδάκη, τόμ. ΙΕ. σσ. 899-902. Η. HOLBORN ό.π. «Κλειώ», τόμ. Δ', σ. 77. «Πανδώρα», τόμ. ΙΖ' (1866), σσ. 309-311.
8. Από το 1497 τελούνταν τακτικά οι τρεις παγκόσμιας φήμης επίσης εμποροπανηγύρεις της Λειψίας (Leipziger Messen), που εξελίχθηκαν τον 20ό αι. σε ισάριθμες διεθνείς εμπορικές εκθέσεις: του Πάσχα, των Ταξιαρχών και του Νέου Έτους. Οι δύο πρώτες διαρκούσαν 4 εβδομάδες, η τρίτη 2. Η μέγιστη ακμή τους σημειώνεται τέλη 18ου αρχές 19ου αι. «Έσπερος», τόμ. Α', σσ. 19-20 και τόμ. Β', σσ. 174-175, 367. Ν.Θ. Κλαδάς, ό.π. Για τις μεσαιωνικές πανηγύρεις βλ. F. Braudel: «Civilisation matérielle, économie et capitalisme. XVe-XVIIIe siècle», τόμ. 2ος «Les jeux de l' Echange», Paris 1979, σελ. 63-78, και για τη Λειψία σσ. 134, 141, 160-161. Για τους νεότερους χρόνους βλ. Όλγα Κατσιαρδή-Hering: «Λησμονημένοι οριζώντες Ελλήνων εμπόρων: Το πανηγύρι στη Senigallia (18ος-αρχές 19ου αι.)», Αθήνα 1989, σελ. 13-27. 9. «Έσπερος» Λειψίας, φυλ. 35 της 1/13 Οκτωβρ. 1882, σσ. 174-175.
10. Douglas Dakin: «Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923», Αθήνα 1982, σσ. 38-39. Γ. Κατσούλη-Μ. Νικολινάκου-Β. Φίλια: ό.π. σελ. 71.
11. J.R. Lampe-M.R. Jackson: «Balkan Economic History 1550-1950», Indiana USA 1982, σσ. 43-44, 45-60 κ.τ.λ. Για τα εμπορικά δίκτυα και τη δράση των εμπόρων της Βαλκανικής «κλασικές» είναι πια οι μελέτες του Arno Mehlhan: «Die Handel Strassen des Balkans während der türkenzeit» 1939 και του Traian Stoianovitch: «Conquering balkan orthodox merchant» 1960, που περιέχονται – με τους τίτλους «Εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια κατά την Τουρκοκρατία» και «Ο Κατακτητής Ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος» – στο συλλογικό έργο «Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών 15ος-19ος αιώνας» με εισαγωγή-επιμέλεια Σπύρου Ασδραχά, Αθήνα 1979. Ειδικά για τη Λειψία βλ. Ch. Netta: «Die handelsbeziehungen zwischen Leipzig und ost-und Südosteuropa bis zum verfall der warenmessen» (Οι εμπορικές σχέσεις ανάμεσα σε Λειψία ανατολ. και νοτιοανατολ. Ευρώπη ως την παρακμή των εμποροπανηγύρεων), Zürich 1920.
12. Απόστ. Ε. Βακαλόπουλου: «Οι Δυτικομακεδόνες απόδημοι επί Τουρκοκρατίας» (Διάλεξη), Θεσ/κη 1958, και «Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833», Θεσ/κη 1988. Αριστ. Κουρτίδη: «Ελλήνων Οίκος» στο περιοδ. «Μελέτη», τεύχ. 10/Δεκ. 1909, σσ. 581-588.
13. Πολύ σημαντικές επισημάνσεις για το ελληνικό εξωτερικό εμπόριο του 18ου αι. και τον ενδιάμεσο ρόλο των εμπόρων παροίκων μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής αγοράς βλ. Σπ. Ι. Ασδραχά: «Ελληνική κοινωνία και οικονομία ΙΗ' και ΙΘ' αι.», Αθήνα 1982, σσ. 37-38, 76-78. Για το ελληνογερμανικό εμπόριο της ίδιας περιόδου πληροφορίες μας δίνει ο Γάλλος Πρόξενος Θεσ/κης FELIX DE BEAUJOUR: «Tableau du commerce de la Grèce formé d' après une année moyenne depuis 1787 jusqu'à 1797», Paris 1800 και ο Νίκ. Σβορώνος: «Le commerce de Salonique au XVIIIe Siècle», Paris 1956. Τα γερμανικά προϊόντα που έφθαναν στα Βαλκάνια ήσαν κυρίως υφάσματα μάλλινα («Μαχούντες»), βαμβακερά ή μεταξωτά, κρύσταλλα, πορσελάνες, καθρέπτες, ατσάλινα και χάλκινα είδη οικιακής χρήσης.
14. Νικολάου Αλεξ. Μαυροκορδάτου: «Ψόγος Νικοιτανής και επιστολή προς Μητροφράνην τον Διάκονον, μετ' εισαγωγής παρεκβαπτικής επιστολής Σφορκλέους Κ. του εξ Οικονόμων», Βενετία, ΑΩΟΣΤ, σ. 21. Τ.Ε. Ευαγγελίδης: «Απόδημος και Αλύτρωτος Ελληνισμός: Γερμανία» στη Μ.Ε.Ε.Π. Δρανδάκη, τόμ. Γ, Ελλάς σ. 847.
15. Carl Dietrich: «Ο εν διασπορά Ελληνισμός» στο εβδομαδιαίο εμπορικό περιοδικό «Η Εμπορεία», Αθήνα 1920, έτος Α', τεύχη Νο 33-39, σσ. 3-4 και ιδιαίτερα τεύχ. 38.
16. Ο Απόστ. Βακαλόπουλος στο έργο του «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού», τόμ. Δ', Θεσ/κη 1973, σ. 227 υποστηρίζει ότι η παροικία συστάθηκε στα τέλη του 18ου αι., ενώ ο Νίκος Σβορώνος στα 1773 (Ν. Σβορώνου: «Η ελληνική παροικία της Μινόρκας: Συμβολή στην ιστορία του ελληνικού εμπορικού ναυτικού» Mélanges Octave et Melro Merlier, II Αθήνα 1956, σ. 332).
17. Ιωάν. Κ. Καιροφύλα: «Οι Έλληνες στη Γερμανία 1700-1966», Αθήνα 1966, σ. 20. Μιχ. Δ. Δένδια: «Αι ελληνικά παροικία ανά τον κόσμο», Αθήνα 1919 και Γιάν. Κορδάτου: «Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας», τόμ. ΙΧ, σ. 214.
18. Στην Εκκλησία του Αγ. Γεωργίου έγινε 18 Οκτωβρ. 1813, με την παρουσία του Τσάρου Αλεξάνδρου Α', η ορθόδοξη δοξολογία για τη νίκη επί του Ναπολέοντα. Το τελευταίο τέταρτο του 19ου αι. ο ναός κήκε από τότε η εκκλησία («Ελληνικός Σηκός»), ήταν εγκατεστημένη στο δεύτερο όροφο του «Ελληνικού Οίκου». (Βλ. Α. Εδιπίδης ό.π., Αριστ.

Κουρτίδης ό.π., Τροφώνιος ο Λεβαδεύς ό.π.).

19. Οι επισημότεροι Έλληνες εμπορευόμενοι προέρχονταν από την ονομαστή κοινότητα της Βιέννης. Βλ. Σωφρονίου Μητροπολίτου Λεοντοπόλεως (Ζαχαζίκ Αιγύπτου): «Αρχή και σύστασις της εν Λειψία ελληνικής Εκκλησίας», περιοδ. «Εκκλησιαστικός Φάρος». Αλεξάνδρεια, τόμ. ΣΤ', έτος Γ, τεύχ. ΛΑ', Ιούλ. 1910, σσ. 5-15. Σπύρ. Π. Λάμπρος: «Σελίδες εκ της ιστορίας του εν Ουγγαρία και Αυστρία Μακεδονικού Ελληνισμού», περιοδ. «Νέος Ελληνισμός», τόμ. Η' (30.9.1911), τεύχ. Γ, σ. 257-300.
20. Στο Breslau και στο Chemnitz υπήρχαν οι παλαιότερες ελληνικές κοινότητες στο γερμανικό έδαφος. Απόστ. Βακαλόπουλου: «Ο Ελληνισμός της Διασποράς: Γερμανία» στην «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» (Ι.Ε.Ε.) Εκδοτικής Αθηνών, Αθήνα 1975, τόμ. ΙΑ', σ. 235.
21. Αξίζει να σημειώσουμε ότι και τα θεσσαλικά Αμπελάκια είχαν συναλλαγές με τη Λειψία: πολλοί Αμπελακιώτες έμεναν στην πόλη και μιλούσαν τέλεια τα γερμανικά. Κων/νου Παπαρρηγόπουλου: «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», τόμ. ΣΤ', σ. 532, Έκδοσ. (Νέα) Ν.Δ. Νίκας Α.Ε. Απόστ. Βακαλόπουλου: «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού», τόμ. Δ', σσ. 531, 539 κ.τ.λ.
22. Carl Dietrich: ό.π., τεύχ. 38, σσ. 3-4.
23. Παναγ. Μουλλάς: «Ένας Μακεδόνας απόδημος στην Κεντρική Ευρώπη (η αυτοβιογραφία του Παναγιώτου Παπά Ναούμ)», Περιοδ. «Εποχές», 15 Ιούλ. 1964, όπου πληροφορούμαστε, και για τον αντίκτυπο που είχε η Επανάσταση του '21 στους Ομογενείς. Αυτά τα χρόνια είναι η περίοδος της μεγάλης ακμής των πανηγύρεων: τότε ακριβώς η ελλν. εμπορική παροικία γίνεται πολυανθρωπότερη (500-600 περίπου άτομα οι μόνιμοι κάτοικοι). Συνήθως όμως ο πληθυσμός της χαρακτηρίζεται από έντονη κινητικότητα, είναι προσωρινός και σχετίζεται άμεσα με τον οικονομικό κύκλο των πανηγύρεων. Βλ. Σωφρονίου Μητροπολίτου Λεοντοπόλεως: ό.π. Τριφώνιος Λεβαδεύς: ό.π. φυλ. 10/24.12.1895, σ. 115.
24. Εκεί φοίτησαν μεταξύ άλλων οι Σπυριδών Λάμπρος, βασιλιάς Κων/νος (1889), Αριστομένης Προβελέγγιος, Γ. Δροσίνης, Αριστοτ. Κουρτίδης, οι Επτανήσιοι Διον. Θεριανός και Θεαγένης Λιθαδάς (συντάκτης της «Κλειούς» Τεργέστης), Αλ. Θ. Ζαΐμης και αργότερα ο Δ. Γούναρης, Παν. Τσαλδάρης, Ιωάν. Παρασκευόπουλος, και Ξενοφ. Ζολώτας.
25. Ελλν. Περιοδ. «Μύρια Όσα» (Εκδότης Ισ. Σκυλιάνης), τεύχ. 16, σ. 167, Παρίσι 1869.
26. Κων. Θ. Δημαρά: «Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας», έκδ. 7η, Αθήνα 1985, σσ. 114, 117, 132 κ.τ.λ. Απόστ. Βακαλόπουλου: ό.π. τόμ. Δ', σσ. 303-305, 644 κ.ά.
27. Γ. Κορδάτου: «Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας», έκδ. 6', Αθήνα 1985, τόμ. Α', σελ. 146-47.
28. Οι ελληνικές εκδόσεις έχουν μακροχρόνια παράδοση στη Λειψία. Βλ. Αικατερ. Κουμαριανού-Λουκία Δρούλια-Ε. LAYTON: «Το ελληνικό βιβλίο (1476-1830)», Αθήνα 1986, σσ. 32, 165, 296 και Β. Loewe: «Die Ausbreitung der griechischen typographie in Deutschland bis zum ende des dreissigjährigen krieges», 1940 (Η διάδοση της ελληνικής τυπογραφίας στη Γερμανία έως το τέλος του Τριακονταετούς Πολέμου).
29. Από πολύ ωρίς η Ελλάδα συνάπτει συμφωνίες με τη Σαζωνία: Δικαίωμα ελεύθερης μετανάστευσης Ελλήνων (1836), συνθήκη εμπορίας (1841), ίδρυση Προξενείου. Βλ. Fr. Strong: «Greece as a kingdom», London 1842, σσ. 127-28. Α. Μανσόλας: «Πολιτειογραφικά πληροφορία περί Ελλάδος», Αθήνα 1867, έκδ. 1980, σ. 173-74. Ν.Α. Βερναρδάκης: «Περί του εν Ελλάδι εμπορίου», Αθήνα 1885.
30. Για την καταλιτιστική ανάπτυξη της Γερμανίας και τον βιομηχανικό οργανισμό την εποχή του ιμπεριαλισμού βλ. Knut Borchardt: «Germany 1700-1914» στο «The fontana economic history of Europe: 4. The emergence of industrial societies (editor Carlo M. Cipola), London 1976, σσ. 76-160. L.C.A. Knowles: «Economic development in the nineteenth century: France, Germany and the United States», N. York 1967, σσ. 153-174, 216-224, 254-286. Η. Holborn: «A history of modern Germany 1840-1945» (3ος τόμ.) 1969 αλλά και V.I. Lenin: «Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καταλιτισμού», 1917. Για τη Σαζωνία επίσης βλ. Hermann Kellenbenz: «The organization of industrial production», σσ. 484, 489 κ.τ.λ. στο «The Cambridge economic history of Europe: τόμ. 5ος «The economic organization of modern Europe», 1977.
31. Erich Eyck: «Bismark and the German empire», 2η έκδ. 1960. Arthur Rosenberg: «Imperial Germany: the birth of the German Republic 1871-1918» ανατύπ. 1960. Elias Tuma: «Ευρωπαϊκή οικονομική ιστορία», Αθήνα 1978, τόμ. Β', σ. 398 κ.έ. και για την εκβιομηχάνιση της Γερμανίας, τόμ. Β', σσ. 553-57. Γενικά για τον Έλληνα πάροικο «μπερατλή» του 18ου αι. που μέσα στο προστατευτικό κλίμα των Διομολογήσεων-Μπερατιών, συνδέει την οθωμανική αγορά με την ευρωπαϊκή αποικιοκρατία, την εξέλιξη του σε τραπέζι-χρημασιτή του 19ου αι. (ιδίως την εποχή του δυτικού ιμπεριαλισμού) και την ελληνική «υπανάπτυξη» βλ. Ν. Ψυρούκη: ό.π., σσ. 147-191, Γ. Δερτιλή, Κ. Βεργόπουλο κ.ά.
32. Στα αναπτυσσόμενα ευρωπαϊκά κέντρα οι Έλληνες πάροικοι έμειναν μάλλον περιθωριακά στοιχεία πλαισιώνοντας συνήθως το στρώμα των μικρεμπόρων. Η πολιτιστική επίδραση όμως του τόπου παροίκησης υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη τους. Βλ. Κωστή Μοσκόφ: «Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα 1830-1909: η ιδεολογία του μεταπρατικού χώρου», Θεσ/κη 1972, Γ' έκδ. Αθήνα 1978, σσ. 71-72.
33. Στα χρόνια των δύο περιοδικών η Ελλάδα εζήγε στο γερμανικό κράτος κορινθιακή σταφίδα, λάδι, κρασιά, καπνά, κτηνοτροφικά (ιδίως δέρματα), ζύλινα αντικείμενα: εισήγαγε αντίστοιχα μάλλινα υφάσματα, έτοιμα ενδύματα, βαμβακερά, κατεργασμένα μέταλλα, μηχανές, πορσελάνες, χαρτί-τυπογραφικά, φαρμακευτικά, μεταξωτά, ζάχαρη, όπλα κ.ά. Περιοδ. «Ελληνική Γεωργία» (Π.Γ. Γεννάδιου), έτος 12ο, Αθήνα 1896, σσ. 470-71 και Υπουργείον Οικονομικών Γραφείον Στατιστικής: «Εμπόριον της Ελλάδος μετά των ξένων Επικρατειών», Αθήνα έτη 1887-1892.

ΝΕΑΝΙΔΕΣ ΔΙΠΛΩΝΟΥΣΑΙ ΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΦΥΛΛΑ.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΕΙΟΝ.

34. Οι επίσημες ελληνικές στατιστικές (1879 και 1889) δεν προσεγγίζουν τα πραγματικά μεγέθη. Επίσης δεν περιλαμβάνουν τους Έλληνες των εδαφών πέρα από τον Όλυμπο και την Άρτα, μέρη που τροφοδότησαν κυρίως το ρεύμα προς τη Γερμανία. Έτσι οι αριθμοί των Ελλήνων στη Λειψία εμφανίζονται υπερβολικά χαμηλοί (14 άτομα το 1879, 29 συνολικά το 1889). Βλ. Υπουργ. Εσωτερικών τμήμα δημοσ. οικονομίας και στατιστικής: «Στατιστική της Ελλάδος: πληθυσμός 1879», Αθήνα 1881 και «Στατιστική της Ελλάδος: πληθυσμός, απογραφή 15-16 Απριλ. 1889, Μέρος τρίτο: Έλληνες υπήκοοι εν τη αλλοδαπή», Αθήνα 1891, σσ. 2, 17, 54, 78, 92. Για τον 20ό αι. βλ. Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος: «Στατιστική επετηρίς της Ελλάδος», 1930, σσ. 96-97. Ο Τρ. Λεβαδέυς αναφέρει ότι το 1896 έμειναν, εκτός από τους σπουδαστές, 17 ακόμη ελληνικές οικογένειες (Περιοδ. «Δύο Κόσμοι» ό.π., σελ. 115).
35. Η κοινότητα αναδιοργανώθηκε στα 1920, απέκτησε ιδιόκτητο οίκημα (δωρεά Ηλία Σούταρη) και επέζησε μέχρι τον Δεύτερο μεγάλο πόλεμο: έπειτα πολλά μέλη της έφυγαν στη Φραγκφούρτη. Βλ. Ιω. Κ. Καιροφύλα: ό.π.
36. Η λέξη «Έσπερος» (Λατιν. vesper), σημαίνει το βράδυ, τον Αποσπερίτη (δηλ. τον πλανήτη Αφροδίτη), αλλά και τη Δύση, τον Δυτικό κόσμο (Έσπερία = Δυτ. Ευρώπη), έννοια με την οποία σηματοδοτείται εν προκειμένω. Άλλα φύλλα που κυκλοφόρησαν με το ίδιο όνομα ήσαν η «Εφημερίς πολιτική Έσπερος», Αθήνα 1873-76, το δεκαεπενδήμερο «Εικονογραφημένον περιοδικόν Έσπερος» (με δ/ντή-εκδότη τον Κ. Χαρθάτη), Αθήνα 1903-4, το Συριακό «Μηνιαίον φιλολογικόν περιοδικόν» (1922-23) με ιδρυτές τους Ιω. Μπαρούνα και Βλ. Φρέρη και αργότερα στην Αθήνα (1936-37), ο «Έσπερος» το μεγαλύτερον εβδομαδιαίον εικονογραφημένον φιλολογικόν και εγκυκλοπαιδικόν περιοδικόν με δ/ντή-υπεύθον τον Ν.Γ. Οκτωράτο.
37. Η Κλειώ ήταν μια από τις 9 Μούσες της αρχαίας ελληνικής Μυθολογίας, κόρη του Δία και της Μνημοσύνης, θεά των πηγών και της Επικής ποίησης (κατά τον Σιμωνίδη και τον Πίνδαρο). Ήταν όμως πιο γνωστή σαν μούσα της Ιστορίας. Αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι με τον ίδιο τίτλο κυκλοφόρησαν άλλα δύο έντυπα του Ελληνισμού της Διασποράς: η περίφημη «Κλειώ» της Τεργέστης (23 Ιουλ. 1861-15 Οκτωβρ. 1883). Εβδομαδιαία «Εφημερίς πολιτική, φιλολογική και εμπορική» σε σχήμα 2ο με εκδότη τον Διονύσι. Θεριανό και μια γενιά μετά, στο Κάιρο, η πρωινή εφημερίδα «Κλειώ» (1915-1936) από τον Αλέξ. Βαμβακούκη. Βλ. Κ.Θ. Παπαλεξάνδρου: «Ο ελληνικός Τύπος εν τω εξωτερικώ» στη Μ.Ε.Ε., τόμ. Γ, Ελλάς, σ. 569, κ.έ. Κ. Μάγερ: «Ιστορία του ελληνικού Τύπου», τόμ. Α', σσ. 290-91, 307-8, Αθήνα 1957. Για γενικότερα προβλήματα που αφορούν την έρευνα στα παλιά περιοδικά βλ. Μάρθα Καρπόζηλου: «Η βιβλιογραφία των ελληνικών περιοδικών του 19ου αιώνα», περιοδ. «Διαβάζω», τεύχ. 26/Δεκεμβρ. 1979, σσ. 28-34.
38. Παρ' όλο που για μια πενταετία κυκλοφορούν συγχρόνως (1885-1889), πουθενά δεν γίνεται σχόλιο, κριτική, αναφορά κ.τ.λ. στις σελίδες τους για την ύπαρξη του άλλου (εκτός από μια μικρή ανακοίνωση στον «Έσπερο», τόμ. Δ', σελ. 191), πράγμα παράξενο που στη μικρή ελληνική κοινωνία της Λειψίας μας δίνει την εντύπωση της ήρεμης συμβίωσής τους αν όχι της συνεργασίας τους.
39. Η σύνταξη του «Ε» στα ελάχιστα εισαγωγικά της σημειώματα φαίνεται ικανοποιημένη εκδοτικά από την ανταπόκριση των Ομογενών (βλ. τόμ. Ε' (1885/86), σ. 66 και τόμ. Ζ' (1887/88), όπου γράφει: «η διεύθυνσις αυτού... αισθανομένη ότι... προσφέρει, έστω και μικράν, εις την νεαράν ημών φιλολογίαν υπηρεσίαν, και φίλους εκτήσατο πολλούς και ενθέρμους, και συνεργάτας εκ των εγκριτωτέρων παρ' ημίν λογίων»). Το 1883 μαθαίνουμε ότι ο Α' τόμος ανατυπώνεται εξαιτίας της μεγάλης του ζήτησης (τόμ. Γ', σ. 143).
40. Ο Ιω. Περβάνογλος (ή Περβάνογλου), διδάκτορας φιλολογίας του Παν/μίου Μονάχου, διετέλεσε και υφηγητής φιλολογίας στο «Αθήνησι» Παν/μιο (1865 κ.έ). Δραστήριος, πνευματικός άνθρωπος ήταν μέσ τους ιδρυτές της «Εταιρείας των Φίλων του Λαού» (1865) και του Συλλόγου «Παρνασσός» (1866).
41. Αυτό το πνεύμα των εξαγγελιών είναι συννηδισμένο στα περισσότερα περιοδικά του 19ου αι. (βλ. και την «Κλειώ» παρακάτω), που προβάλλουν έντονα με «ιεραποστολικό» ζήλο τον επιμορφωτικό και παιδευτικό τους ρόλο.
42. Στο σπουδαίο τυπογραφείο «δια τας ανατολικάς γλώσσας» του W. DRUGULIN-LEIPZIG (ιδρ. το 1829), που έβγαине ο «Ε», τυπώθηκαν πολλά ελληνικά βιβλία καθώς και η «Κλειώ» στα 2 τελευταία της χρόνια.
43. Τα επίχρυσα περικαλύμματα των τόμων – που διέθετε το περιοδικό έναντι τιμής (5 μάρκ. ή 6,25 φράγκ.) στους αναγνώστες του – ήταν κατασκευασμένα σ' ένα από τα καλύτερα εργαστήρια της Γερμανίας, στο «Βιβλιοδέτη της Σαξωνικής Αυλής εν Λειψία» Gustav Fritzsche (με ξυλογραφία L. Theyer).
44. Η ξυλογραφία γνώρισε μεγάλη ακμή τον ΙΘ' αι. επειδή απετέλεσε τον μόνο τρόπο αναπαραγωγής πινάκων, φωτογραφιών και παραστάσεων στα εικονογραφημένα λαϊκά περιοδικά και βιβλία τότε. (Βλ. «Κλειώ», τόμ. ΣΤ' (1890), σσ. 212-13). Οι τακτικότεροι συνεργάτες ξυλογράφοι του «Ε» ήσαν οι R. Bong, E. Singer, O. Roth, F. Heue, R. Lehmann, M. Weber, R. Brend'amour, Klitzsch και W. Rochlitzer κ.ά.
45. Σαν κατηγορίες δεμάτων αναφέρονται: «περιγραφεί διηγήματα-ποιήσεις-αρχαιολογικά-ανακαλύψεις-επιστημονικά-πολιτικές επιθεωρήσεις-βιβλιοκρισίαι-ποικίλα».
46. Με αντίημο κίολας για τις καταχωρίσεις των διαφημίσεων (50 φοίνικες η γραμμή). Τα διαφημιζόμενα είδη ήσαν διάφορα: από νέες εκδόσεις βιβλίων, λαχειοφόρων ομολογιών και τίτλων μέχρι αρώματα, οικιακά είδη, «καπνοσύριγγες» και κακάο. Το 1889, όταν ο «Ε» έβγαине στην Αθήνα, η διαφήμιση στοίχιζε 50 λεπτά το σίγχο.
47. Ο Faust του Goethe σε μετάφραση Α.Ρ. Ραγκαβή δημοσιεύθηκε ολόκληρος (τόμ. ΣΤ', Ζ'), ενώ στο ίδιο έργο δοκίμασαν την μεταφραστική τους δυνατότητα οι Π. Ματαράγκας και Αγγ. Βλάχος. Ο Ιω. Περβάνογλος μετέφρασε Longfellow («The song of Hiawatha»), Schiller («Ηρώ και Λεάνδρος»), Byron («Childe Harold»), Lermontov, Béranger, Andrieux κ.ά., ο Π. Ματαράγκας Heine και Dante («Κόλαση»), ο Λορέντζος Μαβίλης G.A. Bürger («Lenore»), Leopardi, L. Uhland κ.τ.λ.

48. Οι Φαναριώτες και η Αθηναϊκή Σχολή φαίνεται να γοητεύουν ακόμη τον παροικιακό Ελληνισμό μια εποχή που στην Ελλάδα η επιρροή τους έχει σβύσει καιρό, με τις βαθιές κοινωνικές αλλαγές και την αναζωογονητική παρουσία της νέας γενιάς του 1880. (Βλ. Κ.Θ. Δημαρά: «Ελληνικός Ρομαντισμός», Αθήνα 1985, σ. 207 κ.τ.λ.). Ο «Ε» άρχισε το 1885 να δημοσιεύει σε τακτικά παραρτήματα συλλογές ποιημάτων «των καλύτερων προϊόντων των νεότερων ημών ποιητών».
49. Εκτός των μεγάλων μας ποιητών συνεργασίες στέλνουν και ελάσσονες του είδους (ομογενείς, λόγιοι, Έλληνες πρόξενοι, έμποροι), μα πολύ δραστήριοι: Κλ. Παπάζογλης, Ν. Διβαρίας, Σ. Τυπάλδος Φορέστης, Επαμ. Γ. Άννινος Αναστασάτος, Ν. Ιω. Σταματέλος, Ι. Σταυρίδης, Μ. Μπλιάρεσης κ.ά.
50. Δεν πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο το γεγονός ότι το πρώτο δημοσιευμένο ποίημα του Αλεξανδρινού («Βακχικόν», ΜΑΡΤ. 1886) ήταν στον «Εσπερο», (τόμ. Ε', σ. 343. Στον επόμενο τόμο συναντάμε μια μεταφραστική του δουλειά σε ποίημα της Αγγλίδας «λαίδης Α. Βάρναρδ» (τίτλος: «Μάταιος, μάταιος έρως» ΙΟΥΝ. 1886 σ. 42) και τη δική του σύνθεση («Ο ποιητής και η μούσα» ΑΥΓ. 1886, τόμ. ΣΤ σ. 122). Βλ. και Γ.Π. Σαββίδη στο Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗ: «Αποκρηγμένα ποιήματα και μεταφράσεις (1886-1898)», Αθήνα 1983.
51. «Αλέξιος ο Κομνηνός» (τόμ. Β) «Μιχαήλ Παλαιολόγος» (τόμ Β'-Γ') του Περβάνογλου και «Ηράκλειος» (τόμος Ε') του Κλ. Ραγκαβί.
52. Ξεχωρίζουν οι: Κ.Α. Παλαιολόγος: «Η αρχαία ρωσική φιλολογία και η επί αυτής επιρροή του βυζαντισμού» («Ε», τόμ. Α', Β'), Ευγ. Ζωμαρίδης: «Περί της καταγωγής των Αδιγγάνων» (τόμ. Γ'), Αρχιμανδρίτης Γρηγ. Γώγος: «Η εν Πέστη της Ουγγαρίας Ελληνική των Ορθοδόξων Εκκλησία» (τόμ. Δ'), Σ. Κρητικός: «Σχέσεις Βυζαντινού Κράτους προς τις Δακωρομουνιακές ιδία φυλάς και επίδρασις του Ελληνισμού επί αυτών» (τόμ. Δ'), Κ. Πρώιος (Καλκούτα): «Περί ηθών και εθίμων των Ινδών» (τόμ. Ε'), Χρ. Παπαδόπουλος: «Ασιατική φιλολογία: αποφθέγματα Σααδής» (τόμ. Ζ'), Νικόλ. Σκοτίδης: «Μελέτη επί των μέχρι της Μακεδονικής εποχής Ελλήνων σοφιστών» (τόμ. Ζ'). Πολλοί από τους γράφοντες ήταν πρόξενοι ή λόγιοι που αντιλούσαν στοιχεία από τους τόπους παροικίας τους.
53. Η επανάσταση στα συνκοινωνικά μέσα και τους τρόπους ταξιδιού, τα εκατομμύρια λευκών που με αποικιοκρατικό πνεύμα απλώθηκαν σ' όλη την υδρόγειο και οι σπουδαίες επιστημονικές ανακαλύψεις σ' αυτόν τον μεγάλο «λογοτεχνικό» αιώνα, εξήγαν τη φαντασία και το ενδιαφέρον για τα παρθένα μαγευτικά μέρη της γης. Βλ. Charles Moraze: «Το νέο πεπρωμένο της ανθρωπότητας» στο συλλογικό έργο της U.N.E.S.C.O. «History of mankind: scientific & cultural development», Ελλ. έκδ. «Ιστορία της Ανθρωπότητας», Αθήνα 1970, τόμ. 9ος, σσ. 4416-4436.
54. Αυτού του είδους οι συνεργασίες, που προέρχονται απ' όλα τα μέρη της Ελληνικής Διασποράς ποικίλουν. Δεσπόζουν εκείνες που αναφέρονται στον ελλαδικό χώρο: περιηγητικά τόπων, αρχαιολογικών χώρων ή νέων προσαρτημένων περιοχών (με πετυχημένες γκραβούρες), περιγραφές και διδασίες.
55. Τα γνωστότερα ονόματα που τα υπογράφουν είναι οι Δ. Βικέλας, Μ.Ι. Γεδεών, Ν. Δόσιος, Ευθ. Καστόρης, Σπυρ. Λάμπρος, Ι.Γ.Δ. Φωκυλίδης. Τέτοια άρθρα είναι όμως, συνήθως, ανυπόγραφα.
56. Προς τα τελευταία έτη του περιοδικού είναι φανερό η ανερχόμενη επιρροή της δημοτικής γλώσσας, εργαλείου της δυναμικής ποιητικής «γενιάς του 1880».
57. Έναν υψηλό αριθμό αναγνωστών είχε, όπως ήταν φυσικό, στο Ελληνικό Κράτος και τον Αλύτρωτο χώρο. Στα Επτάνησα είχαν τις «επιστάσεις» (αναποκρίσεις), για την Κεφαλονιά ο Μιχ. Π. Μαντζαβίνος (και απ' το 1883 ο Πέτρ. Μ. Γκεντιλίνης), την Κέρκυρα ο Ι. Ναχαμούλης (από 1884 ο Ν.Σ. Μπάκας) και για τη Ζάκυνθο ο Ν. Παπαδόπουλος.
58. Είναι ζήτημα αν έφθαναν 1,5 με 2 χιλιάδες. Άλλωστε, μετά τον ενθουσιασμό των πρώτων χρόνων και την αυξημένη ζήτηση του Α' τόμου, ο «Ε» αντιμετώπιζε κι αυτός το ενδημικό πρόβλημα όλων των ελληνόγλωσσων εντύπων την καθυστέρηση ή αδιαφορία στην πληρωμή της συνδρομής. Το λαχείο που θέσπισε απ' το 1886 (τόμ. Ε'), είχε αποκλειστικό στόχο την αύξηση των συνδρομητών και τη συλλογή των καθυστερημένων ποσών.
59. Βλ. και Γ. Δερτιλή: «Κοινωνικός μετασχηματισμός...» ό.π., σ. 77-80.
60. Σχετικά λίγες και σύντομες είναι επίσης οι αναφορές του «Ε» στη Λεϊγία και την ελληνική παροικία της. Αφορούν κυρίως τις εμποροπανηγύρες (τόμ. Α', σσ. 19-20, Β', σσ. 174-175, ΣΤ, σ.15), το Παν/μιο (τόμ. Α', σ. 303, Γ', σ. 94, Η', σ. 79), την ελληνική παροικία (τόμ. Γ', σ. 366, ΣΤ, σ. 238) και διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις και μνημεία της πόλης (τόμ. Γ', σσ. 84-85, Δ', σ. 94, Η', σσ. 27, 253-54 κ.τ.λ.).
61. Το 1882, μετά την αιγυπτιακή κρίση και τον εμπρησμό της Αλεξάνδρειας, διαβάζουμε στον «Ε» την έκκληση μιας επιτροπής στη Λεϊγία που συγκέντρωνε συνδρομές «υπέρ των εξ Αιγύπτου προσφύγων Ελλήνων». Σ' αυτή συμμετείχε, εκτός από τον ιερέα του ορθόδοξου ναού, «πανοσιολογιώτατο» Αρχιμανδρίτη Κων/νο Καλοζύμη (τακτικό συνεργάτη του «Ε») και τον Έλληνα πρόξενο Φωκ. Ναούμ, ο Ιω. Περβάνογλος (τόμ. Β', σ. 111). Χαρακτηριστική είναι ακόμη η πρόσκληση στους ομογενείς να συνεισφέρουν για την ανέγερση του ανδριάντα του Παλ. Πατρών Γερμανού στην Πάτρα (τόμ. Δ', σ. 40).
62. Ο συντάκτης του «Ε» δεν ήταν «γέννημα-θρέμμα» της παροικίας. Απλώς, στα χρόνια της προσωρινής του διαμονής στη γερμανική πόλη εξέδιδε τον «Ε».
63. Από το 1885 ο Ανέστης Κωνσταντινίδης ήταν κάτοχος των ονομαστών τυπογρ. καταστημάτων του Ανδρ. Κορομηλά, τα οποία αναβάθμισε με σύγχρονο εξοπλισμό αναδειχώντας τα «εφάμιλλα προς τα κράτιστα της Ευρώπης». Το ίδιο και ο Οίκος Σακελλαρίου ήταν κληρονόμος της πείρας και της τέχνης των Περρδών. Βλ. Νίκ. Ε. Σκιαδάς: «Το χρονικό της ελληνικής τυπογραφίας: μαχόμενη τυπογραφία σύμμεκτα», τόμ Γ' (1863-1909), Αθήνα 1982, σσ. 40, 44-45 κ.λπ.

64. Οι ξυλογραφίες των ελληνικών τοπίων γινόντουσαν από Έλληνες. Δεν έλειπαν όμως τα μεγάλα έργα που εξέδετε και στο παρελθόν ο «Ε», από τους ξένους καλλιτέχνες.
65. Τα προβλήματα στην προμήθεια χαρτί δημιουργούν εκτός από την ανομοιογένεια στον Η' τόμο και καθυστέρηση στην έκδοση πολλές φορές.
66. Τα σημαντικότερα φιλολογικά και παρεμφερή περιοδικά που εκδίδονταν και κυκλοφορούσαν στην Ελλάδα την ίδια περίοδο ήταν τα: «Αθηνά» (1889-1899), «Άστυ» (1885-1890), «Αττικόν Μουσείον» (1883-85 και 1890-92), «Αττικόν Ημερολόγιον» (1867-1896), «Διάπλασις των Παιδών» (1879-1948), «Εβδομάς» (1884-86 και 1887-1891), «Εθνικόν Ημερολόγιον Κων/νου Σκόκου» (1886-1908), «Εστία» (1876-1894), «Εφημερίς των Κυριών» (1887-1918), «Παρνασσός» (1877-1895). Βλ. και Κ. Μάγερ ό.π., σ. 292 κ.έ.
67. Δεν είχε περάσει ούτε ενάμιση χρόνος που είχε διακόψει η ομώνυμη εβδομαδιαία εφημερίδα της Τεργέστης, γι' αυτό η δ/ση του νέου περιοδικού στο προγραμματικό της κείμενο («Τοις Αναγνώσταις», φύλ. 1. σ.1), δηλώνει καθαρά ότι με την επιλογή της επιθυμεί «να καταστήσει συν τω χρόνω το ανά χείρας φύλλον άξιον των παλαιών συμπαθειών του ονόματος...».
68. Ενδιαφέρον εδώ προκαλεί η συγγένεια, ακόμη και η ταυτότητα των εικαστικών επιλογών (θεματογραφία, στιλιστικά στοιχεία, σχολές), του «Ε» και της «Κ». Πίνακες των ίδιων ζωγράφων και τα ίδια αριστουργήματα – αναπαραγμένα στα ίδια ξυλογραφικά καταστήματα – κοσμούν τις σελίδες και των δύο φύλλων. Τούτο, φυσικά, δεν έχει να κάνει μόνο με το κόστος εξασφάλισης των συγκεκριμένων ξυλογραφιών. Οι ξυλογράφοι που έκαναν τα έργα της «Κ» ήταν οι R. Bong, R. Brend'amour, H. Gedan, G. Heuer & Kirmze, J. Roberts, O. Roth, E. Singer, A.V. Walla, M. Weber, Kaezeberg & Ortel, E. Krell κ.ά.
69. Η προτίμηση των Γερμανών ξυλογράφων στους δύο Έλληνες καλλιτέχνες οφείλεται πέρα από την αδιαμφισβήτητη αξία τους, στο ότι πολλά τους έργα ήταν γνωστά στη Γερμανία εξαιτίας της εκεί πολύχρονης παραμονής τους.
70. Διανοούμενοι και καλλιτέχνες, καθηγητές, λόγιοι και ανώτατοι κληρικοί, φιλέλληνες, στρατιωτικοί και πρόσωπα της δημόσιας ζωής (πρωθυπουργοί, υπουργοί, πρίγκιπες, διάδοχοι και βασιλίσσες, κόμπτες και δούκισσες, πασάδες, πρεσβευτές κ.λπ.). Με τις ξυλογραφίες – πιστά αντίγραφα φωτογραφιών – γνώριζαν οι αναγνώστες των εντύπων την εξωτερική μορφή των παραπάνω. Πολλοί συνδρομητές των δύο περιοδικών αγόραζαν μεγάλες ξυλογραφημένες εικόνες που διέδεταν κατά καιρούς οι εκδότες τους.
71. Νωρίτερα και ο «Ε» είχε δημοσιεύσει λίγες εικόνες σε διχρωμία (από το 1882 και 1883).
72. Κατεσκευάζοντο στα γερμανικά καταστήματα MAX BAUMBACH & COMP. με σχέδιο του H. Leutemann (που επιμελιόταν και την προμετωπίδα της «Κ»), με τη σύγχρονη τότε μέθοδο της χρωμολιθογραφίας.
73. Συχνά η «Κ» τονίζει την οικογενειακή αποστολή της, τη διάθεσή της να καλύψει τις ιδιαίτερες πνευματικές ανάγκες του οίκου.
74. Εκτός από την καθαρά λογοτεχνική ύλη – που ας σημειωθεί, ζήτημα αν έπιασε το 1/3 κάθε τεύχους – περιείχε ιστορικά-αρχαιολογικά άρθρα, ανταποκρίσεις, δοκίμια αισθητικά, φιλοσοφικά, θρησκευτικά και κείμενα εκλαϊκευμένης επιστήμης. Οι 3-4 τελευταίες σελίδες κάθε τεύχους, ενδιαφέρουσες πάντα, είχαν ειδήσεις, στατιστικές, βιβλιοπαρουσιάσεις, επιστολογραφία κ.ά., με τους τίτλους: «Ποικίλα-Επιστήμη & Καλλιτεχνία-Ματαιότης Περιέργου-Επιστολαί εξ Εσπερίας-Μικρά αλληλογραφία-Συρμικαί καταστάσεις-επιθεωρήσεις-Πινακοθήκη-Βιβλιοθήκη» κ.λπ.
75. Παρατηρούμε πως η «Κ» (σαν τον «Ε» και τη διάφορα έντυπα της Ομογένειας), προσβλέπει πάντα στους αναγνώστες του Ελληνικού Βασιλείου και έχει μεγάλη σημασία, στο επίπεδο διαμόρφωσης των ιδεών, ο επιμορφωτικός ρόλος αυτών των εκδόσεων (μεταφορά ξένων προτύπων, μιμητισμός, απόηχοι κυρίαρχης ιδεολογίας της «Εσπερίας»).
76. Τα κείμενα «περί συρμών» – τα συχνότερα κατά τα πρώτα χρόνια της έκδοσης – είναι ενδιαφέροντα και απολαυστικά: έχουν ακόμα και εικόνες με τα μοντέλα των ρούχων, των κομμώσεων κ.τ.λ.
77. Μαθαίνουμε κυρίως τις επιτυχίες των γυναικών στην ανώτατη παιδεία και στον κοινωνικό τομέα.
78. Η εξιδανίκευση του «σπιτικού» και η στροφή προς τις οικιακές απολαύσεις, το αυξανόμενο ενδιαφέρον για το παιδί (ως ιδιόμορφο πλέον άτομο), η σοβαρή αποστολή της μητρότητας συνδυασμένες άμεσα με την αναζωπύρωση του εθνικισμού και του αλτρωτισμού, η πνευματική επιρροή της εμπνευσμένης γενιάς του 1880, ακόμα και η ελάττωση της εργασίας των γυναικείων μεσαίων στρωμάτων που είχε αποτέλεσμα την εξοικονόμηση χρόνου στις γυναίκες για διάβαση και μόρφωση, ήταν οι κυριότεροι λόγοι αυτής της νέας αντίληψης. Βλ. Ελένης Βαρίκα: «Η εξέγερση των κυριών» η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907», Αθήνα 1987, σσ. 80-87, 96-98, 100-2 κ.λπ.
79. Η «Εφημερίς των κυριών» (1887-1918) υπήρξε το πρώτο ελληνικό μαχητικό φεμινιστικό έντυπο (πληροφορίες βλ. στην εργασία της Ελ. Βαρίκα ό.π., σελ. 206 κ.έ.). Παλιότερα καθαρά γυναικεία περιοδικά ήταν η «Θάλεια» που εξέδιδε στην Αθήνα η Πηνελόπη Λαζαρίδου (1867) και η «Ευριδίκη» στην Κων/πολη της Αιμιλίας Κτενά-Λεοντιάδος (1870-73). Σίδηρ. Ζιγώνου-Καραστεργίου: «Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893), Αθήνα 1986, σσ. 307-313.
80. Η «Κ» μεταφέρει τις καινούργιες ιδέες της Δύσης διυλισμένες κάποτε στα ελληνικά ήθη (μια και οι παραδοσιακότερες είναι ισχυρές, ακόμη και στο ομογενειακό σώμα και υποχωρούν αργά υπό την πίεση των αναπόφευκτων εκσυγχρονισμών). Γενικά, όμως και τα δύο ελληνικά φύλλα απέφευγαν την κριτική των θεσμών και των πολιτικών πραγμάτων.
81. Επίσης, στον αρχαιότερο «Εσπερο» συναντάμε τη γυναικεία παρουσία: ειδικά στην ποιητική και μεταφραστική της έκφανση.
82. Μόνο στους Α' και Δ' τόμους ξεπερνούν τη δεκάδα.
83. Οι ποιηταί μικροί που δημοσιεύουν στην «Κ» (Κ.Α. Διαλεισιός, Ν.Π. Κακουλίδης, Ν.Κ. Μακρίδης, Αντ. Σπλιω-

τόπουλος κ.τ.λ.) είναι ολιγάριθμοι σε σχέση με του «Ε». Ίσως το νέο περιοδικό της Λειψίας για να αποφύγει ακριβώς το φαινόμενο του «Ε» παρακαλεί από το πρώτο φύλλο τους αναγνώστες του να μη στέλνουν στίχους αν «δεν παρακληθώσι προς τούτο δι' επιστολής του εκδότη».

84. Αναφορά στην ξένη λογοτεχνική κίνηση, τις ιδέες και τα ρεύματα βλ. Mario Pratchs: «Τα γράμματα και οι τέχνες στην Ευρώπη του 19ου αιώνας» λογοτεχνία» στο συλλογ. UNESCO: «History of mankind...» ό.π., τόμος 8ος, σ. 3657-3734.

85. Κων. Παπαρρηγόπουλου: «Το λάβαρον και ο θρίαμβος του Κων/νου» («Κ», τόμ. Α), «Ηράκλειος» (τόμ. ΣΤ), Νεκλ. Καζάζη: «Σωκράτης» (τ. Α), Ειρ. Ασώπου: «Ο Φραγκίσκος Α' και η αναγέννησις» (τ. Α), Σπυρ. Παγανέλη: «Βρούτος ο Παιδοκτόνος» (τ. Β), «Ο θάνατος του Μ. Αλεξάνδρου» (τ. Ε), «Θάνατος Λουκιανού» (τ. Ζ), Βrückner: «Ιστορία της θανατικής ποινής» (τ. Γ), Ern. Eckstein: «Η δουλεία εν τη κλασική αρχαιότητι» (τ. Ζ), Χρ. Παπαδόπουλου: «Περί της αρχαίας Κύπρου» (τ. Γ), «Η του ονόματος χρήσις παρ' Έλλησι και Ασιανοίς» (τ. Γ), «Αι εν Κύπρω χριστιανικά αρχαιότητες» (τ. Γ), Ευγ. Ζωμαρίδη: «Η των Αθηνών Ακρόπολις» (τ. Δ) κ.ά.

86. Η εκπληκτική ποικιλία, η ευρύτητα και ο πλούτος των θεμάτων είναι τέτοιοι που καθιστά αδύνατη εδώ μια παρουσίαση: ενδεικτικά μόνο αναφέρουμε μερικά: Κων. Παπαρρηγόπουλου: «Ο σημερινός ελληνικός αλφάβητος» (τόμ. Δ), Α.Ρ. Ραγκαβή: «Περί υπνωτισμού» (τ. Α, Β' κ.λπ.), Αγησ. Γιαννόπουλου: «Εθνικόν Θέατρον» (τ. Δ), Κων. Φ. Καβάφη: «Ο Σακεσπέρης περί της ζωής» (τ. Γ), Έγγελ. Εδ., «Οι νέοι Έλληνες» (τ. Β) και «Η προφορά της Ελληνικής» (τ. Γ), Ι. Ισιδ. Σκυλίση: «Γραφικά προτάσεις» (τ. Β), «Ότι η μονομαχία ουδόλως καθαίρει την ύβριν» (τ. Δ), «Οι παρ' ημίν Άριστοι» (τ. ΣΤ), Em. Zola: «Η φιλολογία και η γυμναστική» (τ. Ε), «Αι νεότατοι ανασκαφαί του Σλήμαν εν Τροία» (ανυπόγρ., τόμ. ΣΤ).

87. Μερικά απ' αυτά που χαρακτηρίζουν και το πνεύμα του περιοδικού είναι: Ασκληπιάδης, Γελασίος, Ιχνεύμων, Κίσα, Κομφούκιος, Ορθογράφος, Παρεπίδημος, περιηγητής, Φιλίστωρ, Φυσιοδίφης, Χρονογράφος, Δ.Ε., Ο.Ι. κ.λπ.

88. Αριστ. Π. Κουρτίδης: «Αθηναϊκά χρονικά» (τόμ. Δ), Χαρ. Άννινος: «Η εν Αθήναις Απόκρεως» (τ. Δ), παρεπίδημος (γυεδών): «Επιστολαί προς Αποδημούντα» (τ. ΣΤ). Κάτι αντίστοιχο ήταν και οι «Ανταποκρίσεις εξ Αθηνών» του Καλλία (γυεδ.) στους δύο πρώτους τόμους του «Ε».

89. Κων. Τσουκαλά: «Η ανορθωτική προσπάθεια του Χ. Τρικούπη 1882-1895: πολιτική των κυβερνήσεων και προβλήματα από το 1881 έως το 1895» στην Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', σσ. 12, 54-55.

90. Εκτός των άλλων βρίσκουμε αρκετά άρθρα για τα ελληνικά εκπαιδευτήρια του εξωτερικού (το ίδιο έχουμε και στον «Ε»), και αναφορές στην Παιδεία, την κίνηση των πανεπιστημίων και τους φοιτητές τους.

91. Οι ειδήσεις της –περισσότερες απ' του «Ε»– για την Ελληνική Παροικία και τη Λειψία περνούν στα «μυιά» της έκδοσης.

92. Μια μικρή εικόνα των πολλαπλών προσεγγίσεων του γλωσσικού προβλήματος της εποχής δίνουν οι «Γλωσσικά παρατηρήσεις» («Κ», τόμ. Α), των Αδαμ. Κοραή, Ανδρ. Λασκαράτου και Εμμ. Ροΐδη.

93. Αντίθετα η συνδρομή στο φύλλο χαρακτηρίζεται «μετριωτάτη». Επίσης ένα μεγάλο μέρος των δαπανών αποστολής επωμιζέτο ο εκδότης. Πολύτιμες πληροφορίες για την οργάνωση, εκτύπωση και διακίνηση του περιοδικού δίνει το ενδιαφέρον άρθρο «Πώς καταρτίζεται η "Κλειώ"» (τόμ. ΣΤ, σσ. 202-3, 210-14, 230-32, 247-248). Στον «Εσπερο», παράλληλα, μαθαίνουμε για τη βιβλιοδεσία των περιοδικών στο «Μοχθείν ανάγκη τους θέλοντας ευτυχείν» (τόμ. Η, σσ. 44-45), όπου περιγράφεται το μεγάλο γερμανικό βιβλιοδετικό εργοστάσιο του G. FRITZSCHE.

94. Στον Ε' τόμο (σελ. 240) αναγράφεται ότι «μέχρι τούδε η "Κλειώ" αποστέλλεται εις 214 διάφορα της υψηλίου μέρη». Στο τέλος της έκδοσης έφθασε συνολικά τα 250.

95. Οι αριθμοί κυκλοφορίας των τευχών της δεν πρέπει να ξεπέρασαν κατά πολύ εκείνους του «Εσπερου».

Από τον κ. Ντίνο Κονόμο λάβαμε και δημοσιεύουμε την εξής επιστολή, τη σχετική με το άρθρο «Αιδώς Αργείοι» του κ. Νίκου Λούντζη, που δημοσιεύτηκε στο προηγούμενο τεύχος μας.

Κύριε διευθυντά

Έλαβα σήμερα το περιοδικό σας και διάβασα το άρθρο του κ. Νίκου Λούντζη ενάντια στον κ. Κυριάκο Μεταξά. Σ' αυτό μνημονεύονται και δύο δικά μου σημειώματα σχετικά με την υποτιθέμενη δίκη του εθνικού μας Ποιητή Διονυσίου Σολωμού στη Ζάκυνθο (1814).

Για λόγους επιστημονικής ευσυνειδησίας και ηθικής τάξης περίμενα σε ένα υστερόγραφο του ίδιου του περιοδικού σας να μνημονευτεί και το τρίτο σημειώμά μου («Επτανησιακά Φύλλα, Τόμος ΙΕ', 2, Καλοκαίρι 1989»), που σας είχα στείλει και είχε αναδημοσιευτεί στην εφημερίδα «Πρόοδος της Ζακύνθου» (φ. 6-10-1989). (Βλ. και επιστολή του κ. Ν. Λούντζη στην ίδια εφημερίδα, φ. 1-11-1989).

Αυτά για την καλύτερη ενημέρωση των αναγνωστών σας, δεδομένου ότι το περιοδικό μου «Επτανησιακά Φύλλα» κυκλοφορεί εκτός εμπορίου.

Ελπίζω ότι η παρούσα επιστολή μου θα δημοσιευτεί αυτούσια στο περιοδικό σας.

Φιλικά
Ντίνος Κονόμος

Λίγο το προσωπικό ορθογραφικό σύστημα του κ. Α.Ι. Λιβέρη, λίγο οι ζακυνθινοί ιδιωματοίμοι του κειμένου, συνετέλεσαν στο να γίνουν στο αφήγημα «Κλέη παλαιών ημερών, που είναι για να κλέεις», που δημοσιεύτηκε στο περασμένο τεύχος μας αρκετά τυπογραφικά λάθη. Ασφαλώς η ευθύνη είναι δική μας και γι' αυτό ευχαρίστως τα διορθώνουμε, αφού ευχαριστήσουμε το συγγραφέα που μας τα επισήμανε:

σελ. 154, στ.3: αντί Δικαστών – Δικαστικών, αντί και όσο – από όσο τα σημερινά καινούρια.

σελ. 155, στ.4 αντί Βερούκος – Βερούκιος, στ. 18: αντί εργαστήριο-εργαστήρι, στ.24: αντί και εκμαιεύει – να εκμαιεύει.

σελ. 156, στ.19: αντί από κει – αποκεί, στ.22: αντί ζαπτέρυγα – εξαπτέρυγα στ. 41: αντί τελείωσαν – τελείωναν.

σελ. 157, στ.2 αντί απαγγείλε – απαγγελνε.

σελ. 158, στ.1 αντί Παυλόπουλου – Παυλόπουλους, στ.20: αντί έπιασε τα ρούχα-του αποκεί – έπιασε τα ρούχα-του αποδώ, έπιασε τα ρούχα-του αποκεί, αντί ξεφώνησε – ξεφώνισε.

σελ. 159 στ.7: αντί δυσάρεστες – δυσαραιστές, στ.13: αντί Γιατί πρόσεξε – Για πρόσεξε, στ.15: αντί στρατιωτικούς-τους – στρατιωτικό-τους.

Ακόμη: Στη σελίδα 159 ο συγγραφέας χωρίζει τη διήγηση σε δύο διαφορετικές εποχές και μ' ένα διάσπικτο διάστημα ανάμεσα στους στίχους 14 και 15.

Τη λέξη βράδυ τη γράφει με γιώτα.

Παραθέτουμε τέλος και δύο υποσημειώσεις του κειμένου:

– Μπαριζολέτα = αστέιο.

– Ομιλίες = Θεατρικές παραστάσεις από το «όμιλος» δηλ. διάσος, συνάθροιση για θεατρική παράσταση και όχι από τη λέξη ομιλία = λαλιά. Άλλο αν η λέξη εξέπεσε και σήμαινε το έργο που παιζόταν. Προφανώς από μετάφραση των βενετσιάνικων λέξεων TRUPPA ή FROTTA, που σημαίνουν διάσος και που, αν τη διατηρούσαν, ελληνικά θα εσήμαιναν τρύπα ή φρούτα.

βιβλιογραφίας

περίπλους

Ρίτσα Φράγκου-Κικίλια

Το «Χρονικό Ενός Εφιάλτη» ή τι καλό μπορεί να κάνει ο θυμός

Εχω αναρωτηθεί πολλές φορές πού βρίσκει κανείς τη δύναμη ή τον τρόπο να περιγράφει πράγματα απερίγραπτα. Θα ειπωθεί ίσως πως εδώ βρίσκει τη δύναμη να τα ζήσει και να επιζήσει.

Η δικτατορία είναι ένα τέτοιο πράγμα. Απερίγραπτο. Όπου άλλοι παίζουν το παιχνίδι της εξουσίας κι άλλοι της φαντασίας. Φαίνεται τελικά πως ο άνθρωπος κρύβει μέσα του μια τεράστια δύναμη. Κι εκεί που και ο ίδιος νομίζει πως όλα έχουν τελειώσει, ξαφνικά συντελείται μια υπέρβαση που καταλήγει σε υπέρβαση αυτού του ίδιου του φαινομένου του θανάτου.

Το Χρονικό της Τατιάνας Γκρίτσιπ Μιλλιέξ είναι μια τέτοια υπέρβαση. Πέρα απ' αυτό, είναι μια κραυγή, μια μαρτυρία, μια διαμαρτυρία, μια καταγραφή, μια απόδειξη, μια αντίσταση.

Είναι το χρονικό ενός ξεριζωμού εξωτερικού στην επιφάνεια, στην ουσία όμως εσωτερικού. Και η ικανότητα της συγγραφέως βρίσκεται στο συνδυασμό των εσωτερικών φωνών που της υπαγορεύουν τη διαπλοκή, τη σύγκρουση και την εναρμόνιση των δύο αυτών επιπέδων. «Η ατομική μοίρα ξεφεύγει από το προσωπικό επίπεδο και συμβαδίζει με την πορεία του τόπου», γράφει για το Χρονικό η Χριστίνα Φίλη (εφ. Η Εβδομή 1/3/1987 σ. 22).

Υπάρχουν ορισμένα σημεία επί των οποίων φαίνεται πως διαφωνώ με την κ. Μιλλιέξ. Τα σημεία αυτά είναι καθαρά θεωρητικά. Όμως καλά κάνουμε και διαφωνούμε γιατί η εξ' υπαρχής πλήρης ταύτιση απόψεων θαρρώ πως φέρνει, και στην τέχνη και στη ζωή, το τέλμα. Η αμφισβήτηση, η αμφιβολία και η βάσσανος είναι εκείνες που αργά ή γρήγορα μπορούν να παραγάγουν έργο ουσιαστικό.

Έτσι η Τ-Γ-Μ στο καινούριο της βιβλίο *Το χρονικό ενός εφιάλτη*, αποτόλμησε αφορισμό.

«Το χρονικό δεν είναι κείμενο λογοτεχνικό, είναι μια κραυγή που βγαίνει και μετά μπορεί να πεδάνεϊς»¹. Τώρα θα διαφωνήσω και πάλι. Η κ. Μιλλιέξ φαίνεται να αγνοεί δύο πράγματα. Πρώτον, πως έχει ακόμη χρέη και ως έντιμος άνθρωπος δεν δικαιούται να πεθάνει. Δεύτερον, δεν είναι τόσο πονηρή ώστε να μας πείσει πως το Χρονικό της δεν είναι κείμενο λογοτεχνικό. Το γεγονός ότι τα κείμενά μας γράφονται άλλοτε με μελάνι και άλλοτε με το αίμα της καρδιάς δεν είναι τόσο ισχυρό ώστε να μπορεί να προσθέτει ή να αφαιρεί κάτι στην και από τη λογοτεχνική τους αξία.

Χρονικό η Τ-Γ-Μ διαμαρτύρεται για τη στέρση της ιδαγένειας – στους δισεπτών χρόνους της εφταετίας – και την απαγόρευση να μπει στον τόπο της. Είναι μια καταγραφή από κομμένες φράσεις και κραυγές που έπρεπε να καταπεθούν για να αποφευχθεί μια μεγαλύτερη έκρηξη. Δεν είναι όμως αυτό.

Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη και ακολουθεί η απομαγνητοφώνηση μιας κασέτας. Γράφτηκε όταν «Συσώρεσα όμως θυμό κι αυτός ήταν που μια μέρα έσπασε το φράγμα κι άξαφνα ξεχύθηκαν όλες οι λέξεις μαζί, απαγορευμένες λέξεις που ανέβαιναν από τα έγκατα στην επιφάνεια υπερασπίζοντας την ύπαρξή μου την ίδια, απαγγέλλοντας το Κατηγορώ εναντίον της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και του πνεύματος»².

περίπλους

Ο προσεχτικός μελετητής θα ανίχνευε πλείστες όσες φιλολογικές αναφορές σε επίπεδο όμως προκλητικά διαγνώσιμο για το μυημένο. Ο Απολλιναιρ «το Ντανφέρ-Ροσερώ αφού δεν τόχεις δει και ζήσει, παρά μέσα από στίχους, όπως και το Πον-Μιραμπώ»³ παρέα με τον Κάλβο. «Ας μη μου δώσει η μοίρα μου/ εις ξένην γην τον τάφον»⁴, ο Σολωμός «όμορφος κόσμος, πηδός, αγγελικά πλασμένος»⁵ με τον Σαχτούρη «Εγώ δε γράφω ποιήματα/ εγώ δε γράφω ποιήματα/ μόνο σταυρούς σε μνήματα/καρφώνω»⁶, ο Ρίτσος αγκαλιά με τον Ελύτη «στα ίδια μετερίζια κι ανεμίζει τα βόλια σαν λέξεις που θα γράγουμε της Ρωμοσύνης το Άξιον εστί»⁷, κι ο Γιώργος Μακρής «η διαδρομή, έλεγε, από τη ζωή στο θάνατο είναι ελάχιστη και αιώνια, πρέπει να 'χεις ενέργεια για να τη συλλάβεις»⁸, με το Γιώργο Χειμωνά «Έπειτα όνειρο και εφιάλτες τα ζωγράφισε με τα δάχτυλα, πινέλα αιχμηρά, κι όπου το χρώμα δεν έλαμπε, έσκυβε και με την αναπνοή του, που πολλές φορές έφτανε τα όρια του θανάτου, έδινε σε σχήμα και χρώμα και κίνηση τον καλπασμό αλόγων, πυρρών, λευκών, μελανών και χλωρών, προκαλώντας και προσκαλώντας εκείνα της αποκάλυψης»⁹.

Ο Κόλιας Καθβαδίας «που αγαπάει το βαπόρι του πιο πολύ κι από την ποίηση» έτσι λέει, κανείς δεν τον πιστεύει όμως πιο πολύ απ' όλα αγαπάει το τατουάζ που κυκλώνει όλον τον κορμό του και πόνεσε φοβερά για να σφραγίσει έτσι το κορμί του, πόνεσε σαν όλους τους παραμυθάδες που όταν γεννάνε τα παραμύθια τους γνωρίζουν κιόλας πως πριν στεγνώσει η πένα τους έχει κι όλας πεθάνει τ' όνειρο που γέννησε το παραμύθι»¹⁰.

Πανταχού παρών ο Ιωάννης άλλοτε με το στόμα της Τ-Γ-Μ, κατακεραυνωτής κι άλλοτε αλλάζοντας προσωπίο συγκλονιστικά, πατριάρχης και αποκαλυπτικός. Μέσα σ' αυτό το κείμενο η Αποκάλυψη κι αυτή πανταχού παρούσα. Και στην κατάλληλη στιγμή παρελαύνουν οι ίπποι, οι πυρροί, οι λευκοί, οι μελανοί, και οι χλωροί. Είναι παρούσες και οι σάλπιγγες και οι σφραγίδες, ελλοχεύει κάπου ο Μπέργκμαν κρατώντας την Έβδομη Σφραγίδα στα χέρια του. Στην περίπτωση τούτη η σφραγίδα μεταφράζεται σε φακό κινηματογραφικό που καταγράφει και που συλλαμβάνει και μετατρέπει τις στιγμές σε αιωνιότητα.

Βέβαια, ή μάλλον είναι ολόκληρο μια ιστορική αναφορά με flash-back αλλά και πετάγματα στο μέλλον. Στο έργο αυτό η Τ-Γ-Μ πιάνει ανάμεσα στο παρελθόν που δεν είναι πια και στο μέλλον, τη στιγμή κατά την οποία ο άνθρωπος νιώθει ότι υπάρχει, το λεγόμενο παρόν, δηλ. το τίποτα.

Το σύστημα σκέψης Τ-Γ-Μ μοιάζει, τηρουμένων πάντοτε των αναλογιών, με κείνο του Hegel. Σύμφωνα μ' αυτό «η στιγμή διατηρείται μέσα στο χρόνο, η φύση αντιτίθεται στο Πνεύμα που την αρνείται την ίδια τη στιγμή που τη δέτει, το άτομο ξαναβρίσκει τον εαυτό του στην κοινότητα στα σπλάχνα της οποίας χάνεται και ο θάνατος του κάθε ανθρώπου συντελείται μόνον όταν μηδενίζεται μέσα στη ζωή της ανθρωπότητας»¹¹.

Αν δεχθούμε πως το μυθιστόρημα είναι μια σύμβαση ανάμεσα στο συγγραφέα και τον αναγνώστη, η κ. Μιλλιέξ επιχειρεί να ανανεώσει τους όρους της σύμβασης αυτής. Ενώ τους όρους γραφής αλλά και τους όρους ανάγνωσης.

Το κείμενο αυτό πέρα από το να είναι μια κατηγορία, μια κραυγή, μια οργή και μια καταγραφή είναι ένα γεγονός. Είναι ένα λογοτεχνικό γεγονός, που πιστεύω ότι βοηθάει εξαιρετικά την επιστήμη, τη φιλολογία να ενδοσκοπηθεί, να μαζέψει και τα όπλα της και να το αντιμετωπίσει.

Πάντα συζητήσιμα τα κείμενα της Τ-Γ-Μ προσφέρονται τώρα μια φορά ακόμα – δύματα ή δύτες; – στη φιλολογική συζήτηση.

Ένα πρόβλημα που βγαίνει συνήθως στην επιφάνεια από τα κείμενα αυτά είναι η γλώσσα και η χρήση της. Η αγωνία της συγγραφέως για τη γλώσσα, τις διαδικασίες και την εξέλιξή της είναι εμφανής. Η αγωνία της στην εξορία δεν είναι τόσο που βρίσκεται μακριά από την πατρίδα, είναι που προαισθάνεται να κινδυνεύει πως θα χάσει τη γλώσσα της. «Δίχως γλώσσα, δίχως αυτό που είναι η πατρίδα, το σώμα σου δεν είναι πουθενά»¹⁰.

Συνέχεια αναρωτιέται η συγγραφέας, μια συγγραφέας που κατά την άπουή μου, όχι χωρίς μόχθο, έχει κατακτήσει όμως τα εκφραστικά της μέσα, αναρωτιέται συνεχώς «Τι να 'ναι οι λέξεις».

«Οι λέξεις είναι καρφιά»¹³.

«Χειρονομία μπορεί να 'ναι και μια λέξη».

Προσπαθεί η κ. Μιλλιέξ να ερμηνεύσει το περιεχόμενο των εννοιών φορτίζοντας, χρωματίζοντας, αποχρωματίζοντας και αναχρωματίζοντας τις λέξεις, δείχνοντας τη φθορά τους μέσα από το πέρασμα των αιώνων και την καινούρια σημασιολογία τους ανάλογα με την ιδεολογία της εποχής. Κι η προφητεία της για τη φτώχεια της γλώσσας, «για να πεις ωραία πρέπει να το περιγράψεις κι εγώ δεν θέλω να το περιγράψω, θέλω να σε κάνω να το αισθανθείς ότι ήμουν ωραία, αλλά πώς να σε πείσω, η φτώχεια της γλώσσας δεν λέγεται, πρέπει να βρω καινούριες λέξεις και ήχους, να πω ότι ήμουν «ρωσιά», «αρωί», θα ήθελα να πω είμαι γάτα, είμαι κουκουβάγια, μαϊμού, απδών, μέχρι που όλα αυτά θα μου δώσουν την αίσθηση ότι είμαι ωραία, ότι είμαι άγρια, ότι είμαι μόνη, Θεέ μου, στο τέλος νομίζω πως η μοναδική λέξη που έχει περιεχόμενο είναι η Μο-να-ζιά, εκείνο το «ζι» κυρίως με κάνει ξένη σ' όλο τον κόσμο...»¹⁴.

Μοναζιά
Ξένος
Ξένια

Ξένος και μέσα στους δικούς
και μεσ' τους
Ξένους
Ξένος

Αυτό το Ξ σαν μαχαίρι. Όπως λέμε «επί ξυρού ακμής».

Κάπου μέσα απ' το ανθρωπινό όραμα η Τ-Γ-Μ προβλέπει πως θα φτάσουμε στο σημείο να συννεοούμαστε με συντομογραφίες και αρχικά. Έτσι θα καταντήσει ο άνθρωπος. Στο τέλος θα μπερδεύει τις λέξεις, τα γράμματα, τις συντομογραφίες, τα αρχικά και θα μιλάει με μουνγκρητά, π.χ.:

ΔΕΘ

Τι είναι ΔΕΘ;

Τι σημαίνει ΔΕΘ;

Δικαιοσύνη-Ελευθερία-Δημοκρατία
ή μήπως

Δικαιοσύνη Έχει Δόλον
ή μήπως

Δηλητηριώδης Εμετική Δικτατορία
ή μήπως

Δεν είναι Δημοκρατία

και λαμβάνοντας το ρήμα «ειμί» ως υπαρκτικό μήπως τα αρχικά πάνε να πουν

Δεν Υπάρχει Δημοκρατία

Μήπως τελικά σημαίνει ΔΕΘ

αρχικό οργανισμού; π.χ.

Δημοσία Επιχείρησης Δημοκρατίας;

Ίσως έπαιξα λίγο με τις προτάσεις της Τ-Γ-Μ και τον προβληματισμό της πάνω στις γλώσσας τη φθορά. Εδώ έγκειται και η δύναμη του κειμένου. Να είναι σε θέση δηλ. να παραγάγει άλλο έργο. Αριστούργημα ή ταπεινό έπος, ή σκαλάθιωμα. Εν πάση περιπτώσει την πεμπουσία του λόγου. Κείμενο.

«Αντικαθιστώ ή υποκατάστατο είναι λέξεις μαχαίρια που αν τις αλλοιώσεις λίγο πριν από την ώριμη στιγμή της λειτουργίας τους μπορούν να σε σκοτώσουν. Όλες οι τραγωδίες πάνω σ' αυτή την πάρωρη μεταχείριση της έννοιας των λέξεων βασίζονται και σφίγγουν τα χέρια του Οθέλλου τον τρυφερό λαιμό ή γεμίζουν αίμα το μπάνιο του Μαρά ή του Αγαμέμνονα».

Η λέξη τη βοηθάει να φτάσει στην πράξη και μάλιστα την τραγική. Βέβαια η Τ-Γ-Μ δεν ξεχωρίζει τις πράξεις όπως ο Αριστοτέλης σε σπουδαίες και σε φαύλες «Έστιν ουν τραγωδία μίμησης πράξεως μεγίστης και τελείας...». Μπορεί αυτό να ισχύει για την τραγωδία αλλά και στο έργο τούτο, για μια σύγχρονη τραγωδία πρόκειται.

Ξέρουμε πως «ό,τι διαφοροποιεί τη γλώσσα της λογοτεχνίας είναι – πλην εξαιρέσεων – ο έντονα προ-

δαιτικός χαρακτήρας των επιλογών που κάνει ο δημιουργός». Η προδαικτικότητα (intentionality), οι προθέσεις των δημιουργών έξω και μέσα από το έργο τους. Ως προθέσεις έξω από το έργο νοούνται οι γενικότερες πεποιδήσεις, θέσεις και επιδιώξεις του συγγραφέα σε συνδυασμό πάντα με την τέχνη που καλλιεργεί. Οι προθέσεις που απηχούνται μέσα από το έργο του αφορούν στο περιεχόμενο (μήνυμα) και στην έκφρασή του (μορφή).

Αυτό επίσης που καθιστά ένα έργο άξιο του επιθέτου «λογοτεχνικό» είναι οι αποκλίσεις που πραγματοποιούνται στο έργο αυτό. Δηλαδή αποκλίσεις του από τις καθιερωμένες στα διάφορα επίπεδα γλωσσικές συμβάσεις που καθορίζουν τον κώδικα, τη γλώσσα ενός λαού¹⁷.

Όσο πιο έντονες είναι οι αποκλίσεις αυτές τόσο πιο χαρακτηριστικό και προσωπικό είναι και το ύφος ενός συγγραφέα. Αυτές οι αποκλίσεις αποτελούν απαραίτητη μορφή ελευθερίας και δημιουργίας για τη γλώσσα. Οι επιλογές και οι αποκλίσεις, κύρια στοιχεία χαρακτηριστικά του λογοτεχνικού έργου της κ. Μιλλιέξ, χαρίζουν μια απόλαυση σπάνια.

Επίσης στο Χρονικό μέσα σε μια γλώσσα σφύζουσα δημοτική συναντάμε πάρα πολλούς τύπους της καθαρεύουσας που δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να ενισχύουν σθεναρά το έργο αυτό. Παράδειγμα; «τυφών, όργανα περιπεπταμένα, να εισέλθουν, κ.λ.π.

Η γλώσσα όμως, δεν είναι η μόνη για την οποία κόπτεται η κ. Μιλλιέξ. Είναι και άλλες αξίες και άλλες ποιότητες που συνδυάζονται μαζί της όπως η μνήμη, ο χρόνος.

«Αφού τα πάντα συντελούνται με τη γλώσσα μες το χρόνο και «Κι ο χρόνος; Πόση σημασία έχει η διάρκεια;»¹⁸. Να λοιπόν που ουδέν κακόν αμιγές καλού. Να που η εκλογή της αυτοεξορίας δημιούργησε έργο αντίστασης στην εξουσία, αλλά και έργο αντίστασης ενάντια στη φθορά του χρόνου και του λόγου. Η γέννα ήταν αιματηρή αλλά το παιδί υγιέστατο.

«Πάντα συμβαίνει κάτι στον κόσμο. Κι αυτό που σχεδιάζει το πνεύμα είναι η συγκεκριμένη πραγματοποίηση της ελευθερίας του»¹⁹.

«Το ζήτημα δεν είναι να δοθεί στους ανθρώπους χρόνος ή ευτυχία. Ούτε να σταματήσει η κίνηση της ζωής, το ζήτημα είναι να πραγματοποιηθεί η ζωή (...). Η τέχνη πρέπει να δείχνει στους ανθρώπους τη ζωή ως λόγο ύπαρξης (...). Η τέχνη αποκαλύπτει το περαστικό σαν απόλυτο. Και όπως η περαστική ζωή συνεχίζεται ανά τους αιώνες επιβάλλεται στη διάρκεια των αιώνων να διακηρύξει αυτή την αποκάλυψη που δε θα τελειώσει ποτέ. Έτσι οι δημιουργικές δραστηριότητες του ανθρώπου δεν παίρνουν μια σωστή σημασία παρά μόνον όταν είναι αποδεχτές σαν κινήσεις προς την ελευθερία»²⁰.

Και η δουλειά της Τ-Γ-Μ από την αρχή ίσαμε τώρα δεν ήταν παρά τούτο: Μια αέναη κίνηση προς την ελευθερία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Ταπάνα Γκρίσιον-Μιλλιέξ. Χρονικό ενός Εφιάλτη. Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1986, σ. 7.

2) Μιλλιέξ, ο.π. οπισθόφυλλο.

3) Ο.π. σ. 18

4) Ο.π. σ. 75.

5) Ο.π. σ. 52

6) Ο.π. σ. 11.

7) Ο.π. σ. 52

8+9) Ο.π. σ. 16-17.

10) Ο.π. σ. 25.

11) Σιμόν ντε Μπωβουάρ, Για μια ηθική της αμφισβήτησης, μετ. Καρίνα Λάμπα, εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1984, σ. 8.

12) Μιλλιέξ, ο.π. σ. 82.

13) Ο.π. σ. 45.

14) Ο.π. σ. 80.

15) Ο.π. σ. 50

16) Ο.π. σ. 23-24.

17) Βλ. στο Ι. Μπαμπινιώτη, Γλωσσολογία και Λογοτεχνία, Αθήνα 1984, το κεφάλαιο «Καθολικές δομές λογοτεχνικής σημειολογίας». Κείμενο και κειμενικές λειτουργίες. σελ. 185-203 α' το κεφ., «Έννοια του ύφους», σελ. 101-136.

18) Μιλλιέξ, ο.π. σ. 56.

19) Ντε Μπωβουάρ, ο.π. σ. 67.

20) ο.π. σ. 68.

Φλορίν Μαρινέσκου

Ιωάννης Γ. Λασκαράτος. Πρόληψη της αρρώστιας και κοινωνική προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1854), Αθήνα 1985, 317 ρ.

Η επιστημονική δραστηριότητα που αναπτύσσεται στην έδρα της ιστορίας της ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών υπό τον καθηγητή Σ. Μαρκέτο, σημειώνει μια αξιόλογη επιτυχία με τη δημοσίευση από τον δρ Ιωάννη Λασκαράτο μιας εμπειριστατωμένης μελέτης με τον προαναφερόμενο τίτλο.

Ο συγγραφέας είναι γνωστός για τον τρόπο που καταφέρνει να δημοσιεύει μελέτες υψηλού επιπέδου που αφορούν τόσο στην ιατρική, όσο σε γενεαλογικά και κυρίως εραλδικά θέματα.

Το τελευταίο του βιβλίο, όπου ο συγγραφέας αξιοποιεί ένα μεγάλο αριθμό ανέκδοτων εγγράφων από τα αρχεία του Λονδίνου (Public Record Office), της Κέρκυρας, των Παξών, της Κεφαλονιάς, των Κυθίων και της Λευκάδας, αλλά και άλλων νησιών, ασχολείται με ένα θέμα σημαντικό, που δεν αντιμετωπίσθηκε μέχρι τώρα με αρκετή προσοχή, δηλαδή με την πρόληψη της αρρώστιας και την κοινωνική αντίληψη στα Ιόνια νησιά.

Η εισαγωγή παρουσιάζει μια πλήρη εικόνα της υγειονομικής καταστάσεως επί Βενετοκρατίας, μια περίοδο πολύ ουσιαστική σε ό,τι αφορά τη θεσμοθέτηση υγειονομικών μέτρων και κοινωνικής πρόνοιας, επί των δημοκρατικών Γάλλων και επί της Ιονίου Πολιτείας, με έμφαση στην περιγραφή της ιδρύσεως του Ιατρικού Κολλεγίου (1802 στην Κέρκυρα), των Υγειοδημικών Κομιτάτων (1810), καθώς και των νοσοκομείων και άλλων ιδρυμάτων, μέχρι την έναρξη της «αγγλικής προστασίας».

Το πρώτο μέρος περιέχει στην αρχή τη νοσολογική κατάσταση στα χρόνια της Αγγλοκρατίας και το νοσογόνο χώρο στον οποίο οι υγειονομικοί της εποχής έδιναν μεγάλη βαρύτητα. Σ' αυτή την περίοδο οι λαϊκές τάξεις σημειώνουν εμφανή πρόοδο σε σχέση με τη Βενετοκρατία, γεγονός που καθρεπίζεται και στον τρόπο κατασκευής αγροτικών κατοικιών. Μεγάλη έμφαση δίνεται σ' αυτό το κεφάλαιο στις κατά καιρούς στατιστικές σχετικά με τη θνησιμότητα στα νησιά.

Το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους πραγματεύεται τη διάρθρωση των υγειονομικών υπηρεσιών, την επιστημονική ιατρική, καθώς και την ιατρική παιδεία. Γίνεται λόγος για τις διατάξεις του Συντάγματος του 1817 που κατοχυρώνει, για πρώτη φορά, την προστασία της υγείας των πολιτών και περιγράφεται αναλυτικώς η ρύθμιση των ιατρικών δεμάτων σε γενικό και τοπικό επίπεδο. Δίνεται επίσης έμφαση στην επιστημονική ιατρική.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου ασχολείται, σε έξι κεφάλαια, με τα μέτρα για την προστασία της υγείας, παρέχοντας στον αναγνώστη μια ολοκληρωμένη εικόνα πάνω σ' αυτό το θέμα υπό πολλές πλευρές, όπως λ.χ. ο έλεγχος της εξασκήσεως της ιατρικής και της φαρμακολογίας, μαζί με τη νομιμοποίηση των τίτλων. Ανάμεσα στα μέτρα υγιεινής επισημαίνονται τα εξής: καθαριότητα των δρόμων των πόλεων και της εξοχής, έλεγχος στα τρόφιμα, στο νερό, αποξήρανση ελών, προληπτικά μέτρα για τη λύσσα, καθώς και η ταφή των νεκρών.

Ειδική προσοχή δίνει ο συγγραφέας στο δαμαλισμό και κυρίως στα λοιμοκαθαρτήρια, στην καραντίνα στα διάφορα νησιά και στον έλεγχο των επικοινωνιών μεταξύ τους (σ. 110-144): μέτρα που πολλαπλασιάζονται σε περίπτωση απειλής επιδημιών ή ακόμα για την περιστολή και την εξάλειψη μιας επιδημίας, όπως η πανώλη που ξέσπασε το 1815 στην περιοχή Λευκίμμη της Κέρκυρας ή στο χωριό Κομιτάτα της Κεφαλονιάς έναν χρόνο αργότερα κ.λπ.

Το τρίτο και τελευταίο μέρος είναι αφιερωμένο στην κοινωνική προστασία, δηλαδή σχετικά με τα μέτρα για την αντιμετώπιση της φτώχειας στα πλαίσια του οποίου δίνεται μεγάλη έμφαση στο θεσμό του γιατρού των φτωχών, και άλλα μέτρα, και τα νοσηλευτικά ιδρύματα, τα οποία ο συγγραφέας παρουσιάζει εκτενώς, για την Κέρκυρα, την Κεφαλο-

νιά, τη Ζάκυνθο και άλλα νησιά. Τα φιλανθρωπικά ιδρύματα αποτελούν άλλο κεφάλαιο που χαιρεί της προσοχής του συγγραφέα. Πρόκειται για τα νοδοτροφεία (ορφανοτροφεία) της Κέρκυρας, της Κεφαλονιάς, της Ζακύνθου, καθώς και για τα πτωχοκομεία διαφόρων νησιών, τις προκαταθήκες σίτου, τα ενεχυροδανειστήρια. Η κοινωνική φροντίδα για τους φυλακισμένους, οι ασφάλειες και οι συντάξεις συμπληρώνουν τα θέματα που παρουσιάζονται στο τέλος του βιβλίου.

Στον επίλογο του βιβλίου ο συγγραφέας συμπεραίνει ότι όλα τα μέτρα που πήραν οι Άγγλοι κατά το μισό αιώνα της κατοχής τους στα Επτάνησα (1815-1864) είχαν έναν οργανωμένο χαρακτήρα και ήταν πιο αποτελεσματικά και τέλεια από εκείνα που είχαν πάρει οι Βενετοί και οι Γάλλοι, αφού τηρούνταν με αυστηρότητα.

Το βιβλίο αυτό του Ιωάννη Λασκαράτου, αποκορύφωμα των προσπαθειών του σ' αυτό τον τομέα, είναι «ένα σκαλοπάτι στην αποκρυπτογράφηση των άγνωστων πτυχών του μέλλοντος».

Πρέπει να τονισθεί ιδιαίτερα ότι το εγχείρημα αυτό του συγγραφέα – μοναδικό ως θέμα μέχρι σήμερα στη διεθνή βιβλιογραφία – βασίσθηκε σχεδόν αποκλειστικά σε άγνωστες αρχειακές πηγές και κατά τούτο αποκτά μεγαλύτερη επιστημονική αξία. Είναι γραμμένο κατά τους κανόνες της επιστημονικής ιστορικής μεθοδολογίας και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βασική πρωτότυπη πηγή από τον ιστορικό του μέλλοντος.

Γιώργος Ανδρειωμένος

Μιχάλης Γ. Μερακλής, Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία 1945-1980. Μέρος Πρώτο: Ποίηση. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1987, σχήμα 8ο, σσ. 413 + 3λ.

Οταν γίνεται λόγος για τη λογοτεχνική παραγωγή σε ελληνική γλώσσα, κυρίως από το 1930 και εξής, συνήθως χρησιμοποιούνται και διαφορετικοί κάθε φορά όροι-χαρακτηριστικά επίθετα, προκειμένου να προσδιοριστεί επιγραμματικά η «ηλικία» της. Έτσι, έχουν κατά καιρούς προταθεί το «νεότερη» (Ανδρέας Καραντώνης), το «νέα» (Κ. Στεργιόπουλος), το «νεοτερική» (Αλεξ. Αργυρίου), το «μοντέρνα» (Γ. Δάλλας, Νάσος Βαγενάς) και τέλος το «σύγχρονη» (Ανδρέας Καραντώνης και πάλι). Ο καθηγητής Μ.Γ. Μερακλής προτιμά – σωστά νομίζω – τον τελευταίο όρο, μιας και κατά πρώτο λόγο επιχειρεί να παραθέσει ένα κριτικό-αναλυτικό διάγραμμα της μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ελληνικής λογοτεχνίας.

Από όσο είμαι σε θέση να γνωρίζω, η εν λόγω απόπειρα, δηλαδή να εξεταστεί κατά τρόπο συνθετικό η μεταπολεμική λογοτεχνία μας, αποτελεί μια από τις ελάχιστες του είδους της, παρόλο που από την πρώτη έκδοση του παρόντος τόμου στα 1971 πέρασαν ουκ ολίγα έτη.

Ο συγγραφέας χωρίζει την τριακονταετία 1945-1980 σε δύο επιμέρους περιόδους, ήτοι 1945-1959/1960 και 1960-1979/1980. Και, βεβαίως, ένα ασφαλές – αν και όχι το μόνο – κριτήριο για μία τέτοια κατηγοριοποίηση, συνιστούν κυριότατα τα δεδομένα της νεότερης πολιτικής ιστορίας της Ελλάδας, από τη στιγμή μάλιστα που είναι εμφανής η εμπειρία τους και ο αντίκτυπός τους μέσα στο έργο της πλειονότητας των συγχρόνων Ελλήνων λογοτεχνών. Από την άλλη μεριά, σωστά διαφοροποιούνται οι δεκαετίες του 1960 και του 1970, όχι μόνο γιατί παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές στις κοινωνικοπολιτικές τους εκφάνσεις, αλλά και γιατί το πνεύμα της ποίησης, όπως άλλωστε και ο ορίζοντας των προσδοκιών του αναγνωστικού κοινού, είναι προσανατολισμένα προς διαφορετικές αναζητήσεις και ενδιαφέροντα. Συνάμα, όμως, δεν παραλείπεται και η εκτενής παρουσίαση του έργου ποιητών που δεν ανήκουν αποκλειστικά στις «φενιές» των παραπάνω περιόδων, αλλά σε προγενέστερες χρονολογικά.

Περιμένουμε με ανυπομονησία και τους άλλους δύο τόμους – έναν αφιερωμένο στην πεζογραφία της ίδιας περιόδου και έναν με σημειώσεις, άλλα σχόλια και συμπληρώσεις στο υλικό των δύο προηγούμενων, «για όσους θα επιθυμούσαν μια πιο διεξοδική μελέτη», και για να μπορέσουμε να εκτιμήσουμε συνολικά και σε όλο του το βάθος το φιλόδοξο, αλλά και τόσο δύσκολο, εγχείρημα του κ. Μ.Γ. Μερακλή.

περίπλους

επιμέλεια: Διονύσης Βίτσας

ΘΑΝΟΣ ΜΙΚΡΟΥΤΣΙΚΟΣ: Ο τελευταίος ρομαντικός. ΤΕΧΝΗ & ΛΟΓΟΣ: Σειρά αυτοτελών κειμένων για τη μουσική και την τέχνη, αλλά και συνεντεύξεις. Επίσης εργογραφία του τόσο σημαντικού συνθέτη και ακόμα συλλογή κριτικών για το έργο του. Σοβαρά και έξυπνα τα κείμενα, αλλά γιατί από τώρα αυτή η διάθεση για απολογισμό; Ευχαριστούμε πάντως που, όπως λέει σε μια συνέντευξή του, προτιμά τα νερά του Ιονίου από εκείνα του Αιγαίου. «Το Ιόνιο είναι πιο ευφρόσυνο, πιο μαλακό» παρατηρεί. Ας παρηγορηθεί όμως. Δεν είναι ο τελευταίος ρομαντικός. Τουλάχιστον το Ιόνιο διαθέτει πολλούς ακόμα.

PENZI SAARIKONSKI: Τι συμβαίνει, αλήθεια; ΥΑΚΙΝΘΟΣ. Ένα βιβλίο για τον Φιλανδό συγγραφέα που περιλαμβάνει ποιήματά του και αποσπάσματα από το ημερολόγιό του. Η εργασία και η μετάφραση – εντυπωσιακές στην τάση τους για τελειότητα – ανήκουν στη Μαρία Μαρτζούκου. Το βιβλίο σημαίνει και κάτι περισσότερο για την Ελλάδα, αφού ο ποιητής είχε ασχοληθεί τόσο πολύ με την Αρχαία Ελληνική Γραμματεία. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι εγκατέλειψε τον χριστιανισμό χάριν της ειδωλολατρίας της Ελλάδας και της Ρώμης. Κι όμως ο μπόεμ ποιητής ήταν σύγχρονός μας. Πέθανε μόλις το 1983.

Γ.Ε. ΓΕΩΡΓΟΥΣΗΣ: Τετράδια του νότου ΔΙΑΤΤΩΝ.

Οι νεκροί είναι εδώ./Μπαινοβγαίνουν μες στα χαλάσματα/μ' ένα κλαδάκι έλατο δίπλα στον ξύλινο σταυρό/κι ύστερα δρασκέλανε το χαμηλό τοιχάκι/στην πιο λευκή γωνιά της μνήμης/και το τοπίο ακολουθάει πίσω τους/σαν το χαμένο πρόβατο./Κι ό,π μας κάνει να θυμόμαστε/κινο τό ίδιο δεν θυμάται τίποτα.

AEGEAN REVIEW: Αγγλόφωνο περιοδικό, που εκδίδεται στις ΗΠΑ από την Borbana Fields με την επιχορήγηση του Συμβολίου Καλών Τεχνών της Πολιτείας της Νέας Υόρκης. Ασχολείται αποκλειστικώς με τον ελληνικό πολιτισμό και διαθέτει συνεργασίες ελλήνων και αμερικανών συγγραφέων, πάντα όμως για την Ελλάδα. Πολύ καλή έκδοση.

ANNA ΤΣΟΥΚΑΛΑ – ΚΟΥΦΟΥ: Ορθρινοί κι εσπερινοί ανάδαμοι. Ζακυνθινή ποιήτρια, που ζει στην Ιερισσό και η οποία τα πρώτα ποιήματά της δημοσίευσε στην εφημερίδα «Πρόδος» με το ψευδώνυμο Άνδης Υάκυνθος. Η πρώτη συλλογή της είχε τίτλο «Ιερισσός-Άκανθος». Κολοσσαίου: Οι μάρτυρές σου Κύριε/έδρευαν στο Κολοσσαίου της Ρώμης/πλήθος σαρκοφάγων/αύξησαν το μαρτυρολόγιο/κι έδειξαν στους θηριόφλους/τη δύναμη ποιος θα τους καταγράψει τη θυσία/ή ποιος θα τους λυτρώσει;

ΓΟΥΣΤΑΥΟΥ ΦΛΩΜΠΕΡ: «Το ταξίδι στην Ελλάδα», πρόλογος Κ. Θ. Δημαράς, μετάφραση: Π.Α. Ζάννας, σημειώσεις Ναταλία Αγαπίου, σελίδες 180. Εκδόσεις ΟΛΚΟΣ 1989. «Σήμερα 23 Ιανουαρίου, Πέμπτη, πήγα ν' αποχαιρετήσω την Ακρόπολη. Μέσα στον Παρθενώνα, στη βάση μιας πλάκας, ένας μηρός φαγωμένος, εντελώς γκριζός. Φυσούσε δυνατά, ο ήλιος βασιλευε, ο ουρανός ήταν κατακόκκινος πάνω από την Αίγινα, πίσω από τους κίονες των Προπυλαίων ο ουρανός απλωνόταν με χρώμα κίτρινο κροκάτο. Καθώς επέστρεφα από το ναό του Ποσειδώνα, δυο μεγάλα πουλιά ξεπετάχτηκαν πάνω από το αέτωμα και έφυγαν ανατολικά, κατά τη μεριά της Σμύρνης, της Ασίας. Σπρώχνοντας την πόρτα της Ακρόπολης, παρατήρησα πως έτριζε πονεμένα, σαν πόρτα σπαποθήκης...». Η έκδοση περιλαμβάνει τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του Γ. Φλωμπέρ από την Ελλάδα που την επισκέφτηκε το Δεκέμβριο του 1850 μαζί με το φίλο του Μαξιμί Ντυ Καν. Με αφετηρία τον Πειραιά, όπου φθάνει με πλοίο από την Κων/πολη, θα διασχίσει την κεντρική Ελλάδα και την Πελοπόννησο πάνω σε άλογο μ' άσχημες καιρικές συνθήκες. Στο οδοιπορικό αποτυπώνονται ζωντανά τα μνημεία, τα τοπία, οι άνθρωποι και τ' αντικείμενα, ενώ προξενεί ιδιαίτερη εντύπωση το ενδιαφέρον του συγγραφέα για παράξενες λεπτομέρειες.

Β.Γ.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΛΙΩΤΗΣ: Το τραγούδι της επιστροφής ΕΝΔΥΜΙΩΝ. Σειρά μικρών νευράδικων οργισμένων κειμένων και ως επωδός «αφιερώσεις για τον επαρκή αναγνώστη». Μια από αυτές φαίνεται να είναι και η γενεσιουργός απία του βιβλίου: «κανένα φιλαράκο δε θα βρεις/που να υπηρέτησε και να μην άλλαξε σε «κάτι» Sigfried Sanson. Πρόκειται για λογοτεχνία επιπέδου. Η έκφραση καμώνεται εκείνη του στρατού. «Εμεινε μόνος περιμένοντας. Πίσω απ' τα κάγκελα η σκοπιά πίσω από τη σκοπιά είκοσι στρογγυλά φεγγάρια. Μπροστά του ένα ποτάμι δημοσιά μαύρο ποτάμι. Το γδαρμένο κεφάλι του αμνού στεφανωμένο παπαρούνες μέσα του και τρεις γυμνές γυναίκες. Η τελευταία η πιο μικρή ένα μικρό ερίφι που σκιρτούσε αγγίζοντας με το γυμνό της πόδι το νερό κρουσταλλιασμένο μάρμαρο που ρέει. Πήρε το πρώτο λεωφορείο και κατέβηκε».

ΙΩ ΜΑΡΜΑΡΙΝΟΥ: Κοσμάς Πολίτης, ένα πορτραίτο ΓΑΒΡΗΛΙΔΗΣ. Ένα γλαφυρότατο πορτραίτο όντως, του μεγάλου πεζογράφου και μεταφραστή γραμμένο από έναν άνθρωπο που όχι μόνο τον έζησε από κοντά, αλλά που ξέρε και να γράφει.

ΜΑΤΙΝΑ ΜΟΣΧΟΒΗ: Ο Ακτωρός λόγος ΑΓΡΑ. Η πρώτη συλλογή της ποιήτριας με χαρακτηριστικό τον θεατρικό λόγο, αλλά και τις συχνές παραπομπές στο αρχαίο δράμα. Αυτό ασφαλώς είναι οφειλή στο γεγονός ότι η πολύ καλή ποιήτρια είναι και ηθοποιός. Στη θυμέλη στέκομαι/ελεεινή κι ανόσια/και βλέπω/το μέλλον μου/σ' επιτύμβια στήλη γραμμένο/και δεν μπορώ να τ' αναγνώσω.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ – ΚΑΡΟΛΟΣ ΚΛΗΜΗΣ: Δρώμενα και έδιμα του Κερκυραϊκού λαού. Ο Κερκυραίος λαογράφος καταγράφει αλλά και αναλύει τα έδιμα του νησιού του παραθέτοντας συγχρόνως και πολλές φωτογραφίες. Το υλικό του βιβλίου έχει συγκεντρωθεί από τον ίδιο στην διάρκεια χρονίων προσπαθειών του και στο μεγαλύτερο μέρος του έρχεται για πρώτη φορά στο φως.

LUIGI DA PORTO: Ιουλιέτα και Ρωμαίος. Μετάφραση Ζήσης Σκάρος. ΔΙΑΤΤΩΝ: Η γνωστή ιστορία που έγινε γνωστή κυρίως από τον Σαίξπηρ στην αρχική μορφή της. Ο συγγραφέας γεννήθηκε το 1485 στην Βιτσέντσα της Ιταλίας. Αν και υπήρξε από τους ήσσονες συγγραφείς, η νουβέλα του αυτή θεωρείται το καλύτερο πετράδι της ιταλικής αφηγηματογραφίας του 1500. Εκδόθηκε πολλές φορές, διασκευάστηκε και μεταφράστηκε. Σε μια μετάφρασή της από τον Άρθουρ Μπρουκ τη βρήκε ο Σαίξπηρ και τη χρησιμοποίησε ως βάση του ομώνυμου έργου του συνάπτοντας πνευματικό δάνειο.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΣΑΘΑΝΑΣ: Ένας Λόρδος στη Μύκονο και στις Δήλες το 1749, ΜΥΚΟΝΟΣ Δίγλωσση έκδοση, ελληνική και αγγλική, όπου ο Λόρδος Τσάρλμοντ εξιστορεί μια ερωτική περιπέτεια στη Μύκονο του 1749 και τρεις μέρες νύχτες στις Δήλες. Υπάρχει βιβλιογραφία ξένων και Ελλήνων ταξιδιωτών στη Μύκονο και πλήθος φωτογραφιών. Πολύ ενδιαφέρον βιβλίο.

ΚΙΚΗ ΣΑΡΑΝΤΑΚΟΥ: Με την άμπωτη... Ποιήματα που εκφράζουν τα πάθη και τους αγώνες της γενιάς της ΕΠΟΝ, όπως και η πρώτη συλλογή της ποιήτριας με τίτλο «Του έρωτα και του αγώνα». Ποίηση στρατευμένη, που συγκινεί. Ο κατάλογος: Η δασκάλα μας τότε/δεν κρατούσε κατάλογο./Όμως κάθε πρωί/μας κοιτούσαν ανήσυχη/και μας στοίχιζε πάλι/στο θρανίο δυο-δυο./Και λιγότευαν οι σειρές των θρανίων μας...

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΡΑΣΧΗΣ: Αντίζοοι και ροί (1910-1988). Η αυτοβιογραφία ενός ζακυνθινού, που όμως ζει στα Λεχαινά και που στα 79 χρόνια του αποφάσισε να εκδόσει τη ζωή του. Παρά τις περιορισμένες γραμματικές του γνώσεις η γλαφυρότητα του κειμένου είναι φανερή και οι πληροφορίες για μια ταραχμένη περίοδο της Ζακύνθου πολλές. Ο συγγραφέας εξετάζει τη ζωή του από την μαρτυρική του θεωρία με κέφι και πολύ χιούμορ. Αυθεντικότητα στην διήγηση, που σπάνια βρίσκει κανείς ακόμα και σε δόκιμους συγγραφείς.

W.B. YEATS: Μυθολογίες και Οράματα. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ. Επιλογή ποιημάτων, δοκιμίων και διηγημάτων του Ιρλανδού συγγραφέα, που ως γνωστόν ασχολήθηκε με κάθε λογοτεχνικό είδος. Επίσης ένα μονόπρακτο. Η έκδοση όσον αφορά τα ποιήματα είναι δίγλωσση. Η μετάφραση έχει γίνει από τον Σπ. Ηλιόπουλο, που προτάσσει καταποτιστικό πρόλογο για τον συγγραφέα.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ: Ο κακός αέρας ΥΨΙΛΟΝ: Αντιγράφουμε τον υπότιτλο: «δπλαδή/σύγγραμμα ερωτικό/όπου αναφερόμαστε στα Πάθη των Τριών Γυναικών/ενός έδνου πληγωμένου καθώς και σε μακάρια χρονικά/από συγκεχυμένες αυτοκρατορίες/κατάσπαρτο με δρυλικά ονόματα/κοινοτυπίες, παραφράσεις, αναπόδοτα, ανδυποφορές/αλλά και επουράνιες τοποθεσίες/που υποβάλλουν τις ευτράπελες στοές/όπου κατέφυγε ο ετερόφωτος ερανοστής τους.

ΗΛΙΑΣ ΚΕΦΑΛΑΣ: Σκοτεινός μαγνήτης. ΑΛΩΣ.

Η ΛΕΞΗ «ΓΙΑΤΙ» ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΣΤΕΓΗ. γιατί βρυχάται ο άνεμος/γιατί ραγίζει το βουνό/γιατί το δέντρο ξεμαλλιάζεται/μ' ένα νεκρό πιασμένο στη διχάλα του/η πεδιάδα συμμαζεύεται/σε μια στενή αυλακιά και φεύγει/γιατί φοβάται το χωριό/γιατί πεθαίνει η πόλη/γιατί το σπίτι τρίζει και πενθεί/μ' ένα τρελό φεγγάρι στο κατώφλι του/γιατί σπαράζει ο ποταμός/γιατί βογγά η λίμνη/γιατί οι ποιμένες φύγανε στον ουρανό/νομίζοντας τα σύννεφα κοπάδια/γιατί η ηλικία τρέχει μέσα απ' το παιδί/οργώνοντας το τρυφερό του δέρμα/γιατί ο χρόνος φέρνει/μεσ' απ' την πιο βαθιά σπλιλιά/τα δόντια του θανάτου/γιατί εγώ που μπήκα νύχτα στο γιατί/μάρμαρωσε στους πέντε δρόμους.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΑΤΣΟΥΛΗΣ: Η αμυχή της ηρώς. ΔΑΙΔΑΛΟΣ. Τέσσερα κείμενα διαφορετικά χρωματικά και χωροχρονικά, αλλά στο βάθος παραλλαγή στο ίδιο θέμα. Η έντονα αισθησιακή γραφή κινείται ανάμεσα στην ονειρώση και την μυθοπλασία, αν και στο βάθος υπάρχει η βιωμένη πραγματικότητα. Τέσσερα ρυθμικά πεζά που αποζητούν τον προσδιορισμό τους.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΕΝΕΤΗΣ: Φωτεινός πίνακας, Κυρίως με φως ΚΑΒΕΙΡΟΣ.

Δύο «φωτεινές» συλλογές που γνωστού και ιδιαίτερα καλού ποιητή, που εκδόθηκαν ταυτοχρόνως. Από την πρώτη, που για φόντο έχει το γήπεδο και τον κόσμο του: Άλλο λέξη/άλλο πόνος/Άλλο πόνος/άλλο αίμα. Αλαλάζει το πλήθος/Μην παίζεις εν ου/παικούς./Οι αναπληρωματικοί/κερδίζουν/το παιχνίδι./Σφύριγμα. Κι από τη δεύτερη, όπου το φόντο τώρα είναι το πάντα αγαπημένο θέμα του ποιητή: ο έρωτας Έφορος των ανέμων ο έρωτας/Τ' αμέθυστα νερά ταραίζει και τα είδωλα/με καταιγίδα ταξιδεύουνε στα πέλαγα./Κι άμαχος πέφτει κι ο αμάδητος/ο μύστης.

ΜΑΧΗΣ ΜΟΥΖΑΚΗ: Αυθάδεια ροής ΓΚΟΒΟΣΤΗ.

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ: Έτος γεννήσεως: κάθε μέρα./Καλά κάνουν και δε με γνωρίζουν – /την κόλαση μπερδεύω με τ' άγια./Είμαι η άλλη της ύπαρξης./Το κώνειο με πότισαν – /η απολογία μου ταξιδεύει./Είμαι νέα στην εύκρατη ζώνη μου./Στη διακεκαυμένη μου έρημο./καινούργιος θλαστός./Καλά κάνουν κι ακόμα δε μ' έμαθαν!/Θα είχα πεθάνει στο λόγο τους.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α. ΡΩΜΑΣ: Κείμενα.

Συγκεντρωμένες μελέτες και δοκίμια του αξέχαστου Διονύση Ρώμα, δημοσιευμένες σε εφημερίδες και περιοδικά. Σημαντικότερες η «Τέρρα και Αιγιαλός», μια καταγραφή της πολεοδομικής ιστορίας της πόλεως Ζακύνθου και «Το Επτανησιακό Θέατρο», το καλύτερο δοκίμιο που έχει γραφτεί μέχρι τώρα για το θέμα αυτό. Το βιβλίο αποκτά γενικότερο του επτανησιακού ενδιαφέρον, αφού περιέχει και μια σειρά θεατρικών κριτικών του συγγραφέα για παραστάσεις της εποχής, δημοσιευμένων στον αθηναϊκό τύπο.

ΑΝΗ ΚΥΠΡΙΑΔΗ: Περπατώντας αργά στην κάμαρά μου. Σε δεύτερη έκδοση κυκλοφορεί αυτή η ποιητική συλλογή 28χρονης ποιήτριας, που έχει σπουδάσει φιλοσοφία και κοινωνιολογία. Άλλες συλλογές της: «Νυχτοπατήματα» 1983, «Κομμάτια Πάγου» 1984, «Η Βροχάνθρωπος και ο φοβία» 1988.

ΜΙΡΤΣΣΑ ΕΛΙΑΝΤΕ: Τρία διηγήματα ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ «Φανταστικά» διηγήματα του γνωστού φιλόσοφου και ιστορικού δρασκείων από τη Ρουμανία. Γι' αυτόν ο διάλογος ανάμεσα στον κόσμο των νεκρών και αυτόν των ζωντανών δεν είναι εφήμερος. Διηγήματα επηρεασμένα από τις παραδόσεις των Καρπαθίων και του Κόι-Λράκουλα.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ: Τα βήματα του χρόνου ΔΙΑΤΤΩΝ: Μελέτες για πρόσωπα της σύγχρονης λογοτεχνίας μας, που ο συγγραφέας δημοσίευσε στην εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ» και σε λογοτεχνικά περιοδικά. Τα κείμενα κατά τον συγγραφέα «συνιστούν προσωπικές ανταποκρίσεις και αντιδράσεις στην επικαιρότητα». Δεν είναι όμως έτσι. Ιδίως αποτελούν σημαντικότερες καταθέσεις στη μελέτη της νεοελληνικής λογοτεχνίας, αλλά και απ' εαυτών λογοτεχνήματα. Το κείμενο «Η σπλήν αλληλογραφίας των λογοτεχνικών περιοδικών» είναι επιπλέον και απολαυστικό.

Γ.Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΣ: Ο Θρύλος του Μπάουρον. ΡΟΕΣ. Το βιβλίο του γνωστού Θεσσαλονικιού λογοτέχνη εκδόθηκε με την συμπλήρωση διακοσίων χρόνων από την γέννηση του Τζώριτζ Γκόρντον, που έμεινε γνωστός με το όνομα Λόρδος Μπάουρον. Στη βιογραφία αυτή, η οποία συνοδεύεται και από πολλές φωτογραφίες, «δεν λειτουργεί ο κ. Βαφόπουλος σαν εμβριδής ιστορικός με την κάπως αναπόφευκτη ξηρότητα του επιστημονικού λόγου. Γράφει σαν εμπνευσμένος ποιητής του οποίου η ευαισθησία έχει ενεργοποιηθεί απ' ό,τι βλέπει, απ' ό,τι ζει και νιώθει νοερά ή πραγματικά...» καθώς γράφει στον πρόλογο ο καθηγητής Μάριος Βύρων Ραϊζής.

ΝΤΟΡΙΑ ΜΑΡΝΕΡΗ: Μην πουλήσεις ποτέ το πιάνο σου. ΕΡΑΤΩ.

Κοινωνικοποιήθηκαν. Κοινωνικοποίησαν το κορμί τους, το κορμάκι τους. Πάει. Με το ρολόι στο χέρι και την ατζέντα τους γεμάτη ραντεβού, δουλειά δουλειά και αυτοκίνητο και μοτοσυκλέτα και σπίτι σε προάστειο και μηχανήματα χαι φάι, πολλά μηχανήματα. Το όνομα η δόξα. Η φήμη. Το πρεσιζ. Εγώ δεν θα βάλω ποτέ τ' όνομά μου στο κουδούνι της πόρτας.

Ι. ΤΥΠΑΛΛΟΣ - ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ: Οικόσημα της Ζακύνθου από τον κώδικα 17 της ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος. Ανάτυπο από το δελτίο της Εταιρείας. Παρατίθεται φωτογραφημένος ο κώδικας και μαζί ξανασχεδιασμένα τα οικόσημα. Το βιβλίο όμως είναι μια επίπονη μελέτη, αφού ο κ. Λασκαράτος παραθέτει πάμπολλα στοιχεία καθώς και σχετική βιβλιογραφία για κάθε μια από τις 296 οικογένειες, των οποίων τα οικόσημα παρουσιάζονται.

WASSILY KANDINSKY: Αναδρομή 1901-1913. ΔΙΑΤΤΩΝ. Σύντομη αυτοβιογραφία του μεγάλου ζωγράφου, που εγκατέλειπε τη νομική επιστήμη για την ζωγραφική. Στην ουσία όμως αποτελεί ένα μικρό όργανο για την Τέχνη, αφού εκεί εκτίθενται οι αισθητικές αντιλήψεις μιας σημαντικής περιόδου της ζωής του καλλιτέχνη. Η μετάφραση είναι του Γιώργου Κεντρωπή.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΣΣΟΣ: Η πείρα του θανάτου. ΑΛΩΣ:

εδώ παύει το κορμί/τα λόγια υποχωρούν/ως άτεχνα υποσπλώματα/στοάς ορυχείου/συντρίβονται τα λόγια/και το κορμί παύει/από την αρχή θα πρέπει τώρα/να διανοιχθούν οι σπαραγες/από την αρχή το ρίγος του/να ειπωθεί.

ΘΑΝΑΣΗΣ Κ. ΚΩΣΤΑΒΑΡΑΣ: Ο φόβος του ακροβάτη ΝΕΦΕΛΗ.

Μη με ρωτάτε τι είναι η ποίηση/Πέστε μου μόνο τι θα 'ταν η ζωή/δίχως αυτή. Μιλάω για μένα βέβαια πάντα./Αν και τί θα 'ταν ο κόσμος ολόκληρος./Δίχως τ' όνειρο, δίχως την κρυφή ελπίδα για φυγή μέσα απ' τ' όνειρο./Δίχως το άλλο πρόσωπο του χρόνου, την άλλη φωνή.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ: Αρχαία και νέα ελληνική μετρική ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΝΤΟΒΑΣ. Στη μελέτη αυτή ο συγγραφέας εξετάζει τις παραγνωρισμένες – όπως λέει – σχέσεις που συνάπτονται ανάμεσα στην αρχαία και τη νέα ελληνική μετρική. Φιλολογική εργασία σημαντικότερη, που προλογίζει ο καθηγητής Μάσιμο Πέρι.

ΠΡΟΟΔΟΣ

ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΖΑΚΥΝΘΟΥ
ΟΡΓΑΝΟ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΖΑΚΥΝΘΙΩΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΑΠΟΨΗ

★ Ζ Α Κ Υ Ν Θ Ι Ν Η ★

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

ΕΚΚΥΚΛΗΜΑ

επίδειξη για το θεατρό

ΔΙΑΒΑΖΩ

Κάθε τεύχος
κι αφιέρωμα

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΚΑΘΕ
ΔΕΥΤΕΡΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

το περιοδικό των βιβλίων!

- Για να μαθαίνετε ποια νέα βιβλία εκκκλοφορήσαν και ποιο είναι το περιεχόμενό τους.
- Για να δημιουργήσετε το προσωπικό σας αρχείο με όλα τα βιβλία που κυκλοφορούν, χωρισμένα κατά πρόσωπα και κατά θέματα.
- Για να διαβάσετε τις πιο ζωντανές και ενδιαφέρουσες συνεντεύξεις, τα πιο ζωντανά και ενδιαφέροντα κείμενα

Τώρα έχουν και τα βιβλία το περιοδικό τους!

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ

ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

στεγαστικό ταμιευτήριο

πληροφορίες στο κεντρικό κατάστημα Σταδίου 29
και σε όλα τα καταστήματα της Εθνικής Τράπεζας.

Από τις εκδόσεις
της Εθνικής Τραπέζης
της Ελλάδος
και του Μορφωτικού της
Ιδρύματος

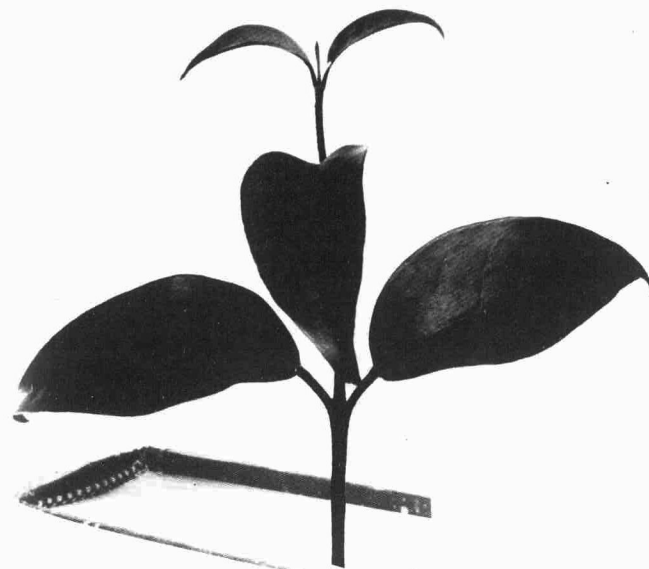

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ, ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΗ ΣΕΡΒΙΑΣ 2, ΤΗΛ. 3222730

ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 23 ΤΗΛ. 3637432

Γιατί η Αγροτική Ανάπτυξη
χρειάζεται και Πληροφόρηση.

- Γεωργικές σπουδές
- Αγροτικές εφαρμογές
- Αγροτική οικονομία
- Αγροτική πολιτική
- Λαϊκός πολιτισμός
- Οικολογία

ΑΓΡΟΤΙΚΗ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΦΟΙ ΚΟΡΦΙΑΤΗ

ΕΚΘΕΣΗ: Θεσσαλίας 254 • Τηλ: 9417146 - 9417075
SERVICE: SERVON ATHENS Ηρώδης 101 Τόπος Καλοκαιριών • Τηλ: 5199001-2-3